

BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ❖ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**YATIRIM TEŞVİKLERİNİN ULUSLARARASI TİCARET VE DOĞRUDAN
YABANCI YATIRIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ertan SEVİNÇ

**Uluslararası Ekonomi Politikası Anabilim Dalı
Uluslararası Ekonomi Politikası Programı**

OCAK 2022

BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ❖ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**YATIRIM TEŞVİKLERİNİN ULUSLARARASI TİCARET VE DOĞRUDAN
YABANCI YATIRIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ertan SEVİNÇ

(***)**

ORCID: 0000-000*-**-******

Uluslararası Ekonomi Politikası Anabilim Dalı

Uluslararası Ekonomi Politikası Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ayberk ŞEKER

ORCID: 0000-000*-**-******

OCAK 2022

BTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün ***** numaralı Yüksek Lisans Programı Öğrencisi Ertan SEVİNÇ, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “YATIRIM TEŞVİKLERİNİN ULUSLARARASI TİCARET VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Dr. Öğr. Üyesi Ayberk ŞEKER**
Bursa Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Müslüm BASILGAN

Bursa Uludağ Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Cevat BİLGİN

Bursa Teknik Üniversitesi

Savunma Tarihi : 21 Ocak 2022

Teslim Tarihi : 03 Şubat 2022

20.04.2016 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9/2 ve 22/2 maddeleri gereğince; Bu Lisansüstü teze, Bursa Teknik Üniversitesi’nin abonesi olduğu intihal yazılım programı kullanılarak Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlemiş olduğu ölçütlere uygun rapor alınmıştır.

İNTİHAL BEYANI

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belgelediğimi, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Ertan SEVİNÇ

İmzası :

Güzel ülkemizin yarını olan çocuklarıma, eşime ve aileme sevgilerimle,

ÖNSÖZ

Türkiye’de ve dünyada uygulanmakta olan yatırım teşviklerinin uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkilerini incelediğim bu çalışmada, zaman ayırarak çalışmamı titizlikle takip eden ve bütün konularda bana destek olarak yol gösteren pandemi koşullarında bile kıymetli vaktini ayırarak çalışmamı inceleyip değerlendiren danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ayberk ŞEKER’e teşekkür ederim. Yüksek lisans ve lisans eğitimim süresince bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım bütün hocalarıma sonsuz saygılarımı sunarım.

Ocak 2022

Ertan SEVİNÇ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	x
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xi
ŞEKİL LİSTESİ	xii
ÖZET.....	xiii
SUMMARY.....	xiv
1. GİRİŞ	1
1.1 Çalışmanın Konusu	1
1.2 Çalışmanın Önemi.....	2
1.3 Tez Çalışmanın Amacı	3
1.4 Araştırmanın Metodolojisi	4
1.5 Literatür İncelemesi	6
1.6 Araştırmanın Bölümleri.....	6
2. YATIRIM TEŞVİKLERİ VE POLİTİKALARI.....	8
2.1 Yatırım Kavramı	8
2.1.1 Yatırım türleri	10
2.1.1.1 Reel yatırım ve mali yatırım ayrımı	11
2.1.1.2 Alt yapı , üst yapı ve kamu yatırımları ayrımı	11
2.1.1.3 Zorunlu yatırım tevsii yatırım ayrımı.....	12
2.1.1.4 Brüt yatırım ve net yatırım ayrımı	12
2.1.1.5 Uyarılmış yatırımlar	13
2.1.1.6 Otonom Yatırımlar.....	14
2.1.2 Yatırım kararlarını etkileyen etmenler	15
2.1.2.1 Faiz.....	15
2.1.2.2 Siyasi istikrarın yatırımlara etkisi	17
2.1.2.3 Milli gelirin yatırım etkisi	17
2.1.2.4 Beklentilerin yatırımlara etkisi.....	17
2.1.2.5 Yatırım yerinin uygunluğu	18
2.1.2.6 Yatırımı besleyen kaynaklar	18
2.1.2.7 Tasarruflar	18
2.1.2.8 Tasarruf haricindeki kaynaklar	19
2.2 Teşvik Kavramı	20
2.2.1 Amaçları bakımından teşvik kavramı	22

2.2.1.1 Sanayileşmeyle birlikte ekonomik kalkınmayı sağlamak	24
2.2.1.2 Ekonomide uluslararası rekabeti yakalamak.....	24
2.2.1.3 Bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek	24
2.2.1.4 İstihdam artışı sağlamak.....	25
2.2.2 Kapsamları açısından teşvik kavramı	25
2.2.3 Veriliş aşaması açısından teşvik kavramı	26
2.2.4 Nitelik açısından teşvik kavramı	26
2.2.4.1 Finansal nitelikteki teşvikler	27
2.2.4.2 Mali nitelikteki teşvikler	28
2.2.4.3 Diğer teşvikler	29
2.3 Yatırım Teşvik Uygulama Amaçları	29
2.4 Yatırım Teşvik Sistemi	30
2.5 Yatırım Teşvik Sistemi'nin İşleyişi	34
2.6 Yatırım Teşvik Sisteminin Tarihçesi	36
2.6.1 Cumhuriyet dönemi öncesi teşvik sistemleri	39
2.6.2 Planlı ekonomi dönemi öncesi teşvik sistemleri	40
2.6.3 Planlı ekonomi dönemi sonrası teşvik sistemleri	42
2.6.4 İstikrar kararlarının alındığı 1980 sonrası teşvik sistemleri.....	43
3. YATIRIM TEŞVİKLERİ İLE ULUSLARARASI TİCARET VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR İLİŞKİSİ.....	52
3.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	52
3.2. Yatırımcılar Açısından Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri	55
3.2.1 Stratejik birlikler	56
3.2.2 Birleşmeler ve satın alma yatırımları	57
3.2.3 Ortak girişim	58
3.2.4 Greenfield yatırımlar	59
3.3 Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri.....	59
3.3.1 Pazar büyüklüğü veya piyasa hacmi	61
3.3.2 İşgücü (emek) maliyetleri	62
3.3.3 Doğal kaynaklar	63
3.3.4 Politik istikrar koşulları.....	64
3.3.5 Ekonomik istikrar durumu	64
3.3.6 Vergi oranları.....	65
3.3.7 Yolsuzluk.....	66
3.3.8 Kurumsal yapı	67

3.3.9 Döviz kuru.....	67
3.3.10 Teknolojik gelişmişlikler.....	68
3.3.11 Taşıma maliyet avantajları	68
3.3.12 Dışa açıklık durumu	69
3.3.13 Yatırım ortamının durumu.....	70
3.3.14 Ar-Ge harcamaları.....	70
3.3.15 Enerji maliyetleri.....	71
3.4 Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	71
3.4.1 Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı	75
3.5 Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülke Ekonomileri Üzerindeki Etkileri	76
3.6 Yatırım Teşviklerinin Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkileri	78
3.7 Yatırım Teşviklerinin Uluslararası Ticarete Etkileri.....	80
4. EKONOMETRİK ANALİZ.....	82
4.1 Literatür Taraması	82
4.2 Veri Seti ve Araştırma Modeli.....	92
4.3 Birim Kök Analizleri.....	93
4.4 Eşbütünleşme Analizi.....	95
4.5 Nedensellik Analizi	96
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	99
KAYNAKLAR.....	102
ÖZGEÇMİŞ.....	111

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
BM	: Birleşmiş Milletler
DB	: Dünya Bankası
ED	: Editör
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
GI	: Greenfield Yatırımlar
GYHS	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İBBS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
İİBF	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
KDV	: Katma Değer Vergisi
KOBİ	: K������ ve Orta B�y�����teki İşletmeler
OAİB	: Orta Anadolu İhracatçılar Birliği
���	: Özel İhtisas Komisyonu
�TV	: Özel Tüketim Vergisi
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SSK	: Sosyal Sigortalar Krumu
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TOSHP	: Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
T���	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1: Nitel açıdan teşvik kavramları.	27
Çizelge 2.2: Teşvik sisteminin desteklenme unsurları.	32
Çizelge 2.3: Yatırım teşviklerinde sektörel dağılım (%).	45
Çizelge 2.4: Yatırım teşviklerinden faydalanan işletme dağılımı 2004-2009 (adet)..	47
Çizelge 2.5: Yatırım teşviklerinden faydalanan kişi dağılımı 2004-2009 (kişi).	48
Çizelge 2.6: Yatırım teşvik miktarı dağılımı 2004-2009 (1000TL).	49
Çizelge 4.1: Literatürde geçmişten günümüze yapılan bazı çalışmalar.	84
Çizelge 4.2: Zivot - Andrews yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçları.	94
Çizelge 4.3: Gregor-Hansen yapısal kırılmalı eşbütünleşme test sonuçları.....	96
Çizelge 4.4: Granger nedensellik test sonuçları.	97

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1: Uyarılmış yatırımlar ile milli gelir ilişkisi	13
Şekil 2.2: Otonom yatırımlar ile milli gelir ilişkisi	14
Şekil 2.3: Faiz ve yatırım ilişkisi	16
Şekil 2.4: 1998 yılı itibariyle yurtiçi tasaruf oranları	19
Şekil 2.5: Teşviklerin amaçları	23
Şekil 2.6: Devlet yardımlarındaki amaçlar	30
Şekil 2.7: Yatırım teşvik sistemi uygulamaları	31
Şekil 2.8: Teşvik sisteminin işleyiş aşamaları	35
Şekil 2.9: İşverene sigorta primi teşviklerinin illere göre dağılımı	50
Şekil 3.1: Doğrudan yabancı yatırımların yıllara göre dağılımı	54
Şekil 3.2: Doğrudan yabancı yatırımların ülkelere göre dağılımı	55

YATIRIM TEŞVİKLERİNİN ULUSLARARASI TİCARET VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

ÖZET

Ülke ekonomilerinin geliştirilmesi ve kalkınması aşamalarında uygulanan politikalar, kamu kaynaklarının adil olarak bölüşülmesi ve tabanına yayılması açısından devlet teşvikleri önemli bir yere sahiptir. İktisadi açıdan gelişmenin en önemli faktörlerinden biri de ülkeye yapılan doğrudan yatırımlardır. Doğrudan yabancı yatırımlar, değişen küresel ekonomik yapılarla birlikte, özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri üzerinde etkili olmuştur. Ekonomik sorunlarının başında gelen sermaye yetersizliğini, gelişmekte olan ülkeler yabancı yatırımları ülke ekonomilerine davet ederek çözüm arayışına yönelmişlerdir. Bu yönelme sonucunda gelen uluslararası doğrudan yatırımlar gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin gelişimine hız kazandırmıştır.

Türkiye doğrudan yabancı yatırımlar açısından geniş içerikli yatırım teşvik programlarını yapısında bulundurmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımları ülke ekonomisine çekerek entegre edebilmek ve uluslararası ekonomik sistemde rekabet sağlayabilmek için teşvik programlarının da artırılması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada, yatırım teşvik politikalarının uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde artırıcı etkiye sahip olup olmadığı konusu analiz edilmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye’de gerçekleşen yatırım teşvik dosyası sayıları, ihracat rakamları ile doğrudan yabancı yatırım rakamları 2001–2021 yılları arasındaki çeyreklik dönemler halinde oluşturulan veriler kullanılarak zaman serisi modeli kurulmuştur. Oluşturulan modelde yapısal kırılmalı birim kök testi sonucunda, güvenilir ülkeye doğru seyretme özelliği ile bilinen doğrudan yabancı yatırımların Türkiye’deki yapısal dönüşümlerden hem de küresel salgın gibi şoklardan etkilendiği görülmüştür. Yapılan eşbütünleşme testinde doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracat arasında uzun dönemli ilişki olduğu görülmektedir. ihracat ile desteklenen ekonomik büyüme ve yatırım teşvikleri vasıtasıyla Türkiye’ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımların özendirilebileceği bir ilişkinin olduğu ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yatırım Teşvik Politikası, Doğrudan Yabancı Yatırım, Uluslararası Ticaret Politikaları, Uluslararası Yatırımlar.

THE EFFECTS OF INVESTMENT INCENTIVES ON INTERNATIONAL TRADE AND FOREIGN DIRECT INVESTMENTS

SUMMARY

Government incentives have an important place in terms of the policies implemented in the development and development stages of the country's economies, the fair distribution of public resources and their spreading to the base. One of the most important factors of economic development is the direct investments made in the country. Foreign direct investments, together with the changing global economic structures, have had an impact especially on the economies of developing countries. Developing countries have tended to seek solutions by inviting foreign investments to their country's economies. As a result of this orientation, international direct investments accelerated the development of the economies of developing countries.

Turkey has a comprehensive investment incentive program for foreign direct investments. It is also aimed to increase the incentive programs in order to attract and integrate foreign direct investments into the country's economy and to ensure competitiveness in the international economic system. In this study, it is analyzed whether investment incentive policies have an increasing effect on international trade and foreign direct investments. In this direction, the time series model was established by using the data generated in quarterly periods between 2001-2021 on the number of investment incentive files in Turkey, export figures and foreign direct investment figures. As a result of the structural break unit root test in the created model, it has been seen that foreign direct investments, known for their trajectory towards a reliable country, are affected by structural transformations in Turkey as well as shocks such as the global epidemic. In the cointegration test, it is seen that there is a long-term relationship between foreign direct investments and exports. It has been revealed that there is a relationship that can encourage foreign direct investments to Turkey through economic growth and investment incentives supported by exports.

Key Words : Investment Incentive Policy, Foreign Direct Investment, International Trade Policies, International Investments.

1. GİRİŞ

Yatırım teşvikleri ile uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırımların ilişkisinin incelendiği bu tez çalışmasının giriş bölümü daha açıklayıcı olması amacıyla çalışmanın konusunu, amacını ve yöntemini içeren aşağıdaki alt başlıklar oluşturulmuştur.

1.1 Çalışmanın Konusu

Belirli ekonomik faaliyetlerin diğer ekonomik faaliyetlere oranla daha hızlı gelişim sağlamak amacıyla, kamu otoriteleri eliyle çeşitli yöntemler kullanılmak suretiyle verilen yardım ve özendirmeler teşvik olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, ekonomi politikalarının alt dalı olup ekonomik yapıları belirlenen davranışlara yönlendirerek talep edilen sonuçların gerçekleşmesini sağlamaya yönelik kavram olarak aktarılmaktadır. Tanımlardan da anlaşılacağı gibi özünde kamuda bulunan kaynaklarının belirlenen alanlara aktarılması sonucunda bazı tercihlerin yapılmasını kapsamaktadır. İçinde bulunulan ekonomik konjonktür durumuna göre değişim gösteren bu tercihlerin uzun vadedeki temel amacı halkın refah seviyesini artırmaktır. Teşvik, devletin ekonomi politikası çerçevesinde üretim faaliyetlerinin, istihdam oranlarının, ihracat rakamlarının artırılması şeklindeki konularda kullanılmasının yanında bölgesel gelişmelerin sağlanması, Ar-Ge (araştırma ve geliştirme) faaliyetlerinin artırılarak son dönem teknolojik enstrümanların geliştirilmesi, çevre koruma önlemlerinin artırılması, uluslararası çapta rekabet eden firmaların rekabet güçlerinin geliştirilmesi gibi konularda da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Farklı kullanım alanlarının görüldüğü bu teşvikler, vatandaşların yaşam kalitelerini yükseltmek, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamak, piyasa bozulmalarını engellemek, sosyal gelişmişliği desteklemek ve kaynakların etkin bir şekilde kullanımını sağlamak gibi çok farklı sayılabilecek pozitif dışsallıkların ortaya çıkmasına neden olduğu belirtilmektedir. Ülkemizde uygulanan teşvik sisteminin temel hedeflerinden birisi de bölgeler arası gelişmişlik düzeyini minimize etmektir.

Uluslararası ekonomide ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve ekonomik güçleri ülkeler arasındaki ticaret hacimlerini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ülke içinde de yapılan yatırımlarla doğru orantılıdır.

Özellikle 20. yüzyıl ile birlikte hızla gelişen teknolojinin etkisiyle küreselleşen ekonomik yapılar ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeylerini hızlı bir şekilde farklılaştırmaktadır. Ülkeler arasında meydana gelen bu farklılaşma, uluslararası ticaret hacimlerinin yanında küreselleşen dünya ekonomisindeki rekabet edebilme düzeylerini de etkilemektedir. Türkiye’de ihracat ve üretim potansiyellerini olumlu yönde arttırmayı hedefleyen yatırım teşviği, katma değeri yüksek ihracat oluşmasıyla rekabet avantajının sağlanması ve uluslararası rekabet ortamının oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadır. Takip ettikleri istikrarlı politikalar neticesinde doğrudan yabancı yatırımı ülkesine çekmeyi başaran hükümetlerin kısa zamanda güçlü ekonomik yapıyı kurdukları görülmüştür. Bunun nedeni doğrudan yabancı yatırımlar, gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye ihtiyacını karşılayarak istihdam ortamı yaratmakta ve üretim düzeyinin yükselmesine katkı sağlamaktadır. Uluslararası ticaret teorileri tarihi bakımından incelendiğinde, öncelikle hammadde ve emek faktörleri yoğun bir şekilde irdelendiği ancak günümüze gelindiğinde sermaye ve teknoloji faktörünün zamanla büyük önem kazandığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ortaya koyacakları yatırım teşvik politikalarıyla birlikte doğrudan yabancı yatırımları ülkelere çekmek suretiyle üretim süreçlerini yenileyip; geliştirilen üretim mekanizmalarıyla üretim maliyetlerini azaltıp, verimliliklerini arttırarak uluslararası ticarete rekabet edebilmeyi hedeflemektedirler.

1.2 Çalışmanın Önemi

Küresel ekonomik kojonktürde ülkelerin kalkınma seviyelerindeki farklılaşmalar ile ülkeler arasındaki ticaret akımları günümüzde Covid19 pandemisinin de artışıyla birlikte hızla artan teknolojik gelişmeler sonucunda ülkeler arasındaki uluslararası ticaret hacmini yükseltmekte ve gelişmişlik düzeyi arasındaki uçurumu açtığı görülmektedir. Ülkelerin yatırım düzeyleri arasındaki farklılık, aynı zamanda bu ülkelerin hem ekonomik büyüme düzeylerini hem de uluslararası ticarete küresel rekabet edebilme düzeylerini açıkça etkilediği bilinmektedir. Bu doğrultuda, ülkelerin yatırım teşvik uygulamalarıyla doğrudan yabancı yatırımları arttırmak ve teşviklerin uluslararası ticaret üzerindeki etkisini ve teşviklerin hangi sektörlerde daha fazla etkinlik sağlayacağını gösteren çalışmalar büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle, hazırlanan tez çalışması ile bu önemli soruların cevabı

araştırılacak ve literatürde bu konuya ilişkin yapılan araştırmalara katkı sağlaması hedeflenmektedir.

1.3 Tez Çalışmanın Amacı

Uluslararası ekonomilerde doğrudan yabancı yatırımların hacimlerinin giderek artması dikkate alındığında, doğrudan yabancı yatırımın ülkelerin ekonomik büyümelerinde ve uluslararası ticaretlerinde önemli derecede etkiye sahip olacağı öngörülmektedir. Bu doğrultuda, ülkelerin düzenlemiş olduğu yatırım teşviklerinin doğrudan yabancı yatırımlara olan etkisini ve hangi dönemlerde ülke ihracatını pozitif olarak etkilediğini ortaya koyacak çalışmalar önem arz etmektedir. Uluslararası ekonomi literatürüne bakıldığında, yatırım teşvikleri ve doğrudan yabancı yatırım ile ilgili çok sayıda çalışmalar bulunmakla birlikte, yatırım teşvikleri ile doğrudan yabancı yatırımları birlikte ele alan ve aynı zamanda arasındaki etkinlik ilişkisini inceleyen çalışma sayısına diğerlerine nispeten daha az raslanmaktadır. Türkiye'nin yoğunlaşması gereken yatırım teşvik alanları incelenmemiş olup, uluslararası ticarete üstünlük sağlamak amacıyla doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekebilecek etkenler ayrıntılı olarak bulunmaktadır. Bu noktada gerçekleştirilen bu çalışmayla literatüre katkı sağlanacağı ve literatürde bu yönde yapılacak konulara ışık tutması düşünülmektedir. Yatırım teşviklerinin hangi sektörlerde uluslararası ticaret rakamlarına daha çok katkı sunduğu veya hangi teşviklerin doğrudan yabancı yatırımları çekmede üstünlük kurduğu incelenecek hem de istihdam artırıcı bölgesel teşvikler için önerilerde bulunulacaktır. Çalışmanın amacı, Türkiye'de 2001 ve 2021 yıllarını kapsayan çeyreklik dönemlere ilişkin yatırım teşvik, doğrudan yabancı yatırım ve türkiyenin ihracat verileri incelenerek teşviklerin doğrudan yabancı yatırımları çekme becerisi ve yatırım teşvikleri sonucunda dış ticareti artırdığı dönemler incelenerek hangi dönemlerde bu ilişkinin pozitif olduğu saptanarak uluslararası ticaretin artırılması ve küresel ölçekte rekabete katkı sağlamak hedeflenmiştir. Bu çalışma ile Türkiye'de yatırım teşviklerinin doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret üzerindeki etkisi ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda, anılan dönemlerde ortaya konulan yatırım teşvik kanunlarının etkinliği saptanarak doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi ne yönde etkilediği araştırılacaktır. Bununla birlikte çalışmanın ana hedefi,

Türkiye’de yapılan yatırım teşviklerinin ihracata yönelik mi olduğu yada doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekmeye dönük mü olduğunun tespit edilmesidir. Böylelikle, Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların ve dış ticaret hacminin hızlı bir şekilde artırılması için tespit edilen bazı yatırım teşvikleri önerilecektir.

1.4 Araştırmanın Metodolojisi

Tez araştırması kapsamında, Türkiye üzerine oluşturulacak ekonometrik analizler vasıtasıyla Türkiye’de gerçekleştirilen yatırım teşviklerinin ihracat ve Türkiye’ye gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkileri araştırmak için kurulan hipotezler test edilecektir.

2001-2021 yılları arasında Türkiye’de gerçekleştirilmiş yatırım teşviklerinin ihracat ve Türkiye’ye gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkileri ekonometrik analizler vasıtasıyla incelenmiştir. Bağımlı değişkenler olarak Türkiye’nin ihracatı ve Türkiye’ye gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar ele alınmıştır. Modelde yer alan kontrol değişkenleri ise Türkiye’nin gayrisafi yurtiçi hasılası ile reel döviz kuru iken, araştırma değişkeni Türkiye’de gerçekleştirilen yatırım teşvikleridir.

Modelde yer alan Türkiye’nin ihracatına ilişkin veriler Türkiye İstatistik Kurumu’ndan elde edilirken Türkiye’ye gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar, Türkiye’nin gayrisafi yurtiçi hasılası ile reel döviz kuru ile ilgili verilere Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi veri tabanından ulaşılmıştır. Türkiye’de gerçekleştirilen yatırım teşvikleri ise T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı istatistik veri tabanından alınmıştır.

Araştırma modelinde oluşturulmuş olan değişkenlerin açıklamalarına aşağıda yer verilmiştir.

$\ln(ihracat)_t$: Türkiye’nin ihracatı

$\ln(dyy)_t$: Türkiye’ye gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar

$\ln(gsyih)_t$: Türkiye’nin gayrisafi yurtiçi hasılası

$\ln(rdk)_t$: Türkiye'nin reel döviz kuru

$\ln(teşvik)_t$: Türkiye'de gerçekleştirilen yatırım teşvikleri

Verilen bilgiler doğrultusunda Türkiye'de gerçekleştirilen yatırım teşviklerinin ihracat ve Türkiye'ye gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkilerini analiz etmek için oluşturulan zaman serisi modelleri aşağıdaki gibidir.

$$\ln(ihracat)_t = \beta_0 + \beta_1 \ln(gsyih)_t + \beta_2 \ln(rdk)_t + \beta_3 \ln(teşvik)_t + \varepsilon \quad (1.1)$$

$$\ln(dyy)_t = \beta_0 + \beta_1 \ln(gsyih)_t + \beta_2 \ln(rdk)_t + \beta_3 \ln(teşvik)_t + \varepsilon \quad (1.2)$$

Tez çalışması kapsamında oluşturulan ekonometrik modellerle, yukarıda belirtilen ana hipotezler ve alt hipotezler kapsamlı olarak test edilecektir. Analizlerin sonucunda araştırmanın ana hedefi olan yatırım teşviklerinin doğrudan yabancı yatırımları ve uluslararası ticaret rakamlarını ne düzeyde etkilediği ve hangisine daha fazla katkı sağladığı ortaya koyulacaktır.

Türkiye'de 2001 ve 2021 yılları arasında uygulamada olan yatırım teşviklerinin doğrudan yabancı yatırımlara etkisi ve yatırım teşviklerinin Türkiye'nin ihracat hacmine etkisi ekonometrik analiz yöntemi kullanılarak açıklanacaktır. Bu doğrultuda yapısal kırılmalı birim kök testi, yapısal kırılmalı eş bütünleşme testi, frekans alanı nedensellik testleriyle ekonometrik analiz gerçekleştirilecektir.

Yatırım teşvikleri üzerine oluşturulan modellerin panel veri analizleri ile öncelikle bağımlılık testleri uygulanacaktır. Serilerin yatay kesit bağımlılığına sahip olup olmamasına göre, birim kök testleri ile durağanlıkları sınanacaktır. Sonrasında araştırma için uygun ekonometrik modelin kurulması amacıyla birtakım testler gerçekleştirilerek, ilgili modelin varsayım testleri uygulanacaktır. Son olarak, gerçekleştirilen varsayım testleri sonucunda model kapsamındaki sapmalar azaltılarak tutarlı tahmin elde edilecektir. İhracat üzerine yapılacak analizler zaman serisi analizi ile gerçekleştirilecektir. Zaman serisi analizinin sağladığı avantajlara baktığımızda, zaman serilerinin gözlem kümesince temsil edilen gerçeğin anlaşılmasını ve ortaya koyulmasını sağladığı görülmektedir. Oluşturulan

modellerin zaman serisi analizleri kapsamında öncelikle serilerin durağanlıklarını test etmek amacıyla birim kök testi analizleri gerçekleştirilecektir. Daha sonra serilerin durağanlık sonuçları doğrultusunda, seriler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler sınanacaktır.

1.5 Literatür İncelemesi

Literatürde yatırım teşvikleri ile alakalı bir çok çalışma olmakla birlikte diğer ülkelerde de yatırım teşviklerinin ekonomi üzerindeki çeşitli yönleriyle etkilerini inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Yatırım teşviklerinin etkilerini inceleyen ve tarihi süreç içerisinde küreselleşmenin hissedildiği dijital çağda öne çıkan çalışmalara yer verilerek literatür taraması yapılmıştır. Teknolojik gelişme ile birlikte ilerleyen süreçte uluslararası ticaretin de artmasıyla yatırım teşviklerinin ekonomik durum göstergeleriyle ilişkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Uluslararası ekonomi literatürüne bakıldığında, yatırım teşvikleri, doğrudan yabancı yatırım ile ilgili çok sayıda çalışmalar bulunmakla birlikte, yatırım teşvikleri ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki etkinlik ilişkisini inceleyen çalışma sayısına pek az rastlanmaktadır.

İlk olarak, Türkiye'nin yatırım teşvikleri ile doğrudan yabancı yatırımlara olan ilişkisini inceleyen ampirik çalışmalar ıncelenecektir. Daha sonra, yatırım teşvikleri ile uluslararası ticaret ilişkisini araştıran çalışmalar değerlendirilecektir. Son olarak da, yatırım teşvikleri ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi değerlendiren çalışmalar irdelenecektir.

1.6 Araştırmanın Bölümleri

Tezde öncelikle, yatırım teşvikleri ve doğrudan yabancı yatırımların kavramsal olarak kapsamlı bir şekilde sınıflandırılması yapılacaktır. Çalışma üç ana bölümden meydana gelmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde, yatırım kavramı, teşvik kavramı tanımlanarak yatırım teşvik politikalarına yer verilmiştir. Türkiye'deki güncel teşvik sistemi ve destek unsurları teorik olarak açıklanmıştır. Bu bölümde öncelikle yatırım türleri, yatırım kararlarını etkileyen faktörler, teşvik sisteminin amaçları, niteliği ve tarihçesi teşvik politikaları kapsamında incelenmektedir. Yatırım teşvik uygulanması sonrasında doğrudan yabancı yatırım

ve uluslararası ticaretle ilişkisi değerlendirilmekte ve ihracat, istihdam, bölgesel kalkınma ve ekonomik rekabet üzerinde meydana gelen sonuçlar tartışılmaktadır.

Yatırım teşvikleri ile uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırımların ilişkisinin incelendiği diğer bir ana bölümde, uluslararası ekonomide meydana gelen gelişmeler ve ülkelerin doğrudan yabancı yatırımları artırmak için ortaya koyduğu uygulamalar değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle doğrudan yabancı yatırım ve türleri açıklanarak doğrudan yabancı yatırımlara etki eden faktörler anlatılarak uygulamalar incelenmiştir.

Çalışmanın sonuncu bölümünde ekonometrik analize yer verilmiştir. Bu bölümde öncelikle yatırım teşvikleri ile doğrudan yabancı yatırımların ilişkisi değerlendirilerek elde edilen bulgular ve bu bulguların değerlendirme sonuçlarından oluşmuştur. Ana bölümlerden ayrı olarak sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

2. YATIRIM TEŞVİKLERİ VE POLİTİKALARI

Ülke ekonomilerinde ve ekonomi yönetiminde etkili olan karar vericiler ekonomik hayata yön verirken maliye politikası araçlarından biri olan teşvik sistemlerini kullanmakta ve bunun sonucu olarak da teşvikler önemli bir harcama kalemi konumuna ulaşmaktadır. Teşviklerinin amaçları özel ve genel amaçları olarak ayrılmasına rağmen, sonuç olarak ülkenin refahının arttırılması beklenmektedir.

Yatırımların arttırılmasına yönelik olarak teşvik uygulamaları alanında ilk kanuni mevzuat düzenlemelerine Osmanlı'nın son dönemlerinde gerçekleştirilmiş olmasına karşın Cumhuriyet sonrası dönemde uygulamaya konulmuştur. Planlı dönem öncesinde ve planlı dönem sonrasında olmak üzere ikiye ayrılan teşvik tedbirleri, farklılıklar göstermesi nedeniyle, kalkınma planları dönemlerindeki gelişmeleri birbirlerinden ayırarak ele almak daha açıklayıcı bir anlatım olması sebebiyle gereklidir.

Türkiye'de uygulanan teşvik politikalarına genel anlamda göz attığımızda nispeten sonuçları başarılı olsa da incelenme açısından sorunlarla karşılaşıldığı görülmektedir. Maddi olarak artış eğiliminde olduğu dönemlerde devlet kaynakları prim ve çeşitli kredi uygulamaları şeklinde gerçekleştirilmiştir. Kaynakların yetersizliği ve günümüzün ekonomik şartlarının olumsuzlukları nedeniyle genel teşvik sistemi içinde bulunan teşvik tedbirlerinin yerini değiştirip yalnızca bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar ile KOBİ'lerde uygulanması durumuna getirilmiştir (Köksal, 2009).

2.1 Yatırım Kavramı

Ülkelerin ekonomik kalkınmasının gerçekleştirebilmesi için yatırımlar ekonomi içinde önemli birer parametre olmuşlardır. Bu nedenle ekonomik incelemeler üzerine yapılan çalışmalarda yatırım kavramıyla araştırmacılar sıklıkla karşılaşmaktadır. Yatırım kavramının ekonomideki tanımı kadar ekonomi dışında bulunan diğer tanımlarının da yapılması gerekmektedir.

Yatırım kelimesinin sözlük anlamı; "...yatırma, yatırım yapma işi; bir ticaret kuruluşunun veya milli ekonominin hizmet ile üretim gücünü artırıcı nitelikte olan aktif değerlerine yapılan yeni eklentiler, envestisman; parayı, gelir getiren,

taşınmaz bir mala yada taşınırlara yatırma, plasman, mevduatlar; bir kazanç veya çıkar elde etmek için yapılmış olan davranış...” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2021)

Genel anlamda yatırım ise kişilerin, işletmelerin, kurumların veya ülke ekonomilerinin gelecek dönemlerde kar elde etmek ve gelir sağlamak amacıyla önceden fedakârlık yapmış oldukları harcamalardır (Özerol, 2002).

Vatandaşlar gelirlerin bir kısmıyla geçimlerini sağlarken diğer kısmıyla da geleceklerini güvence altına almak için tasarruf ederek fedakârlıkta bulunmaktadırlar. Bireyler bu tasarruflarını ileride değerlerinin düşmemesi, gelir getirmesi veya istedikleri zaman kullanabilmeleri için araç ve gayrimenkul mallara yönlendirebilmektedirler. Yatırım yalnızca maddi varlıkların yönlendirilip kazanç getirmek amacıyla yapılan bir hareket olmamıştır. Makam, şan, şöhet, rütbe, gibi statü elde edebilmek için de yapılan bir davranış olmuştur. Vatandaşların enerjilerini ve bilgi birikimlerini ilerleyen süreçlerde kendilerine olanak sağlayabileceğini hissettikleri bir alana doğru yönlendirmesi de diğer bir ifadeyle yatırım türü olarak sayılmaktadır.

Yatırımcıların sermayelerini faiz karşılığında bankaya yatırması, gayrimenkul ve kıymetli madenler satın alması veya herhangi bir ortaklıkta bulunması yatırımlara örnek olarak verilebilir (Dağ & Çelik, 2018).

Yukarıda verilen tanımlardan da anlaşılacağı üzere, yatırımların geleceğe dönük uygulamalar olduğunu ve kişilerin sermayelerine bağlı olarak gelecekte kar elde etmek amacıyla bugünkü tüketimlerinden kısmen vazgeçmeleri gerektiğini söyleyebiliriz.

Bir ülkenin ekonomik kalkınma hedefine ulaşabilmesi o ülkenin milli gelirine bağlıdır ve milli gelirin artması da ülkede üretilecek olan mal ve hizmetlere bağlıdır. Yeni mal ve hizmetlerin üretilebilmesi için ülkenin belirli bir sermaye ve yatırım düzeyine ulaşmış olması gerekmektedir (Erdem, Şenyüz, & Tatlıoğlu, 2017).

İktisadi anlamda yatırım, bir ülkenin gelecek dönemlerinde kar sağlamak amacıyla ekonomide ki üretim hacmine yapılan eklentilerdir. Sermayenin gelecekte kazanç sağlaması için bağlı sermayeye evrilmesidir (Şahin, 2006). Yatırım, belli dönemlerde ekonomide bulunan sermaye mallarına yapılan

eklemelerdir. Bir bölgenin kalkınmasını sağlamak amacıyla kurulan fabrika, yapılan yol, hastane, alınan makine ve teçhizat birer yatırımdır. Bu yatırımlar hem ekonominin üretim kapasitesini arttırırken hem de kaynakların daha verimli alanlarda kullanılmasını sağlamaktadır. Böylece ilerleyen süreçte sermaye yerinde kalmış olacak ve hatta zamanla kar elde edilecektir.

Gelişmiş olan ülkelerde ve özellikle gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımlar, ülkenin ekonomik, siyasi, kültürel, sosyal gelişmişlik ve teknolojik imkânlarına bağlıdır. Örnek olarak ülkenin teknolojisinin gelişmişliği, gelecek beklentileri, devlet tarafından alınan vergi oranları, banka faiz oranları, ülkenin siyasi konjonktürü, yapılacak olan yatırımlara uygulanacak olan teşvik politikaları verilebilmektedir (Samuelson, 1955, s. 207).

2.1.1 Yatırım türleri

Yatırımları farklı yönelim faktörleri itibariyle çeşitlendirmek mümkündür. Tasarruf edilen parayı arttırmak amacıyla kişinin de isteği üzeüne seçim yapabileceği birden çok yönelim durumu bulunmaktadır. Finansal yatırımlar ve üretim yatırımları olmak üzere yatırım türleri iki farklı gruba ayrılmaktadır. Ürün alım satımı yapmadan önce bir girişime ortak olmak veya onu kısmen satın almak ve değer artışlarından yararlanmak, tasarruf edilen parayı değerlendirmek amacıyla hem küçük hem de büyük yatırımcılar sıklıkla tercih etmektedirler. Üretim yatırımlarını genel olarak geliştirme yatırımları, tesis satın alma, tesisin kapasitesini büyütme, fabrika inşası gibi üretime dayalı yatırımlar olarak tanımlamak mümkündür. Üretim yatırımları genel ifadeyle bir tesisi sıfırdan inşa etmek veya var olan tesisin satın alınması yoluyla yapılan yatırımlara denilebilmektedir. Bu tesislerin kullanılmasıyla, ürün üretebileceği gibi hizmet üretimi de yapılabilmektedir.

Özellikle günümüzde teknolojinin ilerlemesi ve dünyanın dijital bir boyuta ulaşması ile birlikte birçok kişinin ilgisini cezbeden finansal piyasalar, büyük küçük pek çok yatırımcıya kâr elde etme amacıyla çeşitli fırsatlar sunar hale gelmiştir.

Yatırımlarının alanlarına, yatırımlara teşvik eden unsurlarına, hatta bazen ise yatırımların süresine göre çeşitlendirme yapılabilmektedir.

Bu konuda yapılan ayrımlara ve yönelimlere aşağıda verilen başlıklarla değinilmektedir.

2.1.1.1 Reel yatırım ve mali yatırım ayrımı

Firmaların üretim kapasitelerini artırma amacına uygun olarak mevcut envanterinde bulunan makineler ve üretilmiş olan ürün stoğuna yaptıkları artışların değeri reel yatırımlar olarak adlandırılmaktadır. Basit olarak bir örnek vermek gerekirse ekmek üreten bir gıda firmasında hammadde şeklindeki mevcut un veya maya miktarını üç yada beş katına çıkarması reel bir yatırımdır. Reel yatırımlardaki artış teçhizat ve stoklardaki artışı da beraberinde getirerek emek ihtiyacının oluşmasına neden olmaktadır ki bu da istihdam olanağını ortaya çıkarmaktadır.

Mali yatırım ise en kısa tabirle belirtmek gerekirse kıymetli evraklar olarak adlandırılabilir. Mali yatırımlar alacağın mülkiyetini elinde bulundurmaya sağlayan hukuki tasarruflardan ibaret olmaktadır. Bu hukuki tasarruf ile bu hakkı iktisap edenler kendilerince karlı bir yatırımda bulunmaktadır. Mali yatırımlara örnek vermek gerekirse, hazine bonosu, hisse senedi, devlet tahvilleri gibi yatırım araçları sayılabilir. Bu tarz yatırımlar milli gelirin artışını sağlamadığı gibi herhangi bir değişikliğe de neden olmamaktadır. Fakat tasarruf eden bir çok yatırımcı tarafından bu yatırımlar milli gelirde artış yapıldığı varsayımı ile bir yatırım aracı olarak düşünülebilir.

Reel yatırımların milli geliri artırıcı rolü üslenmesi sebebi ile mali yatırımlara oranla tercih edilmesi beklenmektedir. Milli gelir artışı sağlaması adına önemli ve etkileyici olan yatırım türünün reel yatırımlar olduğu ekonomistler tarafından belirtilmektedir.

2.1.1.2 Alt yapı , üst yapı ve kamu yatırımları ayrımı

Üretimin yapıldığı merkezin kapasitesini artırmaya dönük olarak yapılmış yatırımlar alt yapı yatırımları olarak tanımlanabilmektedir. Alt yapı yatırımlarının üretim üzerine direk bir etki yaptığı görülmemektedir. Elektrik, doğalgaz, köprü, su, kanalizasyon, ulaşım, peyzaj ve yol gibi yatırımlar bu kategoriye girmektedir.

Altyapı üzerine kurulan, oturmaya veya üretmeye yarayan üst yapı yatırımları üretim kapasitesinin artmasına doğrudan etki etmektedir. Konaklama, barınma, lokanta işletmeleri, alışveriş merkezleri ile sağlık sektöründe hizmet eden firmalar gibi turistlerin ihtiyaçlarının karşılandığı altyapı haricinde tüm kurum ve kuruluşları üst yapı yatırımlarını içermektedir. Genellikle özel sektör yatırımlarının çoğunluğu bu tür yatırımlardan oluşmaktadır. (Özdaş, 2009, s. 6).

Devlet tarafından yapılan genellikle kar amaçları güdülmeden yapılan kamu yatırımları, topluma fayda sağlaması amacıyla yapılan yatırımlardır. Bazen ise kamu yatırımlarında kar amaçları doğrultusunda, özel sektörlerin yatırım güçlerinin yetmediği yada kar bakımından hesaplama yapıldığında özel sektör karlılık durumunun cazip görülmediği için kamu gücü kullanılarak yapılan yatırımlardır. Tamamen kar amacıyla yapılan yatırımlar ise özel sektör yatırımlarıdır ki bu tür yatırımların yapılmasında asıl maksat kar elde etmenin cazibesidir. Bu tür yatırımların artması için kamu tarafından fayda maliyet analizi yapılmak suretiyle yatırımın ihtiyaç durumuna göre çeşitli teşvik edici kararlar alınabilmektedir.

2.1.1.3 Zorunlu yatırım tevsî yatırım ayrımı

Toplumun menfaati göz önünde bulundurularak yapılan ve gerçekleştirilememe durumunda cezai durum gerektiren yatırımlar zorunlu yatırımlardır. Ormanları, toprak ve bitki örtüsünü koruma, çevresel felaketlere sebebiyet vermemesi adına yapılan yatırımlar bu kapsamda sayılabilmektedir. Bu türden zorunlu yatırımları özel sektörün eliyle hem de kamu sektörü tarafından yapılması beklenmekte olduğu gibi bu yatırımlara kaynak sağlamak ikisi için de geçerlidir (Dağ & Çelik, 2018, s. 868).

Tevsî yatırımlar, firmaların elinde bulundurduğu mevcut kapasiteyi artırmak için özellikle üretim hattı geliştirmesi veya makine ve teçhizat artırımına yaptığı ilave yatırımdır. Bu yatırımlarda yalnızca kapasitesini artırma amacı olarak değil de, mevcut üretimin kalitesini artırmak amacıyla da gerçekleştirilmektedir.

2.1.1.4 Brüt yatırım ve net yatırım ayrımı

Ekonomide belirli bir zaman diliminde planlanarak gerçekleştirilen yatırımların karşılığı olan tutarın toplam değerini brüt yatırımlar ifade etmektedir. Hesaplanan

toplam değerlerin tutarından yıpranma, aşınabilme ve değer kaybının karşılığı değerlerin ortaya çıkarılması ile net yatırım değeri çıkmaktadır.

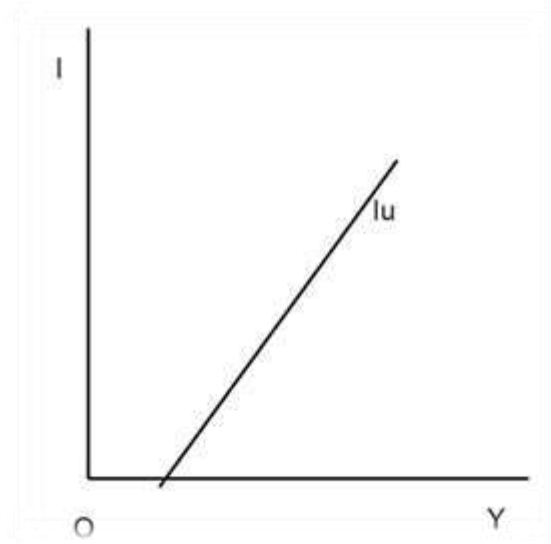
$$\text{Net Yatırım} = \text{Brüt Yatırım} - (\text{Yıpranma} + \text{Değerden Düşme}).$$

Net yatırım değerine yukarıdaki formülde görüldüğü şekilde brüt yatırım ile ikili bir ilişki söz konusudur (Dağ & Çelik, 2018, s. 866). Söz konusu ilişkiden de anlaşılacağı üzere brüt yatırımlar ile net yatırımların arasındaki temel fark maddi olan duran varlıkların aşınma payı olarak genel bir ifade kullanılmıştır (İnce, 2008).

Net yatırımlar yıpranmanın brüt yatırımlardan fazla olduğu dönemlerde negatif olmaktadır. Böyle bir durumda ekonomideki sermaye stokunun önceki yıllara oranla azaldığına ve bunun neticesinde ise ekonominin daralması gerçekleşmektedir. Brüt yatırımlar ile yıpranma eşit olduğu yatırım durumlarında ise net yatırımlar sıfıra eşit olmaktadır.

2.1.1.5 Uyarılmış yatırımlar

Teşvik politikalarıyla milli gelirden yapılan artış ile artan talebi karşılamak için, arzı artırmaya yönelik yapılan yatırımlara uyarılmış yatırımlar olarak ifade edilmektedir.

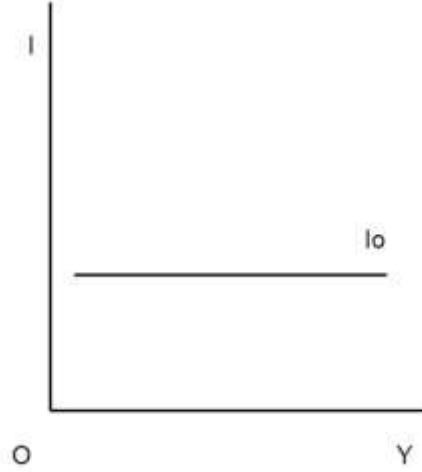

Şekil 2.1: Uyarılmış yatırımlar ile milli gelir ilişkisi.

Şekil 2.1 de görüldüğü gibi bu tür yatırımlarda önemli olan husus talep miktarı artarken arz miktarında da artışın olması ve etkileşimin yüksek oranda oluşması gereklidir. Talep edilen miktarda artış olabilmesi için de tüketicilerin gelir düzeylerinin artırılması hedeflenmektedir. Uyarılmış yatırımın milli gelirle doğrudan alakalı olduğundan milli gelirde bir artışın olması icap etmektedir. Genellikle uyarılmış yatırımlar özel kesimin karını maximize etmek için yapmış olduğu yatırımlardır.

2.1.1.6 Otonom Yatırımlar

Otonom yatırım milli gelirin seviyesinin tetiklemiş olduğu talep artışının arz artışını uyarması durumundan bağımsız şekilde yapılan yatırımdır. Tüketim ve tasarruflar kadar milli gelirle sıkı bir ilişki içinde değildir. Çünkü yatırımların önemli bir bölümü milli gelirden bağımsız olarak yapılmaktadır. Genellikle devlet tarafından yapılan savunma, yol ve santralle ilişkili altyapı yatırımı örnek verilebilmektedir.

Şekil 2.2: Otonom yatırımlar ile milli gelir ilişkisi

Şekil 2.2 de görülmekte olduğu gibi milli gelirde artışı otonom yatırımlara herhangi bir etkide bulunmamıştır ve yatırım düzeyinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Anılan durumda milli gelirdeki artışın otonom yatırımlara herhangi bir etkisinden söz edilemediği gibi milli gelirden otonom yatırımların bağımsız olduğu anlamı da taşımaktadır.

Otonom Yatırımlar = Toplam Yatırımlar - Uyarılmış Yatırımlar olarak formül edilebilir.

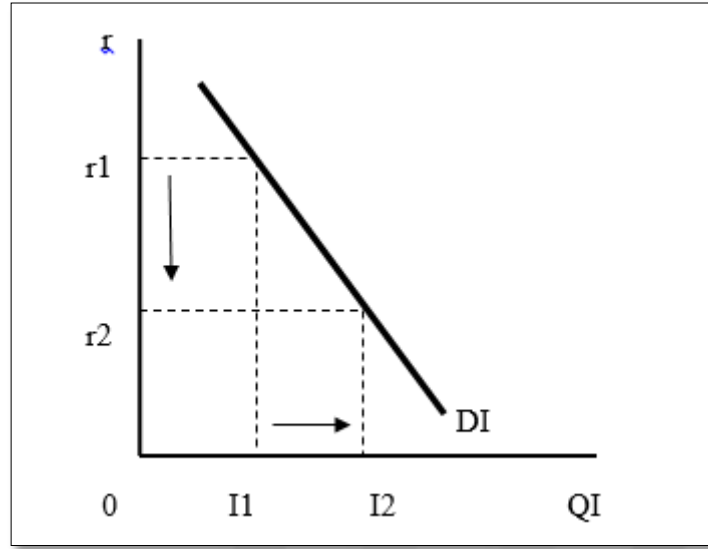
Uzun vadeli olarak planlanan yatırımlar çoğunlukla otonom yatırımların kapsamında bulunmaktadır. Otonom yatırım yapmak için ister kamu sektörü ister se özel sektör karar vermiş olsun, milli gelirden etkilenmeyip ancak başka faktörlerden etkilenerek yatırım kararları alınır. Bu faktörler reel ve nominal olmak üzere faiz oranları, sermaye etkenlikleri, amortisman yatırımlarına duyulan ihtiyaç ve alternatif yatırım türlerinin getirileri vb. olarak sıralayabiliriz.

2.1.2 Yatırım kararlarını etkileyen etmenler

Karar verme sürecinde yatırımın gerçekleştirilebilmesi amacıyla çok çeşitli faktörlerin etkisinden söz etmek mümkündür. Yatırımlar için koyulmuş olan hedeflerin başarılı bir şekilde sağlanabilmesi için yatırımları etkileme olasılığı olan etmenlerin iyi bir şekilde incelenmesi ve anlatılması gerekir. Eğer incelenen etmenler başarılı bir değerlendirme yapılabilirse istenen düzeyde yatırım yapılabilir ve olumlu sonuçları gerçekleştirilebilmektedir. Yatırım kararlarını etkileyen faktörler; faiz, siyasi istikrar, milli gelir, beklentiler, yatırım yeri, yatırımı besleyen kaynaklar, tasarruflar olarak sayılabilmektedir.

2.1.2.1 Faiz

Faizin yatırımları ve yatırımı gerçekleştiren kurumları birkaç farklı açıdan etkilediği bilinmektedir. Bunlar ellerinde bir miktar sermayeye sahip girişimcilerin faizlerin yükselmiş olduğu zamanlarda sermayelerini herhangi bir yatırıma dönüştürmeyip sermayesini faize yatırarak yüksek oranda kar elde etmektedir. Riskin reel yatırımlardaki kadar yüksek olmadığı bu durum yatırım kararlarını faize duyarlı olarak yatırım açısından etkilemektedir. Reel yatırımları gerçekleştirmek amacıyla sermayeleini bankadan veya dış kaynaklardan borçlanmak suretiyle oluşturmuş olan girişimci ise faizlerin yüksek olması neticesinde borcunun geri ödenmesi geldiği dönemde borçlanmasından daha fazla bir hesap ile yüzleşmek durumunda kalacaktır. Bunun sonucunda ortaya çıkmış olan bu durumların yatırımcılar bakımından yapmayı planladığı yatırımı yeniden gözden geçirmesine ve hatta yatırımdan vazgeçmesine neden olacaktır. Ayrıca beklenen kar oranının faize ödenen maliyetler sebebi ile düşük kalması karlılığın verimsiz olmasına neden olacaktır.

Şekil 2.3: Faiz ve yatırım ilişkisi.

Kaynak: (Eğilmez, 2016)

Kar oranlarının çok düşük seviyelere inmesi yatırımcıları yatırım yapmaktan vazgeçirmektedir. Faizler ile yatırımların Şekil 2.3’ de görüldüğü gibi faiz oranı ¹ artma eğilimi gösterdikçe yatırımların ² ters yönde hareket ederek azalma durumu gözlenmektedir. Analizimizde faiz oranlarının düşmüş olabileceği varsayımı ile hareket ettiğimiz durumda; yatırımlar, faiz oranının bir fonksiyonu olmaktadır. Bunu net bir ifade ile şöyle açıklayabiliriz: $I = f(r)$

Şekil 2.3 de yatay eksen de yatırım miktarı ³, dikey eksen de ise faizler yer almaktadır. Faiz oranının istisna tutularak diğer tüm değişkenlerin ise sabit olduğu bir ekonomide firmaların yapmak istedikleri yatırım harcamalarının faize oranlanması sonucu oluşan doğrusal eğri yatırım talebini ⁴ göstermektedir. Talep edilen yatırımlar, faize karşı duyarlı olması ve faizin düşmesiyle birlikte yatırımın miktarını artıracak tam tersi durumda ise faizin artışı neticesinde yatırımların düşeceği için talep noktalarının oluşturduğu yatırım talebi doğrusu sol üst köşeden sağ aşağıya doğru azalış eğilimi göstermektedir. Faiz oranlarının r_1 düzeyinden

¹r: faiz oranı

² I: yatırım

³ QI: yatırım miktarı

⁴ DI: yatırım talebi

r2 düzeyine azaldığında yatırım miktarı şekilde gösterildiği gibi I1 noktasından I2 noktasına hareket ederek yükselmektedir. Sonuç olarak yatırım kararları ve faiz oranlarının birbirleri üzerinde ters oranda bir ilişki ile bağlı olduğu gösterilmektedir.

2.1.2.2 Siyasi istikrarın yatırımlara etkisi

Ülke ekonomilerinde siyaseten istikrarsızlık gösteren hükümetlerin tekrar seçilememeleri konusu genel ekonomik yönetimde ve ekonomi dinamiklerinde belirsizlik yaratmakla birlikte hükümetlere kamu yatırımları konusunda olumsuz etkilediği gibi girişimcilerin de uzun vadeli kararlar almasına engel olmaktadır (Arslan, 2011, s. 75). Siyasi istikrarsızlık yatırımların büyüklüğünü ve etkinliğini azaltması dolayısıyla büyüme rakamlarını negatif yönde etkileyebilmektedir.

Piyasalarda tüketici tercihleri ile talepleri ekonomik süreç oluşumunda etkili iken kamu yatırımları söz konusu olduğunda ise ekonomik istikrarın temel belirleyici karar birimi siyasi süreçlerde oluşmaktadır. Dolayısıyla kamu yatırımlarının dağılımda etkinliği konusunda siyasi otorite temel belirleyici olmaktadır.

2.1.2.3 Milli gelirin yatırım etkisi

Bir ülke ekonomisinde belli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin net parasal değeri olan milli gelirin artması tüketim artışını da beraberinde getirecektir. Bu durumun sonucunda artmış olan tüketim taleplerini karşılamak maksadıyla yatırımcılar yatırım yapabilmek için hareket etmektedir. Daha net ifadeyle milli gelirle yatırımların doğru orantılı bir şekilde artış eğiliminde olması beklenmektedir. Milli gelir artışı sonucunda her zaman yatırımların da artacağı umuduyla ekonomik karar verici kurumlar hareket etmektedir.

2.1.2.4 Beklentilerin yatırımlara etkisi

Girişimcileri yatırıma sevk eden beklentilerin ana unsurlardan biri yatırımların sonucunda getireceği daha fazla kar beklentisidir. Gelecek dönemde girişimcilerin talep artışı olacağı beklentisiyle üretilen ürün için yatırım yapmaya ihtiyaç duyarlar. Bu beklentilerin konusu enflasyon, faiz oranı, güven endeksi, siyasi istikrarın durumu olabilmektedir. Riskli şekildeki beklenti durumu müteşebbisin yatırım kararlarını alabilmelerini olumlu yada olumsuz etkileyebilmektedir. Yani müteşebbislerdeki beklentiler yatırımları özendiren ve teşvik eden sebeplerdendir.

2.1.2.5 Yatırım yerinin uygunluğu

Yatırım yapılacak bölgenin alt yapı durumu ile nüfus içinde emek gücüne ve emeğin kaynaklarına ulaşımı yönüyle yatırım yapmayı etkilemektedir. Yatırımların yer bakımından ulaşımına uygun olması, hammaddeye erişim bakımından yakın olması, enerji kaynağına erişilebilir durumda olması, taleplerle rahat bir iletişim sağlanması yatırım kararını etkileyen sebeplerdendir. Anlaşılacağı üzere yatırım kararını önemli derecede etkileyen etmenlerden bir tanesi de yatırım yerinin uygunluğudur.

2.1.2.6 Yatırımı besleyen kaynaklar

Planlanan bir yatırımın hayata geçmesi için yatırım harcamalarını karşılamak üzere bir kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır. İhtiyaç duyulan ve yatırımı besleyen bu kaynaklar aslında farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bu kaynağı bazen nakit para karşılığında, bazen ise verilen bir hizmetin karşılığı olarak elde etmek mümkündür. Nakit ve yapılan hizmetin dışında bazen ise üretilen mala karşılık ulaşabilmek de mümkündür.

2.1.2.7 Tasarruflar

Tasarruf, yeni yatırımları gerçekleştirmek için kenara para ayırmak, faiz getiren yatırım araçlarına aktarım yaparak ekonomide para arzını ve böylece yeni yatırım olanaklarının artışı sağlamaktadır. Pratik olarak kullandığımız dilde ise tasarruf masrafları kısmak anlamında da kullanılmaktadır.

Yatırımlar, normal kaynakların tüketime sarf edilmeyip biriktirilmiş olan meblağın (yani tasarrufun) “otofinansman” veya “istikraz” yoluyla teşebbüsün emirlerine amade kılınması” şeklinde tanımlanan yatırımların tasarruflar eliyle oluşturulması ve girişimciye sunulmakta olduğu bildirilmiştir (Ülgener, 1991, s. 206).

İhtiyaçtan fazlasını kapsayan istekler, daha sade yaşanabilen bir dünya da bulunmak yerine onun kıt kaynaklarını düzensizce ve aşırıya kaçarak tüketilmesi ve hatta sömürülmesidir. Bunun sonucunda belirli grupların zenginliği, geri kalan grupların ise sömürüye ve hatta açlığa giden bir ekonomik buhranla baş başa kalması şeklinde görülebilir. Tasarruf etik anlayışın sonucu olarak rasyonel bir

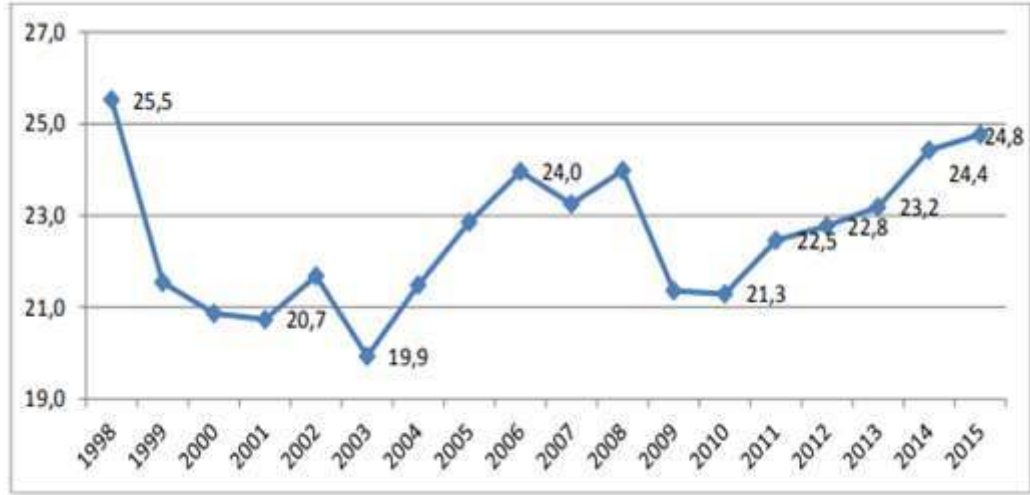
tavır gerektirmektedir. İçinde bulunduğumuz ekonomik zaman diliminde tasarrufun geleceğini düşünmek suretiyle ani planlamalar yapmayı gerektirir.

Türkiye için tasarruf oranlarının belirleyicilerini tespit etmeye yönelik farklı çalışmalar mevcuttur. Makro veriye dayalı çalışmalar olduğu kadar çoğunlukla TÜİK tarafından uygulanan hanehalkı bütçe anketi verileri kullanılarak yapılmış mikro veriye dayalı çalışmalar da bulunmaktadır.

Karın tüketime harcanmayıp tasarrufa ayrılmasıyla yatırımların en önemli kaynağı oluşturulmaktadır. Yatırımcının herhangi bir borca girmeden ve risk almadan önemli yatırımların kaynaklarını da tasarruflarla elde ettiği görülmektedir. Şahısların kendi tasarrufları, harcamalar sonucunda net karın kalan kısmı ve devletin topladığı vergilerle tasarrufun kaynağı oluşmaktadır.

2.1.2.8 Tasarruf haricindeki kaynaklar

Banka kredileri, borçlanma senetleri, bankaların ve firmaların çekleri, vergi indirimleri, verilen bağışlar, mirasla elde edilen kaynaklar, diğer yollardan edinilmiş kaynaklar, ipotek ile yaratılmış olan kaynaklar gibi tasarruf yapılmadan da yatırım için ayrılan payları da karşılayabilecek kaynaklara tasarruf dışı kaynaklar örnek olarak gösterilebilir.

Şekil 2.4: 1998 yılı itibariyle yurtiçi tasarruf oranları.

Kaynak: TÜİK ve Kalkınma Bakanlığı

Dünya Bankası ve Kalkınma Bakanlığı verilerine bakılarak 1988-2001 dönemlerine ait tasarrufların azalışını gösteren oranlardaki düşüşün temel nedeni kamu sektörü olduğu düşünülerek, 2001 yılı ile başlayıp 2014 e kadar süren yıllar arasındaki tasarruf oranlarındaki düşüşün nedeni olarak özel sektör tasarruflardaki düşüş örnek gösterilmiştir. Özel tasarrufların azalması veya yetersiz kalması bunun sonucu olarak da sabit sermaye yatırımlarının zayıflaması büyüme potansiyellerini negatif yönlü olarak hareket ettirmiştir.

2.2 Teşvik Kavramı

Teşvik kavramının çeşitli tanımları bulunmakla birlikte Türk Dil Kurumu'na (TDK) ya göre basit ifadeyle “teşvik” isteklendirme veya özendirme olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021).

Özendirme, arzulandırma ve isteklendirme anlamını taşıyan teşvik, literatürde kapsamlı bir kavram olarak yer almaktadır. Yatırımların teşviki ise genellikle hükümetlerin seçmiş olduğu sektör ve bölgelere yönelik yatırım sağlamak amacıyla sağlanan ve ayrıcalıklı olarak ölçülebilen yararlar olarak adlandırılmaktadır. Genel itibari ile özellikleri anlatılan bu yararlar yatırımcıların kar oranı artırmalarını ya da yatırımcıların maliyetlerini azaltmaya yönelik olarak teşvik değerini kapsamaktadır (UNCTAD, 2004) .

Teşvik uygulamalarının kalkınma ve büyüme, kümelenme ve bölgesel kalkınma gibi konularda olumlu yönde etkileri bulunmaktadır.

Teşvik ifadesi yerine ekonomik amaçlı mali yardımlar, devlet yardımları, primler, sübvansiyonlar, destekler, şartlı krediler, transfer harcamaları gibi bazı kavramsal sözcükler kullanabilmektedir (Duran, 2003)

Küreselleşmeyle birlikte gelişmiş ve gelişmişte olan her ülke ekonomik kalkınmayı sağlamak, bölgelerarası gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak, kaynakların verimli kullanılmasını sağlamak ve uluslararası pazarlarda rekabet gücünü arttırmak gibi amaçlarla çeşitli politikalar uygulayarak dolaylı ve dolaysız yollardan ekonomiye müdahale etmektedir. Bu müdahale araçlarının başında da teşvikler gelmektedir.

Bir takım ekonomik göstergelerin diğer faaliyetlere nazaran geliştirilmesini sağlamak maksadıyla devlet tarafından verilen maddi ve gayrimaddi özendirmelerdir (İncekara, 1995).

Bölgeler arası gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak, işsizliği azaltmak, sermayeyi tabana yaymak ve uluslararası alanda rekabet gücü kazanmak gibi çeşitli amaçlarla uluslararası kuralları dikkate alarak yatırımların devlet tarafından desteklenmesi teşvik olarak tanımlanmaktadır (Yayar & Demir, 2012) .

Belirli sektörlerde ya da faaliyetlerde yatırım yapılmasını sağlamak amacıyla işletmeler üzerindeki vergi yükünü azaltan ekonomik desteklerdir (UNCTAD, 2004). Yatırım teşvikleri yatırımları belirlenen sektörlerle yönlendirmek için devlet tarafından öncelikli faaliyet alanlarına sağlanan vergi, kredi, indirim gibi ekonomik avantajlardır.

Yapılan yatırımların sonuçları uzun vadede alınmaktadır ve bu süre zarfında ekonomik, sosyal ve siyasi hayatta değişiklikler meydana gelebilmektedir. Bu sebeple yapılan yatırımlar bir risk unsurudur. Özellikle gelişen ekonomilerde kaynakların kıt olması ve bu risk unsurları nedeniyle yatırımcılar yatırım yapmaktan kaçınabilir. Bu noktada devlet yatırım teşvikleri aracılığıyla bu riskleri minimum düzeye indirmeye çalışarak bölgesel ve sektörel yatırımları özendirmeye çalışmaktadır (Tezel, 2014).

Bu tanımlardan yola çıkarak küreselleşmeyle birlikte ülkeler arasında giderek açılan ekonomik sınırları azaltmak, yeni istihdam imkanları sağlamak, işsizlik ve dış ticaret gibi sorunları ortadan kaldırarak ülkede yaşayan bireylerin sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimini sağlamak ve toplumun refah seviyesini arttırmak için devlet tarafından kullanılan en önemli politika araçlarının teşvikler olduğu söylenebilir (Yavan, 2011, s. 67; Karabıçak, 2013, s.265).

Teşviklerin amacı genellikle ekonomik olarak tüm alanlarda gelişme olduğu gibi diğer ekonomik alanlar dışında da ilerleme kaydetmektir. Uygulama ise ülkenin gelişmişlik düzeyi ve politikaların etkinlik şekillerine göre şekil almaktadır. Teşviklerin gerçekleştirilme amaçlarını aşağıda sayıldığı gibi sıralamak mümkündür (Duran, 2003, s. 23-24).

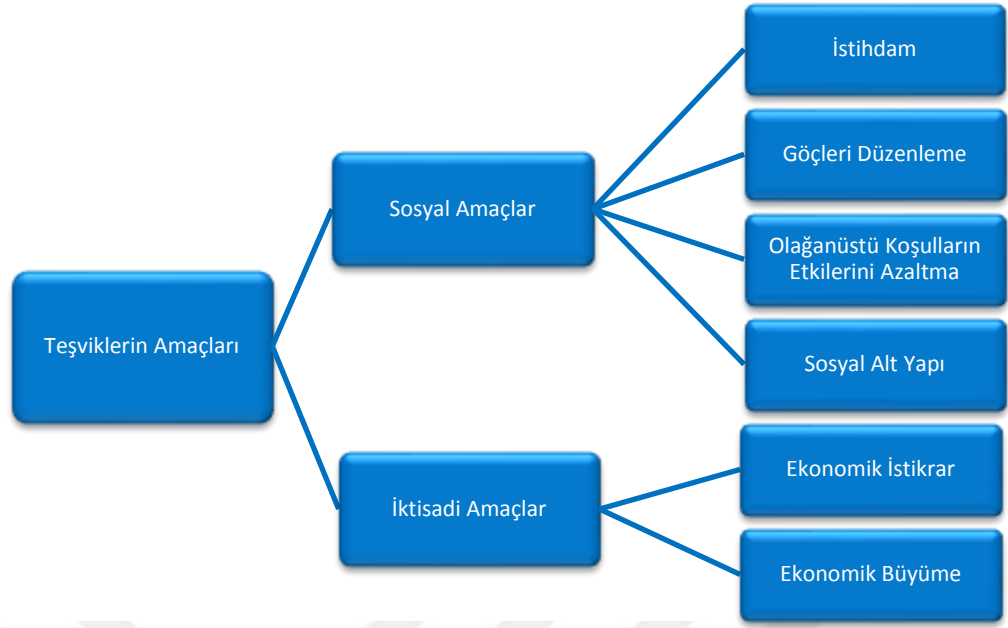
1. Yatırımları ve üretimleri artırma,

2. İhracata yönelik yatırımları destekleme,
3. Rekabet gücünü kazandırma,
4. Yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekme,
5. Ekonomik kalkınmaya yönelik çalışmalarla milli gelir artışını hızlandırma,
6. Bölgesel ekonomik durum farkını giderme,
7. Girişimcilerin pazara giriş ve piyasaya tutunma risklerini en aza indirme,
8. Teknolojik gelişmeye yönelik AR-GE yatırımlarını artırma,
9. Nitelikli insan gücü oluşturma,
10. Verimli ve kaliteli ürünleri artırma,
11. Eksik yatırımların bitirilmesini sağlama,
12. İstihdam artışı sağlama,
13. Sanayileşmeyle birlikte ekonomik gelişim sağlama.

2.2.1 Amaçları bakımından teşvik kavramı

Yönelmiş olduğu amaçları açısından teşvikler: ekonomik amaçlı teşvik, sosyal amaçlı teşvik, teknik ve idari amaçlı teşvikler olarak sınıflandırmaya tutulmaktadır.

Yatırımların teşvik edilerek yabancı doğrudan sermaye yatırımlarının ülkeye getirilmesini teşvik uygulamalarının amaçlarından en önemlisini oluşturmaktadır. Diğer amaçları ise, işsizlik rakamlarını düşürmek, ekonomi politikalarının uygulanma amacı olarak bazı bölgesel ekonomik düzey farklılıklarını gidermek ve sektörleri teşvik etmek olarak ifade edilebilmektedir.

Şekil 2.5: Teşviklerin amaçları.

Kaynak: Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri, (OAİB)

Eğer amaçları açısından teşvik politikalarıyla temel bir değerlendirme yapmamız gerekiyorsa, yatırım ve üretimleri artırmak, ekonomik kalkınma oranlarını artırmak, ihracat yapan girişimcileri desteklemek, yabancı sermayeyi ülkeye daha fazla çekmek, girişimci riskini azaltmak, bölgesel dengesizlikleri gidermek, uluslararası rakiplere karşı rekabet gücü kazandırmak, Ar-Ge yatırımlarını artırmak suretiyle teknolojik gelişmeyi sağlamak, verimlilik artışı sağlamak, firmaları (özellikle KOBİ) desteklemek, nitelikli insan kaynağı oluşturmak ve tamamlanamamış yatırımların desteklenmesiyle sonuçlandırmak gibi çeşitli amaçları gerçekleştirebilmek için planlamalar yapılmaktadır.

Genel hatlarıyla ifade ettiğimiz amaçlara paralel olarak ekonomik kalkınmayı sağlama amacıyla konulan teşvikler; yatırımları artırmaya yönelik teşvik, ihracat artırmaya yönelik teşvik, gelişmeye yönelik teşvik, KOBİ'lerin piyasada tutunmasına yönelik teşvik şeklinde sınıflandırmak mümkün görülmektedir. Fakat tüm bu sınıflandırmalara rağmen, amaçları birlikte değerlendirmek de gereklidir. İhracat odaklı yatırımların teşviki aynı zamanda ihracata yönelik teşvikleri kapsarken; yatırımların belirli bölgelere yapılması hedefine yönelirken diğer bir

ifadeyle yatırımların genel olarak teşviki anlamına geldiğini söylemek mümkündür.

2.2.1.1 Sanayileşmeyle birlikte ekonomik kalkınmayı sağlamak

Teşviklerin genel politikası, ekonominin istenilen düzeyde ekonomik yapıya ulaşması için bir araç olarak görülmektedir. Bu sebeple de teşvikler, endüstriyel gelişme ve sektörel yapıların arzuladığı en uygun ekonomik kurumlar için gereken araç olmuşlardır (Erkan & Tatlıdil, 1990, s. 50-51).

Yatırımlarla birlikte kalkınma sağlanırken, tasarrufların ise yatırımları desteklediğini söylemek mümkündür. Bu gerçekler sebebiyle de tasarrufların ve kalkınmayı sağlayan yatırımların her dönemde teşviklenmesi zaruri ihtiyaç şeklinde ortaya çıkmıştır (Bali, 1979, s. 10). Bu nedenle teşviklerin temelinde, ülke ekonomisine daha yararlı olduğu kabul edilen bazı alanlara kaynakların yönlendirilebilmesi anlayışı vardır. Bu sebeple de teşvik politikaları, ülkelerin zamanla gelişim sağlamasına paralel olarak, demografik yapıya, bölgesel ve genel yatırımlara, ihracata, sanayileşmeye, isdida vb. alanlara öncelik verilmesiyle gelişim sağlayabilmektedir.

2.2.1.2 Ekonomide uluslararası rekabeti yakalamak

Küreselleşme sonrasında ülkelerin ekonomik anlamda rekabet koşullarına uyum sağlamaya yönelik uluslararası çalışmalarında teşvik politikalarına yaygın bir biçimde başvurulduğu görülmektedir. Özellikle son yıllarda ülkeler uluslararası alanda doğrudan yabancı yatırımları kendi ülkelerine çekmek amacıyla teşvik politikalarına önem vermektedir. Uluslararası rekabet gücü azalan, diğer ülkelerin yoğun rekabeti sonucu zor durumda kalan firmalara devletler eliyle destek sağlanmaktadır. Bazı sektörler değişiklik yaratan şartlara uyum sağlaması veya üretimlerine devam edebilmesi için rekabet gücünün artırılması suretiyle ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunmaktadır (Leblebici, 2002, s. 5)

2.2.1.3 Bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek

Coğrafi bölgelerin gelişmelerinde genellikle ekonomik, siyasi, kültürel ve doğal sebeplerle farklılıklar olmuştur. Bunlar; yer altında ve yer üstünde bulunan kaynaklar, tarihi ve kültürel birikimler ile nüfus ve beşeri sermayeleridir. Herhangi bir bölgede belirlenen sektörün teşvik ve geliştirilmesinin, dış ticarete

korumacı politikaların kaldırılmasının bölgesel etkilerinin de olması söz konusudur (Elmas, 2001, s. 2).

Gelişmişlik düzeyini bölgeler arasında da dengelemek amacıyla ülkeler, “bölgesel teşvik” sistemlerini uygulamaktadır. Devletin endüstri yerleri ile organize sanayi bölgelerini düzenleyerek sanayilerin arsaları temin edilmekte veya müteşebbise yatırımın belirli oranlarında parasal teşvikler yapılmaktadır. (Mazlum, Yücel, & Tekeoğlu, 1990, s. 21).

2.2.1.4 İstihdam artışı sağlamak

Ekonomilerin büyümesi ve nüfus yoğunluğunun artması ile birlikte istihdam sorunları ortaya çıkmakta ve bu istihdam sorunu devletin öncelikle bertaraf etmesi gereken faaliyetlerin başını çekmektedir. Ülkeler bu mücadeleyle istihdam yaratmak adına iş kollarının ve istihdam oranlarının artması için istihdamı teşvik politikalarına başvurmaktadırlar. Bu sebeple istihdama destek veren firmalara piyasadaki diğer şirketlerden daha düşük faizli kredi olanakları sunulmaktadır (Duran, 2003, s. 14).

2.2.2 Kapsamları açısından teşvik kavramı

Genel ve özel olmak üzere teşvikler kapsam açısından iki gruba ayrılmaktadır. Genel teşvik grubunda, ekonominin genel koşullarının elverdiği durumda, ekonomik faaliyetlerin tümüyle geliştirilmesi, mal ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi, verimliliğin artırılması gibi ayırım gözetmeden yapılan teşvikleri ifade etmektedir. Vergisi oranında yapılacak genel bir indirim, hiçbir ayırım gözetilmeksizin tüm yatırım kredilerinin sübvansede edilmek suretiyle desteklenmesi genel teşviklerin yapıldığına örnek olarak vermek mümkündür.

Dar kapsamlı veya özel niteliği bulunan teşvik uygulamalarında ise, mal ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi, belirlenen ekonomik faaliyetin geliştirilmesi, verimliliğinin artırılması gibi amaçlarla ilgili faaliyete yönelik olarak kamu sektörü tarafından sağlanan aynı veya nakdi nitelikteki teşvikler söz konusudur. Genel nitelikteki teşvikler ile özel nitelikteki teşvikler arasındaki temel fark seçilmesi aşamasındaki ölçüt olarak ortaya çıkmıştır.

Genellikle teşvik denildiğinde özel nitelikli teşvikler akla gelmektedir. Teşvikle ilgili olarak yapılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere, seçicilik özelliği olan özel nitelikli teşviklerdir.

2.2.3 Veriliş aşaması açısından teşvik kavramı

Veriliş aşamalarına göre teşvikler: yatırım öncesi sağlanan teşvikler, yatırım dönemlerinde sağlanan teşvikler ve işletmenin faaliyet dönemi teşvikler şeklinde üç gruba ayrılabilir.

Birinci grupta yatırım projelerinin ilk aşamasında girişimcilerin doğru yatırım tercihi yapması ve yatırım yapmaya yönlendirilmesine yönelik olarak nakdi, ayni veya teknik destek niteliğindeki yardımlar yatırım öncesi teşviklerdir. Bu tür teşvikler genellikle proje ve fizibilite yapmada yeterli becerisi bulunmayan küçük ölçekli yerli yatırımcılara yönelik olarak uygulanmaktadır.

Bazı gelişmekte olan ülkelerde yatırım tanıtımına ilişkin olarak yatırım konusunda tecrübeli kurumlar oluşturulmaktadır. Bu oluşturulan kurumlar vasıtasıyla ortaya çıkan fırsatların hızlı bir şekilde değerlendirilmesi, gelişen firmaların izlenmesi bazen ise görüşme yapılması neticesinde yatırım yapmaya ikna yolu izlenmektedir (Duran, 2003, s. 23).

İkinci grupta saydığımız yatırım dönemi sağlanan teşvikler, yatırımların devam ettiği dönemde işletmenin devam eden teşviklerdir. Uygun koşullu kredi olanaklarının sağlanması, yatırım sebebiyle vergi indirimi şeklindeki vergisel teşvikler ile yatırım dönemlerinde arsa tahsis gibi sağlanan teşvikler yatırım dönemi teşvikler kapsamında değerlendirilmektedir.

Üçüncü grupta belirtmiş olduğumuz işletmenin faaliyet dönemi teşvikler, yatırımların tamamlanmasının ardından firmanın işletme faaliyetlerine geçmesinden sonra sağlanmış olan teşviklerdir. Faaliyet döneminde sağlanan bu teşviklerin amaçları, kalite geliştirme olanaklarına katkıda bulunulması, işletmelerin kapasite kullanımının artırılması gibi faydalı görülen tatmin edici göstergelerdir.

2.2.4 Nitelik açısından teşvik kavramı

Nitelikleri açısından teşvik araçları finansal teşvikler, mali teşvikler ve diğer teşvikler olarak üç başlık altında çizelge 2.1 de görüldüğü gibi sınıflandırılabilir.

Çizelge 2.1: Nitel açıdan teşvik kavramları.

Finansal Teşvikler	Mali Teşvikler	Diğer Teşvikler
Kara Dayalı Teşvikler	Yatırım İndirimi	Düzenleyici Teşvikler
Yatırıma ve Sermayeye Dayalı Teşvikler	Sübvansiyonlar	Sübvansiyonlar
Emek Odaklı Teşvikler	Hükümet Garantisi	Piyasa Ayrıcalığı
Satış Temelli Teşvikler		Döviz Ayrıcalığı
İthalat Temelli Teşvikler		
İhracat Temelli Teşvikler		
Yurtdışına Çıkan Firmalara Vergi İndirimi		
Katma Değere Dayalı Teşvikler		
Diğer Harcamalar		

Kaynak: (UNCTAD U. N., 2004)

2.2.4.1 Finansal nitelikteki teşvikler

Yatırımcılara devlet kurumları tarafından nakdi olarak aracısız direk verilen geri ödemenin olmadığı teşviklerdir. Bir yatırım projesi ile ilgili pazarlama ve üretim maliyetlerinin bir kısmını karşılamak için sağlanan sübvansiyonları içeren yatırım teşvikleri, desteklenen krediler ve kredi garantileri, yüksek ticari riskler içeren yatırımlar için kamu tarafından işletmelere sağlanan belirli oranlarda risk sermayesi ve devlet güvenceleri, finansal teşviklerin unsurlarını ana hatlarıyla oluşturmaktadır. Bu teşvikler sırasıyla şu şekillerde gerçekleşmektedir.

1. Yatırım bağışı veya yatırım destek hibeleri; yatırım projeleri ile ilgili üretim , pazarlama veya sermaye maliyetlerini nispeten karşılamak için sağlanan sübvansiyonlardır.
2. Sübvansiyonlu kredi ile kredi garantileri veya indirim oranı uygulanan krediler ile kredi garantileri gibi teşviklerdir.

3. Ayrıcalıklı kamu sigortaları veya hükümetler tarafından sağlanmakta olan çeşitli garantiler; döviz kurlarındaki ani şoklarla başlayan dalgalanma, döviz kurunun devalüasyonu veya kamulaştırma ve politik karışıklık gibi durumlarda hükümet politikası olarak ekonomi yönetimlerinde garanti verilmesi şeklinde uygulanan teşviklerdir.

2.2.4.2 Mali nitelikteki teşvikler

Vergi muafiyet ve indirimleri, sübvansiyonlar, daha önce alınmış olan verilerin kısmen geri verildiği vergi iadeleri ve alt yapı yatırımlarını kapsayan teşvikler mali teşvik unsurlarını kapsayan uygulamalardır.

Devletin kanuni hakkı olarak alabileceği vergileri almaktan vazgeçtiği maddi olanaklara mali teşvik denir.

1. Kar Bazlı veya kâra dayalı mali teşvikler,
2. Yatırıma veya sermayeye dayalı mali teşvikler; amortisman ile yatırım indirimi uygulaması.
3. Emek Bazlı veya emeğe dayalı mali teşvikler; çalışan sayısının dikkate alındığı çalışanların kazançlarını artırmak için alınan vergide indirim uygulaması.
4. Satışa dayalı mali teşvikler; İşletmelerin toplam cirolarının esas alınması suretiyle kazancından indirim yapılması uygulaması.
5. Etkili ithalat teşviği veya ithalata dayalı mali teşvikler; ürün veya hizmet üretim sürecinde kullanılan sermayenin, ekipmanların hatta ham maddelerin ithalatı aşamasında gümrük vergilerinde oransal indirim, ithal mallara ilişkin olarak ödenen gümrük vergilerini ödemek amacıyla vergi kredisi kullandırılması uygulaması.
6. Etkili ihracat teşviği veya ihracata dayalı mali teşvikler; firmaların ihracat mallarına vergisi istisnası, gümrükten alınmakta olan vergilere ise istisna tutulması veya iadesi, ihracat neticesinde sağlanan gelirler için ayrıcalıklı vergi oranları uygulanması.
7. Belli harcama kalemleri açısından pazarlama, pazar araştırması, promosyon faaliyetleri şeklindeki kurumlar vergisinde indirim uygulanması.

8. Üretilen üründe kullanılan yerli katkı miktarları dikkate alınmak suretiyle kurumlar vergisi için vergi oranlarında indirim uygulanması.

2.2.4.3 Diğer teşvikler

Bu teşvik sisteminde devlet firmalara doğrudan doğruya fonlama yapmak yerine, firmaların ihtiyaç duyduğu belirli hizmetlerin sunulmasıdır. Devlet bu vesile ile dolaylı yoldan işletmelerin yardım ihtiyacını karşılamaktadır (Karasioğlu & Kınalı, 2017, s. 142). Bu tarz hizmetlerin işletmelere dolaylı yoldan fayda sağlamaktadır. Dolaylı fayda olması sebebiyle ölçüm yapılması oldukça zor olduğu kabul edilmektedir. Devletçe yapılan altyapı, pazar araştırması, pazar geliştirmesi, pazarlama teknikleri konularında destek sunma, yatırım projesi, üretim prosesi ve bunlara benzer şekilde yatırımdan önce sunulan hizmetler bu tarz teşviklerin kapsamında adlandırılmaktadır. Bu teşviklere düzenleyici teşvikler, sübvansiyonlar, piyasa ayrıcalığı, döviz ayrıcalığı ve sermaye yönetimi desteği, uluslararası fuarlara katılım sağlama desteği, endüstriyel tasarım desteği ve yazılım bilgisini geliştirme eğitim desteği gibi sayılan teşvikler de örnek gösterilebilir.

2.3 Yatırım Teşvik Uygulama Amaçları

Genellikle teşvikler belirlenen bir hedef doğrultusunda devlet eliyle uygulanan geniş çaplı politikadandır. Ekonomik olarak müdahaleye ihtiyaç duyulan, herhangi sektöre ya da bölgeye dönük olarak ekonomik problemin çözümü için uygulanabildiği gibi uzun vadede ihtiyaç duyulabilecek sektörlerin gelişimi amacıyla uygulanırlar.

Ülkeler, nitelikli bölgelerde ve nitelik arz eden sektörlerde yatırımları teşvik etmek için gayret sarf ederler. Bu durum, ülkelerin uluslararası yatırımları daha fazla kendi ülkelerine çekebilmeleri için birbirleriyle yarış halinde olmasına sebep olmuştur (Şahin & Uysal, 2011).

Ülke yönetimleri açısından teşvikler iki ana nedenden dolayı önem arz etmektedir. Birincisi ülkelerin yatırımlara olan ihtiyacı, ikincisi ise ülke içerisinde sermaye hareketliliği sağlamasıdır. Ülke yönetimlerinin birinci amacı gerçekleştirilebilmesi için sermaye sahipleriyle görüşmeleri gerekmektedir. İkinci amacı

gerçekleştirmek için ise rekabetçi bir ortam oluşturarak ülkenin mevcut potansiyelini en iyi şekilde kullanmaları gerekmektedir. Bu amaçları gerçekleştirmek için teşvikler kullanılır.

Şekil 2.6: Devlet yardımlarındaki amaçlar.

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Ekonomik kalkınmayı hızlandırmak ve doğrudan yatırım çekmek için bir anahtar olarak kabul edildiği için teşvikler çok önemli bir rol üstlenmektedirler. Teşvik sistemleri araçları kullanılarak ekonomi yönetimleri gerekli durumlarda serbest piyasaya müdahale olanağı elde ederler.

Hükümetler, bazı işletmeleri veya iş kollarını belirli bir şekilde davranmaya sevk etmek için teşviklerden faydalanır. İşletmeler de yatırımların getirisini arttıracak, maliyetlerini veya risklerini azaltacak teşvik yatırımlarını tercih ederler. Devletler için nihai hedef, geliri artıracak ve istihdamı artıracak ilave yatırımları teşvik etmektir (Luiz Vilela, 2002).

2.4 Yatırım Teşvik Sistemi

2012 yılında “3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı” ile yürürlüğe girmiş olan türk yatırım teşvik sisteminde dört farklı başlık altında toplanmaktadır. Bu başlıklar; bölgesel teşvik uygulamaları, öncelikli yatırımların teşvik uygulamaları, stratejik yatırımların teşviki ve genel teşvik uygulamaları olarak sıralamak mümkündür.

2012 yılında hazırlanan teşvik sistemiyle ülkemizde geniş kapsamlı bölgesel yapıya dayalı teşvik sistemine geçilmiştir. İllerin yapısı ve potansiyel ekonomik yapıları göz önünde alınarak, teşvik sistemi bölgesel olarak düzenlenmiştir. Ekonomik ve bölgesel kalkınmayı hızlandırmak ve doğrudan yatırımları Türkiye'nin firmalarının sermayesine çekmek için araç olarak kabul edildiği için teşvikler çekim gücü görevini üstlenmektedir. Teşvik sistemleri araçları kullanılarak stratejik yatırımların teşvik edilmesiyle ekonomi yönetimleri gerekli durumlarda serbest piyasaya müdahale olanağı elde etmişlerdir.

Şekil 2.7: Yatırım teşvik sistemi uygulamaları.

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Haziran 2021

Ülkelerde hümet politikası olarak kalkınmamış olan bölgelerine yatırım yapmak amacıyla bölgeler arası kalkınmışlık farkını da indirmek için teşvik politikaları izlenmektedir. Ülkemizde bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını minimum düzeye çekebilmek için bir takım teşvik sistemleri geçmiş dönemlerde olduğu gibi denenmeye devam edilmektedir.

Bütün gelişmekte olan ülkelerde görüldüğü gibi Türkiye'nin de en önemli sorunlarından biri olan bölgeler arasındaki gelişmişlik farkı, gerek planlı dönem öncesinde gerekse planlı dönemde bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını gidermeye yönelik politikalar uygulanmıştır. 2012 yılında uygulamaya konulan bölgesel teşvik sistemi de bu doğrultuda geri kalmış illerin kalkındırılmasını sağlayarak bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını en aza indirip illerin dengeli bir şekilde gelişmesini sağlamak amacıyla, illerin belirlenen gelişmişlik seviyelerine göre farklı boyutlardaki yatırımların teşvik edilmesini amaçlamaktadır (Atay & Karabulut, 2017, s. 195) .

2012/3305 sayılı kararda yer alan son teşvik uygulaması stratejik yatırımlara yöneliktir. Stratejik yatırımların teşvik edilmesiyle birlikte ithalata duyarlılığı yüksek olan ara malların ve nihai ürünlerin yerine kullanılabilecek malların üretimini hedeflemektedir. Bu doğrultuda stratejik yatırımların teşvik edilmesi ile cari açığın azaltılmasına yönelik olumlu 34 gelişmeler de meydana gelecektir (Hazman & Kaya, 2018, s. 47).

Stratejik yatırımlara yönelik teşvik unsurlarından yararlanabilmek için bir takım kriterleri tümüyle sağlayan yatırımlar herhangi bir bölge ayrımı yapılmaksızın stratejik yatırımların teşvikinden yararlanabilecektir (Çiftçi & Koç, İstihdamın Artan Önemi ve Teşvik Belgeli Yatırımlar Etkinlik Analizi, 2013, s. 27).

Çizelge 2.2: Teşvik sisteminin desteklenme unsurları.

“Destek Unsurları”	“Genel Teşvik Uygulamaları”	“Bölgesel Teşvik Uygulamaları”	“Öncelikli Yatırımların Teşviki”	“Stratejik Yatırımların Teşviki”
*KDV İstisnası	👍	👍	👍	👍
*Gümrük Vergisi Muafiyeti	👍	👍	👍	👍
*Vergi İndirimi		👍	👍	👍
*Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		👍	👍	👍

*Gelir Vergisi Stopajı Desteği				
*Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği				
*Faiz veya Kar Payı Desteği				
*Yatırım Yeri Tahsisi				
*KDV İadesi				

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Haziran 2021

Çizelge 2.2’de görüldüğü üzere destek unsurlarının bazıları belirli koşullar dahilinde uygulanmaktadır. Bu çizelgede belirtildiği gibi faiz veya kar payı desteğinden, bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında üç, dört, beş ve altıncı bölgelerde yapılacak olan yatırımlarda yararlanılmaktadır. KDV iadesi, stratejik yatırımların teşvikinde kullanılması kararlaştırılmıştır. Firmaların gelir vergisi stopajıyla sigorta primi desteği ise yatırımların altıncı bölgede yatırım yapması koşulu ile verilebilecektir. Cazibe merkezleri programları kapsamında yer alan dördüncü ve beşinci bölgelerde belirlenmiş olan illerde OSB’lerin yapılması durumunda ve “Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı (TOSHP) kapsamında” bulunan stratejik yatırımlara uygulanır.

Gelir vergisi stopajı desteği ile sigorta primi işçi hissesi desteği için yatırımların altıncı bölgede yapılması halinde veya TOSHP kapsamında desteklenmekte olan stratejik yatırımlara uygulanmaktadır.

Faiz veya kar payı desteği için ise yatırımların bölgesel teşvikleri uygulanması 3., 4., 5., 6. bölgelerde yapılması durumunda sağlanmaktadır.

KDV iadesi için ise sabit yatırımların tutarı 500 milyon TL geçmesi durumunda stratejik yatırımlara destek sağlanmaktadır. 2017 ve 2021 yılları arasında imalat sektöründe gerçekleştirilmesi düşünülen teşvik belgeleri ile belgelendirilmiş tüm yatırımlara ilişkin yapılacak olan bina ve inşaat yatırımları KDV iadesinden yararlanabileceklerdir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2021, s. 13).

2.5 Yatırım Teşvik Sistemi'nin İşleyişi

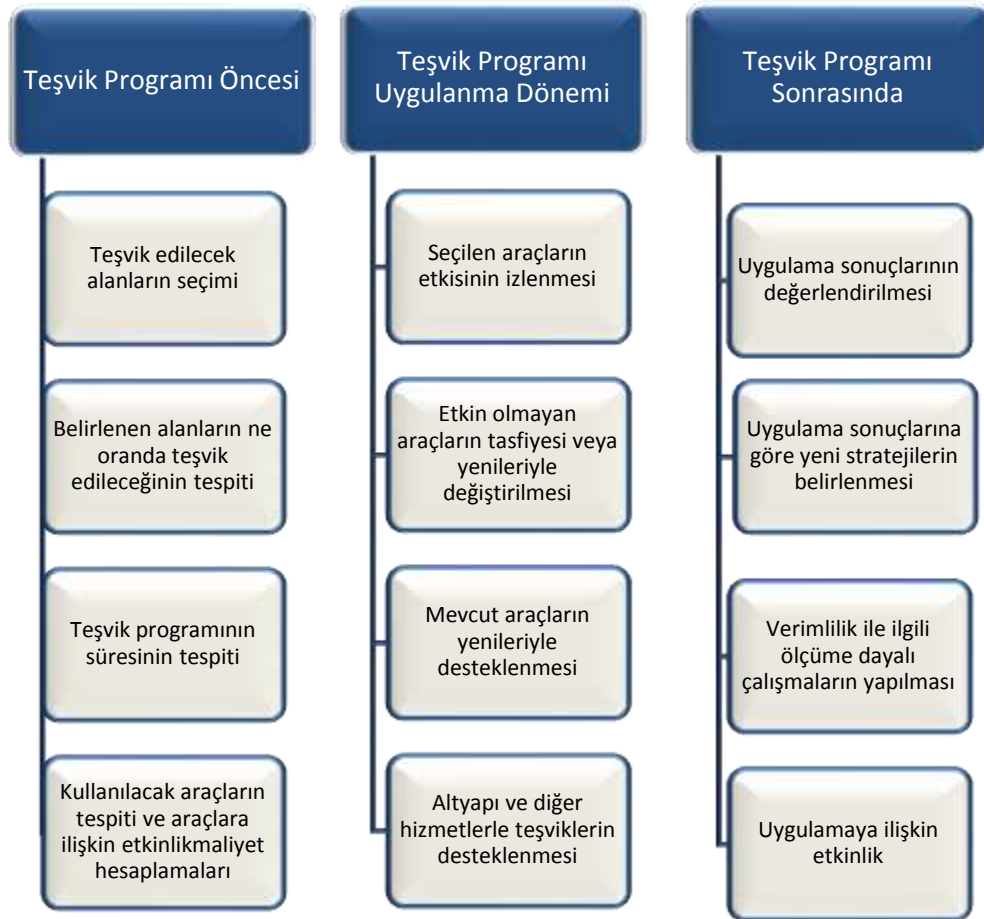
Yatırım teşvik sisteminin işleyişi yabancı yatırımcıların ülkeye çekilmesinde önemli etkileri bulunması sebebiyle önem arz etmektedir. Yatırımcılar bir ülkede yatırım yapmaya karar verirken; yasaları, piyasaların çapını, endüstriyel bölgelerin durumu, iş gücü piyasalarının yapısı, enerji maliyetleri ve kullanılabilirlik kapasitesi, nakliye maliyetlerini ve yoğunluklarını, ekonomide faiz oranlarını ile kredi imkanları, bankacılık sistemi, vergi sistemi, piyasalarının finansal konjonktürü gibi önemli koşulları irdeleyerek sonuca varırlar. Bu nedenle uygulanmak istenen teşviklerin yapısının önemi özellikle yabancı yatırımların ülkeye getirilmesi açısından ortaya çıkmaktadır. (Sarıöz, 2006, s. 28). Teşvik politikalarının etkinlik derecesini hesaplamak, bu konularda yeni düzenlemeler yapılması veya mevcut politikalara ayarlama olanağı açısından belirleyici hale gelmektedir (Gerçek, 2010, s. 8).

Ekonomik büyüme ve ekonomide istikrar gibi amaçların yanında bölgesel dengesizliğin giderilmesi, göç sorunları, işsizlik, çevre felaketi v.b. bazı toplumsal sorunların çözümü hedefe alınmaktadır. Piyasa mekanizmasına müdahale şeklinde olabilecek, belli kesimin faydalanması için yönlendirildiğinden haksız rekabetin konusuna da giren ve hatta zaman zaman haksız rekabet yaratan bu kamu politikasının haklı birer müdahale aracı olmasına bu uygulamaların dışsal faydayı da beraberinde getirmesi sebep olmaktadır (DPT, 2007, s. 2).

Piyasa mekanizmasına müdahale edilmeyip serbest bırakıldığı zaman bölgesel eşitsizlik, istihdam ve çevre sorunları gibi bazı olumsuz durumlar ve negatif dışsallıklar görülmektedir. Bu sorunları çözmek için destek unsurlarını kullanmak gerekli olmaktadır (DTM, 2002, s. 15). Politikaların uygulanmasına ülkelerin ekonomi politikasına karşı tutumları ve gelişmişlik düzeylerinin etkili olduğu bilinmektedir. Gelişmeyi tamamlamamış ülkelerin teşvik uygulamalarına yönelmelerinde geri kalmış bölgelerin kalkındırılması, ekonomik kalkınma, verimlilik artışı, uluslar arası rekabet gücü kazanma, teknoloji transferi, istihdam imkanlarını genişletme, ihracatı arttırmak, sanayileşmeyi arttırmak ve yabancı sermayeyi ülkeye getirmek gibi gerekçeler öne sürülmektedir. Gelişmeyi tamamlamış olan ülkelerde ise, rekabetin gücünü koruması veya daha ileriye

götürmesi, teknolojik gelişmeyi sürdürmesi, sermaye kaçışlarını engellemesi, bölgesel dengesizlikleri gidermesi, verimlilik artışları sağlaması, sorunlu olan sektörlerin desteklenmesi ve işsizlik rakamlarını azaltması hedeflenmektedir (Duran, 2003, s. 8).

Teşvik politikalarını yönlendiren başka faktörler de mevcut olabilmektedir. Ülkede bulunan doğal kaynakların miktarı, sermaye yapısının arz düzeyi, iş gücünün niteliği, ekonominin yapısı, pazarın genişliği gibi toplumsal ve siyasal koşullar önemli rol üslenmektedir. Devletin elde etmesi gereken fonların alınmasından vazgeçilip devlet teşvikleri aracılığıyla girişimcileri destekleme gayesiyle bu fonlar hibe edilmektedir (Uluatam, 1971, s. 92) .

Şekil 2.8: Teşvik sisteminin işleyiş aşamaları.

Kaynak: (Topal, 2006)

Sistemin daha etkin kullanılabilmesi için, ülke ekonomilerinde kalkınma planları ve stratejik kararların uluslararası gelişmeleri takip etmek suretiyle belirlenebilmesi gereklidir. Teşvik sistemlerini daha etkin bir şekilde işleyişini sağlamak için programın uygulanması öncesinde, uygulanması sırasında ve daha sonraki aşamalarında temel prensipler belirlenmeli, sosyal ve ekonomik yapıdaki değişiklikler de göz önünde bulundurulmalıdır. Sistemin işleyişine ilişkin olarak belirttiğimiz aşamalardaki bu prensipler Şekil 2.8’de gösterilmiştir. Teşvik programı uygulama öncesinde, alanların seçimi, oranların tespiti, süresi, araçların tespiti ve kullanılacak maliyeti gibi konular öne çıkmıştır. Teşvik programı uygulanma aşamasında, araçların etkisinin izlenmesi, etkin olmayan araçların tasfiye edilmesi, mevcut araçların yenilenmesi, altyapı ve diğer hizmetlerle desteklenme sayılmıştır. Teşvik programı sonrası dönemde ise uygulamanın neticesinde oluşan sonuçların değerlendirilmesi, yeni stratejiler belirlenmesi, verimlilik ölçümü yapılması, uygulamada etkinliğin ortaya çıkması gibi konular öne sürülmüştür.

2.6 Yatırım Teşvik Sisteminin Tarihçesi

Ülkemizde uygulanmış olan yatırım teşviklerinin tarihi gelişimi, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemleri ile başlamaktadır. Cumhuriyet sonrası dönemde ise yatırım teşvikleri artarak devam etmiştir. Yatırım teşviklerinin sistematik bir düzeye gelmesi ise planlı ekonomiye geçiş ile birlikte gerçekleşmiştir. Ekonomik yapısal değişikliklerin meydana geldiği 1980 ve sonrası dönemde ise teşvikler kapsamlı bir şekilde uygulanmaya devam edilmiştir.

Türkiyede teşvik sisteminin sıklıkla değişmesinden kaynaklı olarak karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Teşvik sistemini düzenleyen mevzuatın sıklıkla değişime uğramasıyla teşviklerin kapsamındaki farklılıklar da eklenince sistem yeterince anlaşılamamaktadır. Ayrıca kötü niyetliler tarafından sistemin açıkları titizlikle incelenip suistimal edilmek suretiyle teşvik sisteminden yararlanmaması gerekirken teşvik başvurusu yapılmakta ve mevzuat gereği kabul edilmektedir (Yılmaz, 2020, s. 432).

Osmanlı İmparatorluğunda ekonomik gelişim dönemlerinde 19. yüzyıla kadar yatırımın teşviki konusunda herhangi mevzuat çalışması bulunmamaktadır. Teşvik

konusunda resmi mevzuat çalışmaların 19. yüzyılda karşımıza çıktığı ve bu durumundan kaynaklı olarak ise bazı akademik çalışmalarda Osmanlı İmparatorluğu'nun teşvik sistemi konusunda eleştirildiği görülmüştür. Savaş ve darbelerin görüldüğü İkinci Meşrutiyet'ten sonra olumsuz olaylar sonucunda ekonomik açıdan bedel ödenmiştir. Bütün alanda olduğu gibi oldukça yıpranmış devletin ekonomik düzeninin bozulduğu görülmüştür. 19. yüzyılda ekonominin olumsuz seyrini değiştirmek ve ekonomik istikrarı yakalamak üzere bazı iktisatçılar görüşlerini orataya atmış ve bu görüşler oldukça önem kazanmıştır. Dünyadaki ekonomi konjonktürün etkisiyle temelde iki görüşe dayanan bu iktisatçılar liberal politikaları ve devlet teşvikli politikaları savunan gruplar olarak karşılıklı ayrılmışlardır.

Küresel ölçekte ekonomik kalkınma hedefini sağlamış ülkelerde kamunun politikaları birer model olmuştur. Bazıları piyasa ekonomisini merkez olarak kabul etmiş ve liberal politika uygulamak suretiyle ekonomik yönden daha da güç kazanmışlardır. Ülkelerin bazıları ise ekonomide devlet merkezli politikalar ile başarıyı sağlamışlardır (**Kabaş, 2015, s. 39**).

Osmanlı'nın son dönemine ait uygulamalar, Cumhuriyetin ilk yıllardaki programların oluşmasını da belirlemiştir. Cumhuriyet sonrasında ise çok partili hayata geçiş ile iktidarı on yıl ele alan Demokrat Partisi ve Adnan Menderes önemli sosyal ve ekonomik politikalar uygulamıştır. 27 Mayıs Darbesi ile başlayıp Adnan Menderes ve onunla birlikte idam edilen Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun idam edilmesi gibi tüm ülke halkının hüznünü barındıran bir sonla bitmiştir. Bu olaylar sonrasında deneyimler kazanılan 12 Eylül 1980 darbesine kadar darbeler arası dönem ismiyle adlandırılan bir dönem yaşanmıştır. 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte reform niteliğinde yatırımlar ve yatırım programları yer almıştır. 2000 yılından sonraki dönemde, genel anlamda AK Parti iktidarı ile başlamış ve günümüze değin uygulanmış teşvik uygulamaları bulunmaktadır. Elimizde bulunan mevcut kaynakları etkin kullanmak, üretim olanaklarını artırmak ve dış ekonomilere bağımlılığı azaltmak adına hazırlanmış programlar ülke ekonomisinde ciddi katkıları getirmesi sonucunda olumlu havayı sunmuştur.

Benzer nedenleri barındıran dönem dönem hazırlanmış olan teşvik sistemleri yasal düzenlemeler neticesinde üreticiyi ve yatırımcıyı koruma görevini başarı ile gerçekleştirmiştir. Dünya geneline sıçramış olan savaşların ardından en çok zarar görmüş olan ülkelere ekonomik yardımlar vermek için bazı planlar uygulamaya koyulmuştur. Ülkemize yönelik olarak da bu programların etkisi ile bazı uygulamalar görülmüştür.

Türk ekonomi tarihinde 24 Ocak 1980 kararları ekonomik bir eşiği gösterirken, 2000’li yılların başında ise türk ekonomisi adeta krizlerle sürüklenmekteydi. AK Parti’nin 2002’de seçilmesinden günümüze ise genel olarak yatırım teşvik sisteminde çeşitli değişiklikler yaşanmıştır. Son yıllarda yatırımcıların lehine daima yatırım teşvik sistemlerinde güncellenme yapılmış ve bu güncellemeler olumlu sonuçlar doğurmuştur.

Gelişmeyi tamamlamış olan ülkelerde uygulanan teşvik sistemleri, ekonomilerinin dünya pazarında sahip olduğu payı artırmak ve istihdamın genişletilmesi amaçlarını barındırmaktadır. Gelişme eğiliminde olan ülke ekonomilerinde ise teşvik uygulamaları ile ekonomik büyüme hedeflenmektedir. Ayrıca istihdamı artırma, rekabet edebilmeyi sağlama özelliğine sahip mal üretimi, işsizliği önleme ve yabancı ülke yatırımcılarının ülkeye yatırım yapması amaçlanmaktadır. Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma programlarına sahip gelişmekte olan ülkelerde, kalkınma stratejilerine uygun bir biçimde teşvik uygulamaları hazırlanmakta ve teşvikler istikrar sağlayıcı birer rolü üstlenmektedirler (**Akdeve & Karagöl, 2013, s. 336**).

Türkiye’de planlı ekonomiye geçiş dönemine kadar gelişim gösteren yatırım teşvikleri, planlı ekonomiye geçişle birlikte bir ivme yakalamış, 2000’li yıllarda ise gözle görülen politika aracı olmuştur. Sonraki dönemde yatırım teşvikleri konusunda çalışılan mevzuat değişiklikleri bu durumun önemli sonucu olmuştur. Farklı sektörlerde uygulama alanına sahip olan yatırım teşvikleri normal karşılanabilecek şekliyle kendisine yer edinmektedir. Yalnızca bizim ülkemizde olmadığı gibi bu durum diğer ülke ekonomilerinde böyle bir yapıya bürünmektedir. Diğer dünya ülkeleri yatırımları kendi ülkelerine getirebilmek için teşvikler konusunda yarış yapar duruma gelmişlerdir.

1980 yılında alınan 24 Ocak kararları sonrasında ithal ikameci sanayi politikalarından vazgeçilmiş, ihracat odaklı politikaların benimsenmesiyle oluşan durum ciddi bir gelişme oluşturmuştur. Kalkınma planlarının düzelmesini izleyen bu durum ile ihracatı artıran, emek ihtiyacı yoğun projelerin teşvik edilmesi istihdam artışının sağlanmasına ve kalkınma planlarının hazırlanmasına neden olmuştur. Yatırım teşvik politikaları yatırımları artırmanın yanında makroekonomik verilere de pozitif dışsallık sağladığı görülmeye başlamıştır. 1980 yılıyla birlikte sektörel seçicilik ve bölgesel gelişmişlik kriterlerini öncelikli konu haline getirerek yatırım teşviklerinde yer verilmiştir.

1995 yılına kadar sektörel seçiciliğin ve bölgesel gelişmişliğin öncül hale geldiği yatırım teşvik politikaları ile olumlu sonuçlar ortaya koyulmuştur. Günümüzde bölgesel gelişmişlik kriterine dikkat edilmekte olduğu söylene de sektörel seçicilik konusu daha ön planda tutulmaktadır. Bunun nedeni, sektörel seçicilik uygulamasının bölge gelişmişlik düzeylerini ve büyük ölçekli projelerin yatırımlarını kapsayan bölgesel farkların oluşmamasını amaçladığını söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır.

2.6.1 Cumhuriyet dönemi öncesi teşvik sistemleri

Osmanlı devleti kapitalizmle rekabet etme yollarını araması sonucunda “İslah-ı Sanayi Encümeni” nin kurulmasını sağlamış ve esnafın ortak şirket kurmasını, ürünlerin kalitesinin artırılması amacıyla desteklenmesini, belli standartlarda üretim yapılmasını ve teknik bilginin gelişmesini önemsemiştir. Elinde bulunan sermaye birikiminin yatırımlara aktarılamaması, çoğunlukla kapitalizminin yatırımlara engel olması nedeniyle olumsuz sonuçlar alınmıştır. Bu olumsuz durumlar üzerine 1873 yılında fabrika kurmak için başvuru yapan kişilere gümrük muafiyeti ve vergi oranlarında indirim yapılacağı açıklanmıştır, (Varlık, 1976, s. 11).

Cumhuriyet ilan edildiğinde Türkiye Osmanlı devletinden kalan büyük bir borç yükü altındaydı ve beşeri sermaye yeterli değildi. O dönemde ülkedeki tüm kaynaklar tükenmiş ve temel geçim kaynağı olan tarımda gerilemeler olmuştur. Dolayısıyla temel malzemeler yurtdışından ithal edilmiştir. Birçok işletme

kapanmıştı ve ülkede mevcut bulunan işletmeler de yabancıların yönetimindeydi (Coşkun, 2003, s. 72).

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla beraber ülkede ekonomik bağımsızlığı kazanarak kalkınmayı gerçekleştirmek üzere ilk adım İzmir İktisat Kongresi düzenlenerek atılmıştır (Göze Kaya & Durgun, 2009, s. 235). Çiftçi, tüccar, işçi ve sanayicilerin katılımıyla oluşturulan kongre özel sektör yatırımlarına teşvik konusu ile öne çıkmıştır. Fakat özel sektörün yeterli olmadığı sektörlerde devletin liberal politikalar uygulayarak yatırımlarda bulunması gerektiği öngörülerek “Misak-ı İktisadi” kararları kabul edilmiştir. Alınan bu kararlarda sanayinin geliştirilmesi amacıyla vergisel teşviklere yer verilmiştir (Giray, 2014, s. 226) .

Yatırımlara yönelik teşvik politikaları, Osmanlı döneminde uygulanmaya başlamasıyla beraber Cumhuriyetin ilanından sonra sanayileşme sürecine girilmesiyle birlikte daha çok önem kazanmıştır. Cumhuriyet döneminde teşviklere yönelik yapılmış çalışmalar planlı dönem öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılmaktadır.

2.6.2 Planlı ekonomi dönemi öncesi teşvik sistemleri

Osmanlı İmparatorluğunda sanayi sektörü gelişmemiş olup, ekonomik sistem tarıma dayalı olarak varlığını sürdürmekteydi. Sanayi devrimi ile birlikte lokomotif sektör olarak anılan tekstil sektöründe 19. yüzyılın başlarında ürün yeterliyken, daha sonra iç tüketimlerin büyük oranını ithal edilen iplik ve kumaşlardan sağlamaya başlanmıştır.

Sanayinin geliştirilmesi ile birlikte 1913'te çıkartılan “Teşvik-i Sanayi Muvakkat”, Türkiye’de düzenlenmiş olan ilk teşvik uygulamasına yönelik kanun düzeyinde mevzuatı düzenlemeyi oluşturmuştur (Akdeve & Karagöl, 2013, s. 337). Bu kanun çerçevesinde makine alımı, vergi avantajları, arsaları kullanım tahsis edilmesi ve ham maddelerin ithal edilmesindedir kolaylıklar sağlanması uygulamaya konmuştur.

İzmir İktisat Kongresi’nde özel sektörün desteklendiği kalkınma hedefli bir model izlenmiş ve sektörün yatırımlarının teşvik edilmesi karara bağlanmıştır. Bu dönemde ekonomide sanayi sektörünün payı % 10, tarımın sektörünün payı % 50

ve hizmet sektörünün payı % 40 olarak ölçülmektedir. “Teşvik-i Sanayi Kanunu” özel sektörün dikkatini cezbeden önemli teşvikleri barındırmaktadır. Bu kanunun uygulamaya koyulmasıyla birlikte, ülke sanayicisine ucuz devlet arazileri, vergi muafiyetleri, taşımada ve ulaştırmada indirimler şeklinde muafiyetler sunularak sermaye gelişimine dayanak oluşturmuştur (Özçelik & Tuncer, 2007, s. 258).

Reel üretimi harekete geçirmek için finans sistemi ekonominin olmazsa olmazı kabul edilmiş ve bu sistemin kurumsal nitelik kazanmasıyla öncelikli alan ilan edilmiştir. Türk bankasının gelişmesi için bu doğrultuda harekete geçilerek bugünkü sistemin temelleri atılmıştır. Bu çerçevede, ticaret ve sanayideki finansal alanın geliştirilmesi amacıyla Ziraat Bankası kurulmuştur. Yine bu faaliyeti Türkiye İş Bankası, Türkiye Sınai ve Maadin Bankası, Emlak ve Eytam Bankası, Türkiye Sanayi Kredi Bankası gibi gelişmeler yeniden düzenlenerek izlemiştir (Selen, 2011, s. 182). 1929 ekonomik buhran öncesi liberal politikalar izlenmiştir. Fakat dünya ekonomisinin girdiği büyük bunalımın ardından devletler, ekonomiye müdahale etmek zorunda kalmışlardır. Ülkemizde, sanayileşme sürecini geliştirmek amacıyla Sümerbank, Etibank, Denizcilik Bankası gibi kendisine bağlı işletmeler oluşturmuştur (Seyidoğlu, 2003, s. 610).

1950 yılından itibaren demokratikleşme sürecinin de etkisiyle Demokrat Parti döneminde Türkiye’de yeniden liberal ekonomi politikaları uygulamaya konulmuştur. 1950’li yıllarda izlenmeye başlanan nispeten liberal politikaların özel sektördeki yatırımları yapmasını özendirici etkisi yerli ve yabancı yatırımcılar için oluşturulmuştur. Serbestleşmeye giden dış ticaret rejimi sonucunda tarım, madencilik, inşaat ve altyapı yatırımlarına öncelik veren ekonomik kalkınma anlayışı benimsenmiştir. (Boratov, 2012, s. 94).

1954 yılında yabancı yatırımcıyı çekmek ve sermaye birikimini artırmak amacıyla; “6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” çıkarılmış ve uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde uygulanan politikalar sonucunda altyapı yatırımlarında artış sağlamış, dış yardımlar yoluyla özel kesimin kredi alması kolaylaşmış, dışa dönük ticaret politikası tekrar düzenlenerek, üretimi artırmak amacıyla fiyat politikalarıyla tarımsal sektöre teşvik verilmiş, yatırım yapmanın özel sektör eliyle güç olduğu alanlarda büyük ölçekli kamu yatırımları yapılmıştır.

2.6.3 Planlı ekonomi dönemi sonrası teşvik sistemleri

1960'lı yılların başlarında Türkiye, karma ekonomik yapıyı benimseyen ve kapsamlı bir planlama sistemini barındıran gelişmekte olan ülkeler sınıfına katılmıştır. 1963 yılında alınan kararlar uygulamaya konan ve beşer yıllık planları kapsayan ve serbest piyasayı geliştirmek amacıyla oluşturulmuştur. Planlı ekonomiye geçiş sonrasında, teşvikler üzerinde sistematik çalışmalar yapılmaya ve bu çalışmaların üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bu dönemin ilerleyen süreçlerinde, Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) oluşturulmaya başlanmıştır. OSB'ler birer devlet yatırımı olarak düzenlenmiş ve uygulamaya başlamıştır. Genellikle gelişmeyi sağlayamamış ülkelerde KOBİ'lerin (küçük ve orta ölçekli işletmelerin) kapasitelerini artırmayı sağlamak üzere düzenlenmiştir. OSB'lerde en fazla ihtiyaç duyulan teknoloji transferlerinin teşvik edilmesi bir plan ve program dahilinde tek elden yürütülmesi karara bağlanmıştır (Eser, 2011, s. 75).

1963 yılında Gelir Vergisi Kanununda değişiklik yapılmak suretiyle ilk defa “yatırım indirimi” uygulamasının getirilmesi ve bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi amacıyla 1968 yılında “Kalkınmada Öncelikli Yöre” (KÖY) adında bir düzenleme yapılarak bu uygulama ile yatırım teşvikleri bölgesel kalkınmada bir araç olması hedeflenmiştir.

Bu dönemleri kapsayan önemli olarak sunulabilecek teşvik tedbirlerini şu maddelerde sayılan mevzuatı düzenlemelerle açıklanabilir.

1. 19 Şubat 1963 tarihinde çıkarılan “202 sayılı Kanun” düzenlemesi,
2. 27 Haziran 1963 tarihinde çıkarılan “261 sayılı Kanun” düzenlemesi,
3. 14 Mayıs 1964 tarihinde çıkarılan “474 sayılı Kanun” düzenlemesi,
4. 27 Temmuz 1967 tarihinde çıkarılan “933 sayılı Kanun” düzenlemesi,

Bu düzenlemelerin yanında 12/08/1970 tarihinde çıkarılan 6 / 12585 sayılı kararnameyle 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu da bu döneme konu olabilecek mevzuat çalışmaları olarak verilebilmektedir.

1967’de Başbakanlık altında kurulmuş olan Yatırımları ve İhracatı Geliştirme ve Teşvik Bürosu 1970 yılı itibariyle Devlet Planlama Teşkilatı Uygulama Dairesi kurumunca faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına 1971 yılında devredilen kurum, 1980 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığına bağlanarak faaliyetlerine devam etmiştir.

1970’li yıllarda olumlu ekonomik sonuçların görüldüğü dünya konjonktürü ve işçi dövizlerindeki artış nedeniyle Türkiye ekonomisi ilerleme eğilimi göstermiştir. Bu olumlu sonucun devamında fazla vermiş olan dış ödemeler dengesiyle ve ithal ikameye dayalı olan sanayi politikaları uygulanmaya devam edilmiştir. Kriz nedeniyle petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar sonrasında ekonominin de kırılgan yapısı sebebiyle bozulan ödemeler dengesi ihracata yönelmede yetersiz kalması devlete olan maliyetleri zamanla artırmış ve bu politikayı başarısız kılmıştır. Hedeflenen büyüme ve istikrar sağlanamaması neticesinde önemli ekonomik problemler ile karşılaşmıştır. Bu gelişmelerin ardından “24 Ocak Kararları” olarak da adlandırılan 24 Ocak 1980 tarihli “ekonomik istikrar kararları” ile Türk ekonomisinin ekonomik yapısı ile ekonomi politikasında önemli değişiklikler yapılmasını elzem hale getirmiştir.

2.6.4 İstikrar kararlarının alındığı 1980 sonrası teşvik sistemleri

24 Ocak tarihinde alınan istikrar kararları, Türk ekonomisinde olduğu kadar akademik çalışmalarda da bir dönüm noktası olmuştur. Alınan kararlar, bu döneme kadar uygulanmış olan ithal ikameci politikadan vazgeçilmek suretiyle ihracatın artırılmasına yönelik politikaların oluşturulması hedeflenmiştir. Dış ticaretten kopmuş olan Türkiye’nin yeniden dünya ekonomisine adapte olması bu ekonomik kararlar ile çözülmek istenmiştir (Seyidoğlu, 2003, s. 612) .

Beşinci dönem beş yıllık kalkınma planıyla, rasyonel teşvik sistemlerinin oluşturulmasını sağlayacak olan serbest döviz kurları sistemine geçilmiştir. Bu planda döviz kuru politikası ile dış rekabet gücünde artış sağlayacak adımlar atılmıştır. KİT’lerin (Kamu İktisadi Teşebbüslerinin) özelleştirilmesine başlanmış ve devlet bütçesinde minimum şekilde yer alması hedeflenerek yeniden yapılandırılmaya yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Kamu ekonomisinin payının azaltılması, KİT’lerin özelleştirilmesi, faizlerin serbest hale gelmesi, kotaların

kaldırılması, yabancı sermaye için de teşviklerin verilmesi şeklinde amaçlar ortaya koyulmuştur. Döviz kurlarında esnek kur politikası benimsenmesi, faizlerin enflasyon oranında artırılması ve ihracat kredilerine teşvik verilmesi öne çıkan konular olmuştur.

İhracat odaklı sanayileşme stratejileri kabul edilmesiyle teşvik sisteminde önemli değişiklikler oluşmuştur. Teşvik sisteminde etkinliğin sağlanmasına yönelik olarak teşvik mevzuatında bazı değişiklikler yapılmıştır. Daha önce düzenlenen teşvik uygulama belgelerinin düzenlenmesi yürürlükten kaldırılmış ve tek bir belgeyle işlemlerin gerçekleştirilmesi sağlanarak bürokratik işlem fazlalığının önüne geçilmiş ve süreç hızlandırılmıştır. Teşvikler, toplam sabit sermaye yatırımlarının gerçekleşmesinin yanında, sektörel öncelikler dikkate alınarak teşviklerin oransal dağılımının sağlanması amacıyla kullanılmaya başlanmıştır (Eser, 2011, s. 77) .

1995’li yıllardan itibaren, 94 / 6411 ve 95 / 6569 sayılı Kararlar ile, teşviklerin sektörel dağılımındaki seçicilik uygulaması sona ermiş yerine gelişmiş yöreler⁵ dışında kalan bölgeler “Sanayi Kuşağı” sayılmak suretiyle tüm bölgelerin eşit oranda teşviklerden yararlanabilmesi düşünülmüştür. Büyük şehirlerde bulunan OSB’ler sanayi kuşağı içinde yer alması düzenlenmiştir. Fakat bu uygulama uzun sürmemiş ve “98/10755 sayılı Karar” ile Sanayi Kuşağı uygulamasına son verilmiş, normal ve kalkınmada öncelikli yöre olarak bölgesel ayrıma yeniden gidilmiştir. Gelişmiş yöreleri kapsayan teşvik edilecek yatırım konuları belirlenirken diğer tarafta kalan bölgeler için teşvik kapsamına giren bütün yatırım konuları düzenlemeye alınmıştır (Duran, 1998, s. 110).

1995 yılı itibariyle yatırımlara devlet yardımları düzenlenirken uygulanan sektörel seçicilik terk edilmiştir. Sektörel seçicilik yerine bölgelerin gelişmişlik düzeylerinin esas alınması uygulaması, yatay tedbir olarak da adlandırılan küçük ve orta boy işletmelerin desteklenmesi, çevreyi korumaya yönelik Ar-Ge faaliyetlerini kapsayan konu başlıkları altında mevzuatı düzenlemeler oluşturulmuştur.

⁵ Gelişmiş Yöreler : (İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Adana, Kocaeli)

Uygulanan teşvik politikaları, yatırım teşviklerinin sektörel olarak dağılımlarını önemli ölçüde değiştirmiştir. Çizelge 2.3 de görüldüğü üzere, 1979 - 2012 yılları arasında yatırım teşviklerinde sektörel dağılımın oranlarını vermektedir.

Çizelge 2.3: Yatırım teşviklerinde sektörel dağılım (%).

Sektörler	1979	1980	1990	2000	2011	2012
*Tarım	3,2	13,3	10,6	1,4	2,8	1,4
*Madencilik	1,8	1,8	2,7	0,8	2,6	3,8
*İmalat	90,1	78,1	68,8	40,7	42	46,2
*Enerji	0,3	0,2	2	24,2	26,6	22,1
*Hizmetler	4,6	6,6	15,9	32,7	26	26,5
Toplam	%100	%100	%100	%100	%100	%100

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı'nın yatırım teşvik istatistikleri (Eşiyok, 2012).

Çizelge 2.3 de görüldüğü gibi, sanayileşme politikasında değişiklik yapılarak ithal ikamesinden vaz geçilip ihracat odaklı sanayileşme politikası uygulamasına geçilmiş, bu durum imalat sektöründeki sanayinin payının düşüşüne neden olmuştur. 1979 yılı imalat sektörü sanayi göstergesi yüzde doksanlar seviyesinde iken yatırımlar içerisindeki payı düşerek 2012 yılı itibariyle yüzde kırkbeşlere kadar gerilediği görülmektedir.

Çizelge 2.3 de görüldüğü gibi, tarım sektörünün payı, 1979 yılı gösterge rakamlarında yüzde üçlerdeyken 1980 yılında yüzde on üç düzeylerine yükselim göstermiş sonrasında ise 2012 yılında yüzde bir seviyelerine gerileyerek yok denecek kadar azalmıştır.

Çizelge 2.3 de belirtilen 1979 yılında madencilik sektörünün yüzde iki seviyelerinde ölçülen payı yıllar itibariyle yükselerek 2012 yılında yüzde dört seviyelerine ulaşarak üç nokta sekiz olarak ölçümlenmiştir. Enerji sektöründe ise 2000 yılında gözle görülür artışlar oluşmuştur. 1980 yıllarında yok sayılabilecek şekilde gerçekleşen enerji sektörü yatırımları 2000-2012 yılları arasında ortalama

olarak yüzde yirmi beş seviyelerinde gerçekleşen yatırımlar, hatta 2011 yılında yüzde yirmi yedi seviyelerine bile ulaştığı görülmüştür. Yani enerji yatırımlarının 2000 sonrası dönemde yükselmiş olduğu görülmektedir.

Çizelge 2.3 de hizmetler sektörünün 1979 yılında yüzde beş gibi düşük payı yıllar itibariyle kademeli artış göstermiş ve 2000 yılında bu oran yüzde otuz üç seviyelerine ulaşmış, 2012 yılında ise bir miktar daralma eğilimi göstererek yüzde yirmi altılar seviyesinde ölçüldüğü görülmüştür.

Bu dönemde önemli olarak sunulabilecek teşvik tedbirleri düzenlemeleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Bu düzenlemeler şunlardır;

1. 13.12.1984 tarihinde yapılan “84/8860 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı” düzenlemesi,
2. 21.08.1987 tarihinde yapılan “87/11914 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı” düzenlemesi,
3. 04.04 1995 tarihinde yapılan “22248 Sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Yatırımlarda Devlet Yardımları” düzenlemesi,
4. 2002 yılında yapılan “4367 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı” düzenlemesi,
5. 2003 yılında yapılan “4842 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” düzenlemesi,
6. 2004 yılında yapılan “5084 sayılı “Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” düzenlemesi,
7. 2005 yılında yapılan “5350 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” düzenlemesi,
8. 2009 yılında yapılan “15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” düzenlemesi,
9. 2012 yılında yapılan “3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı” düzenlemesi,

Teşvikler, nakit olarak sağlanan hibe destekleri, vergi indirimleri veya muafiyetleri, avantajlı kredi, enerji ihtiyaç destekleri, arsaların kullanıma tahsis edilmesi gibi desteklerin yanında devletin alım garantisi vermesi, yatırım sermayesine devletin katılım sağlaması gibi yeni nesil teşvik araçları ile tedbirler konumlandırılmıştır (Eser, 2011, s. 1). Uygulanmakta olan teşvik paketlerinde bu tarz desteklemelere teşvik adıyla bazen bu saydığımız isimler kullanılmıştır.

Yatırım teşviklerinden faydalanan işletmelerin sigorta primleri işveren hissesi teşvik uygulanmasına ilişkin olarak “5084, 5350 ve 5615 Sayılı Kanunlar” kapsamında uygulanan başvuru sonuçları aşağıda bulunan çizelge 2.4 te bulunmaktadır.

Çizelge 2.4: Yatırım teşviklerinden faydalanan işletme dağılımı 2004-2009 (adet).

Teşvikten Faydalanan İşletme Sayısı						
Kanunlar	2004	2005	2006	2007	2008	2009
“5084 Sayılı Kanun”	23.161	37.066	32.671	28.111	23.791	19.167
“5350 Sayılı Kanun”	*	973	2.248	2.789	*	*
“5615 Sayılı Kanun”	*	*	*	15.118	22.254	21.672
Toplam	23.161	38.039	34.919	46.018	46.045	40.839

Kaynak:Devlet Planlama Teşkilatı (Eser, 2011, s. 116).

Çizelge 2.4 incelediğimizde, teşvik kapsamında gelir vergilerinin stopajından faydalanan işletme sayıları yıllar itibariyle artış olduğu gözlemlenmiştir. Yalnızca istisna olarak 2008 yılı dünya genelinde etkilerini gördüğümüz küresel krizin etkisiyle ülkemizide teşvikler anlamında olumsuz etkilediği ve başvuru sayılarının azaldığı gösterilmiştir.

Teşvik miktarları olarak da, çizelge 2.4 te 2008 yılına kadar artan olumlu sonuçların izlendiği grafik gözlemlenmekteyken, 2008 yılı küresel krizin etkisiyle yaklaşık olarak yüzde elli beş düzeyinde düşüş meydana geldiği görülmüştür. 2009 yılında da bu azalış kendisini göstermektedir. Yukarıdaki açıklamalardan ekonominin dengede seyrettiği yıllarda gelir vergisi teşviklerinin daha etkili olduğunu fakat ekonomik dalgalanmaların boy gösterdiği yıllarda gelir vergisi teşviklerinin etkisini yitirdiği sonucunu savunmamıza olanak sağlayabilmektedir.

“5084 sayılı kanunda” ortaya çıkan teşvik unsurları arasında sigorta primleri işveren hissesi teşviki bulunmaktadır. Bu teşvik unsurunun gösterildiği çizelge 2.4’te belirtilmiş olan yıllar arasında gerçekleşen uygulama sonuçları üç kanun da 2008 yılı küresel krize kadar olumlu seyri gözlemlenebilmektedir. 2008 yılı küresel krizi “sigorta primi işveren hisseleri teşviklerini” olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Bunun gerekçesi olarak da 2009 yılında ülkemiz içerisinde istihdamı artırmakta olan yatırımların azalması gösterilebilmektedir (Öz & Buyrukoğlu, 2015, s. 45).

Yatırım teşviklerinden faydalanan kişi dağılımı sigorta primleri işveren hissesi teşvik uygulanmasına ilişkin olarak “5084, 5350 ve 5615 sayılı kanunlar” kapsamında uygulanmakta olan başvuru sonuçları aşağıda bulunan çizelge 2.5 te bulunmaktadır.

Çizelge 2.5: Yatırım teşviklerinden faydalanan kişi dağılımı 2004-2009 (kişi).

Teşvikten Faydalanan Sigortalı Sayısı						
Kanunlar	2004	2005	2006	2007	2008	2009
“5084 Sayılı Kanun Kapsamında”	77.211	140.018	157.137	143.819	126.265	97.448
“5350 Sayılı Kanun Kapsamında” *	*	61.604	140.296	178.492	*	*
“5615 Sayılı Kanun Kapsamında” *	*	*	*	438.647	565.922	526.537
Toplamları	77.211	201.622	297.433	760.957	692.187	623.985

Kaynak: (Eser, 2011, s.116)

Çizelge 2.5 incelendiğinde, teşviklerden faydalanan işletmeledeki teşvik verilmiş sigortalı sayısı rakamları yıllar itibariyle arttığı gözlemlenmiştir. Yalnızca istisna olarak 2008 yılı dünya genelinde etkilerini gördüğümüz küresel krizin etkisiyle ülkemizde teşvikler anlamında olumsuz etkilediği ve başvuru sayılarının azaldığı gösterilmiştir. ekonomik dalgalanmaların boy gösterdiği yıllarda gelir vergisi teşviklerinin etkisini yitirdiği sonucunu savunmamıza olanak sağlayabilmektedir.

Genellikle teşvik uygulamaları gerçekleştirilirken bölgeler arası ayırım yapılmaksızın, diğer teşvik uygulamalarının kapsamı içinde yer almayan ve belirlenmiş olan asgari yatırım tutarları şartı sağlamayan yatırımlar haricinde bütün yatırımların “KDV İstisnası ve Gümrük Muafiyeti” destekleriyle desteklenmesi devam ettiği görülmektedir (Gökmen, 2012, s. 138).

Yatırım teşviklerinden teşvik miktarı bakımından sigorta primleri işveren hissesi teşvik uygulanmasına ilişkin olarak 5084, 5350, 5615 sayılı numaralı kanun düzenlemeleri kapsamında uygulanmış olan başvuru sonuçları aşağıda bulunan çizelge 2.6 da bulunmaktadır.

Çizelge 2.6: Yatırım teşvik miktarı dağılımı 2004-2009 (1000TL).

Teşvik Miktarı (1.000 TL)						
Kanunlar	2004	2005	2006	2007	2008	2009
“5084 Sayılı Kanun Kapsamında”	52.564	125.128	152.359	152.129	141.302	101.467
“5350 Sayılı Kanun Kapsamında”	*	41.470	139.450	63.167	*	*
“5615 Sayılı Kanun Kapsamında”	*	*	*	314.559	650.661	551.864
Toplam	52.564	166.598	291.809	529.855	791.963	653.331

Kaynak: (Eser, 2011, s. 116).

Çizelge 2.6 incelendiğinde, teşviklerden faydalanan işletmelere verilmiş teşvik miktarı toplam rakamları yıllar itibariyle arttığı gözlemlenmiştir. Fakat bunun istisnası olarak 2008 yılı dünya genelinde etkilerini gördüğümüz küresel mali krizin etkileriyle ülkemizin de teşvikler anlamında olumsuz etkilediği ve başvuru

sayılarının azalması neticesinde çizelge 2.6 da 1.000 ₺ birim gösterilmiş olan miktarlara düştüğü ifade edilmiştir.

2008 yılı dünya genelinde etkilerini gördüğümüz küresel krizin etkisiyle ülkemizide teşvikler anlamında olumsuz etkilediği ve teşvik miktarlarının da azaldığı gösterilmiştir. Ekonomik dalgalanmaların boy gösterdiği yıllarda gelir vergisi teşviklerinin etkisini yitirdiği sonucu ifade edilebilmektedir.

Şekil 2.9: İşverene sigorta primi teşviklerinin illere göre dağılımı.

Kaynak: Sosyal Güvenlik Kurumu (17.12.2009)

“5084, 5350 ve 5615 sayılı Kanunlar” kapsamında uygulanmakta olan illerin dağılımında, en fazla teşvikten faydalanan Düzce, Kahramanmaraş, Malatya, Diyarbakır, Afyon, Ordu, Uşak ve Trabzon illeri olmuştur. Ağrı, Ardahan, Artvin, Bitlis, Bayburt, Tunceli, Hakkari, Çanakkale (Gökçeada ve Bozcaada), Kilis ve Iğdır illerinde teşvikten yararlandıkları paylar oldukça düşük olarak ölçümlenmiştir.

Ayrıca yukarıda belirtilen “5084, 5350 ve 5615 sayılı Kanunlar” kapsamındaki illerde, gelişim potansiyellerinin, durumdaki ekonomik faaliyetlerin yoğunluğu, nüfuslarının yoğunluğu gibi faktörlerin etkisiyle teşvikten faydalanabilme oranları değişmektedir. Fakat buna karşın “sigorta primi işveren hissesi teşvikinin” il bazlarındaki dağılımına bakıldığında genel olarak dengeli bir yapı gözlenmiş olup faydalanma oranlardaki değişim burada görülmemektedir.

Mevcut istihdamların desteklenebilmesini öngören “5615 sayılı Kanun” kapsamındaki uygulama en çok yararlananın bulunduğu ve toplam miktarın en çok ödendiği program olarak yer almıştır. “5350 sayılı Kanun” kapsamında desteklenen il sayısı 13 tane artırılmasına ve 49 a ulaşmasına rağmen, istihdam yaratma koşulunun en az 30 adet belirlenmesi nedeniyle, bu kanun kapsamında ortalama uygulanma göstergesi 5615 sayılı kanun ile 5084 sayılı kanunun altında kalarak düşük bir seyir izlemiştir.

Türkiye’de uygulanmakta olan yatırım teşvik sisteminin temel amaçlarını, bölgeler arasındaki eşit olmayan dağılımı ortadan kaldırmak, bunu sağlarken ise istihdam düzeyini arttırmak hedef olarak belirlenmiştir. Piyasaların ekonomik istikrarı için sağlanan teşviklerle gerçekleştirilen tasarrufların katma değeri yüksek yatırımlara dönüştürülmesi, üretim hacmini arttırmayı, uluslararası rekabet gücünü yükseltmeyi, araştırma-geliştirme faaliyetlerini desteklemeyi, teknoloji düzeyi yüksek yatırımlarını desteklemeyi ve doğrudan yabancı yatırımların artırılması hedeflemektedirler (Akyol, 2016, s. 56). Bu doğrultuda, üretim düzeylerinin ve kalitesinin artırılması, stratejik öneme sahip sanayi yatırımlarının teşvik edilmesi ve ihracat hacminin geliştirilmesi neticesinde uygulanan teşviklerin amaçlarına hizmet etmiş olacağı öngörülmektedir.

3. YATIRIM TEŞVİKLERİ İLE ULUSLARARASI TİCARET VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR İLİŞKİSİ

Günümüzde Türkiye’de uygulanan doğrudan yabancı yatırımlara uygulanmakta olan teşvik politikaları ekonomik, sosyal, idari ve hukuki alanlarda incelenecek olup daha önceki bölümde türleri ve unsurlarıyla birlikte açıkladığımız ekonomik teşviklerin etkilerinin olduğu uluslararası ticaret ile doğrudan yabancı yatırımlar bu bölümde değerlendirilecektir.

Bu bölümde özellikle Türkiye’de uygulanan doğrudan yabancı yatırımlar, doğrudan yabancı yatırım türleri, doğrudan yabancı yatırımları etkileyen etmenler ve avantajlarına bakılacaktır.

Ayrıca bu bölüm sonununda ihracat odaklı yatırım teşviklerinin uluslararası ticaret rakamlarına yapmış olduğu etki ve yatırım teşvik uygulamaları sonrasında doğrudan yabancı yatırımların ülke ekonomisine kazandırılması sonrası etkileri incelenecektir.

Uluslararası ekonomide doğrudan yabancı yatırım, ev sahibi olan ülkeler açısından yurtiçi özel yatırımları tamamlayan, yeni iş olanakları ile teknoloji transferini beraberinde getiren, ülkede ekonomik büyüme hedeflerini sağlayan ve ekonomik aktörleri harekete geçirme göreviyle önemli sermaye kaynaklarından görülmektedir (Romer, 1993, s. 462).

3.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırım, Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından yatırımcının yerleşik olduğu bir ekonomiden farklı olarak ülke dışındaki ekonomide uzun vadeli süreyle ve kalıcı bir yatırım yapması olarak tanımlanmaktadır. Burada ki ölçüt özellikle yatırımcının hedef ülkedeki kuruluşun sermayesine en az yüzde on payla katılmış olması veya sermaye dışında stratejik bilgi veya yönetsel başarılar sebepleriyle şirket yönetiminde söz sahibi olması esas alınmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımlar, dünyada yaşanan entegrasyon hareketleri ile küreselleşme sürecinin giderek arttığı dünyamızda, bu oluşan ortamın en önemli belirleyici unsurlarındandır (Aytekin Koç, 2019, s. 257).

Doğrudan yabancı yatırım, yatırım yapılan ülke ekonomisine nüfuz etmesi veya denetim mekanizmasına sahip olması bakımından portföy yatırımlarından ayrılmaktadır. Portföy yatırımları ise menkul değere yapılan yatırımlar olarak tanımlanabilirken, genellikle hisse senedi, kamu veya özel kuruluşlar tarafından ihraç edilmiş olan bono ve tahvil şeklindeki borç senetleri ve diğer para piyasası araçlarını kullanmak suretiyle yurt dışı yerleşiklerle yapılan işlemlerden oluşmaktadır. Portföy yatırımlarına nazaran doğrudan yabancı yatırımlar gittikleri ülke ile kalıcı ilişki kurma eğilimlerini barındırmaktadır (Durgan, 2016, s. 5).

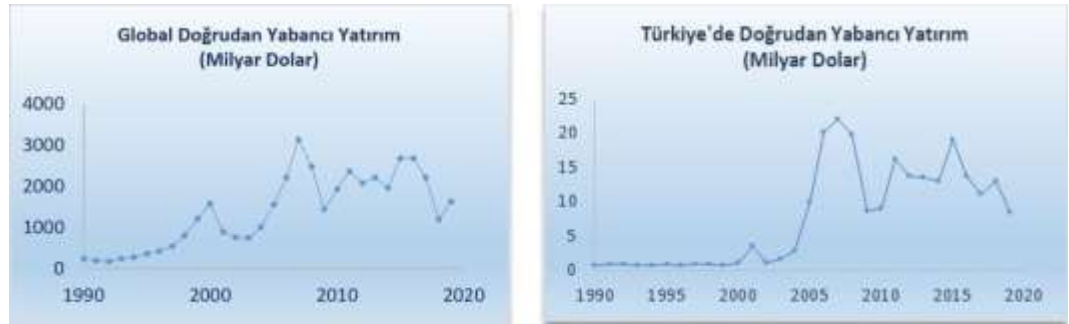
Ülkemizdeki yurt içi yapılmış tasarruflar yatırımların finansmanında yetersiz kaldığı bilinen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yalnızca bizim ülkemizde değil, bir çok gelişmesini gerçekleştirememiş gelişim eğiliminde olan ülkede de yapısal problem olduğu kabul edilebilmektedir. Uzun vadede tasarruf artırmayı sağlamak ekonomik dönüşümlerle mümkün olmasına rağmen kısa vadeli çözüm ise, doğrudan yabancı yatırımları artırmakla mümkündür. Yurtdışından düşük maliyetle ve uzun vadeli fon temin etmek suretiyle sağlanan doğrudan yabancı yatırımlar kısa vadede tasarrufları en çok artıran ve masrafları düşük olması avantajıyla gerçekleşen yatırımlardır. Bu yatırımların, ekonomik büyüme, istihdam oranını artırma, ihracatı artırma, ithal ikameci yatırımlara yönelme ve dolayısıyla cari katkılarının yanında teknoloji transferi etkisiyle de ekonomik katkı sağlamaktadır. Bu bölümün ilerleyen başlıkları altında doğrudan yabancı yatırımlar ile ülkemizdeki yatırımlara sağlanan teşvikler üzerinde durulacaktır.

Doğrudan yabancı yatırımlar, yurt dışında bulunan işletmenin ülke içinde fiziki olarak yatırım yapması, yani iş operasyonu oluşturarak gerçekleştirilebileceği gibi mevcut şirketin hissesini kısmen veya tamamen satın almak suretiyle de gerçekleşebilmektedir. Şirketin hisselerinin salt şekilde alınması, doğrudan uluslararası bir yatırım anlamına gelmemektedir. Yani yatırımcılar, yatırım yapılan şirketin yönetim ve operasyonlarında aktif yer almazlarsa sermaye kazanmak amacıyla yada kar payı elde etmek amacıyla yapılan sermaye yatırımları olarak tanımlamak daha uygun olacaktır. Doğrudan yabancı yatırımlar, halk dilinde ise memlekete bir çivi çakmak ifadesiyle yatırımın kalıcı olması niteliği aranmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımla kabul edilen sermaye

hareketleri eleştiri konusu olarak görülse de nitelikli yatırımlar ülke ekonomilerine her zaman önemli etkiler getirmektedir.

Yatırım akımı istatistikleri net olarak son yıllarda uluslararası yatırımcıların büyüme potansiyeli yüksek, maliyet avantajı sunan ülke ekonomilerine ilgisinin hızla arttığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte, teknolojik olarak gelişen yapay zeka uygulamalarıyla niteliksiz işgücü maliyetlerinin önemi yok olurken, gelişmiş ülkede istihdam odaklı yeni yaklaşımların ortaya çıktığı görülmektedir. Fiziki yatırımlara verilen önem artmasıyla birlikte gelişmiş ülke ekonomilerinde de daha rekabetçi küresel yatırım pazarları oluşmaktadır.

Küresel ekonominin hükümranlılığı sonrasında doğrudan yabancı sermaye akımları güçlü bir trend yakalamıştır. Global ölçekte 1990'da yıllık 240 milyar dolar düzeyinde gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım miktarı, 2007 yılı göstergelerinde 3.1 trilyon dolarla zirve yaparak 58 trilyon dolar olan dünya hasılasının yaklaşık yüzde beşi dolaylarına ulaştığı görülmektedir. 2019 yılında doğrudan yabancı yatırımların miktarı global ölçekte 1.6 trilyon dolara kadar gerilediği görülmüştür. Ülkemizde gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım akımları, şekil 3.1 de görüldüğü şekliyle Dünya geneline yakın oranlarda seyir izlemektedir (Özcan , 2021).

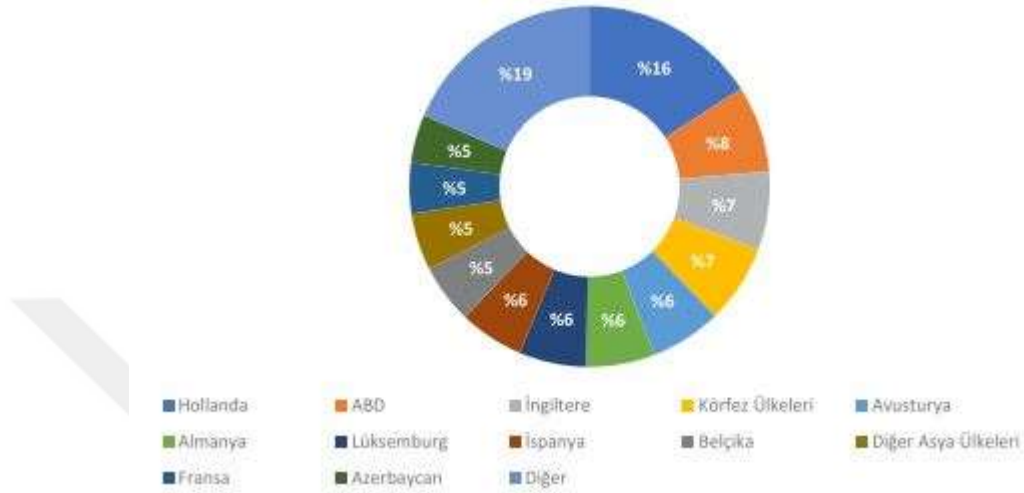

Şekil 3.1: Doğrudan yabancı yatırımların yıllara göre dağılımı.

Ülkemizde doğrudan yabancı yatırım girişlerinin 1990-2000 yılları arasında yatay seyretmiş olması ve Dünya'daki artış meyiline sonradan katılmış olduğu görülmektedir. 2000 sonrası dönemde Dünya'daki artışa göre hızlı bir ilerleme sergilediğimiz, 2010 sonrası dönemde ise uluslararası trend ile neredeyse entegre olduğumuz söylenebilir. Ülkemizde 2000 öncesi 1 milyar dolar düzeyinde olan yıllık doğrudan yabancı yatırım giriş miktarı, 2007 yılında yıllık 22 milyar dolarla

zirve yapmış, sonraki yıllarda kademeli olarak azalmış ve 2019 yılında yıllık 9 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir.

Türkiye'ye doğrudan yatırım yapan ülkelerin 2003 ve 2020 yılları arasındaki sermaye dağılımları şekil 3.2 de gösterilmiştir.

Şekil 3.2: Doğrudan yabancı yatırımların ülkelere göre dağılımı.

Kaynak: TCMB, Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi.

Ülkemizde doğrudan yabancı yatırımları şekil 3.2 de görüldüğü üzere büyükten küçüğe sırasıyla Hollanda %16 , Amerika Birleşik Devletleri %8, İngiltere %7, Körfez Ülkeleri (Suudi Arabistan, Katar, Irak, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, İran ve Umman) %7, Avusturya %6, Almanya %6, Lüksemburg %6, İspanya %6, Belçika %5, Diğer Asya Ülkeleri %5, Fransa %5, Azerbaycan %5 oranıyla ülkemizdeki yatırımlara katılmaktadırlar.

3.2. Yatırımcılar Açısından Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri

Yatırımın türlere ayrılmasında doğrudan yabancı yatırımlar, yatırımı gerçekleştiren firmaların yatırımlarını şekillendiren sebeplerin ve yatırım koşullarının geçerli olması önemli birer etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar mülkiyet yani sahiplik durumlarına, yatırım için lokasyon seçimlerine ve özelleştirme durumlarına göre sınıflandırılmaktadır. Yabancı yatırım türlerinin, varış yerinin ekonomik büyümesi açısından yani milli gelirinin artması bakımından ve küresel düzeydeki ekonomik politikalarıyla uyumlu olması açısından sonuçları farklılık göstermektedir. Örneğin, dış ülkede

altın arama faaliyetleri kapsamında altın çıkaran ve çıkarmış olduğu altınları işleyen bir firma altın rezervi olan ülkenin ekonomisine yatırım yaparak katkı sağlamak zorundadır.

Liberalleşmenin de etkisiyle birlikte, ekonomik dinamiklerin avantajlarından yararlanarak sanayileşme sürecini erken tamamlamış ülkeler, gelişme eğiliminde olan ülkelerin yüksek faiz oranlarından yada yatırım yapılan o ülkelerin potansiyellerinden faydalanmak amacıyla yatırımlarını bu ülkelerin ekonomilerine doğru kaydırmaya başladığı görülmektedir. Yabancı yatırımın önemini arttıran bu durum, yatırım yapan firmayla etkinlik peşinde olan diğer firmaların yatırım için seçecekleri ülkeler elbette farklılık göstermesi beklenir ve teşviklerin firmaların yatırım yeri seçimlerini etkilemesi çok sınırlı olamaktadır.

Ülkelerin kültürel yapıları, dini inanç ve değerleri, oluşturulmuş olan pazar tipleri, teknolojik yapıları, hane halklarının tüketim alışkanlığı, tasarruf edilebilir yatırım payları gibi faktörler incelenerek yatırım türlerinden hangisinin daha uygun bir yatırım olduğu belirlenmektedir (Enayat, 2017, s. 12). Bir şirket doğrudan yabancı yatırım kararı verirken çok uluslu şirket olması sebebiyle dış piyasaya giriş biçimini de belirlemek üzere yatırım öncesi değerlendirme yapmaktadır. Bu yatırım değerlendirmesi; yeni tesis kurma veya şube açma, mevcut bir firma ile birleşmek veya onu satın almak, yerel şirket veya şirketlerle ortak girişim oluşturma, ortaklar ile stratejik birleşme kararı verme şeklinde gerçekleşmektedir.

3.2.1 Stratejik birlikler

Günümüzde uluslararası işletmecilik alanında yaygın kullanılan stratejik birlikler, sınırlar ötesi gerçekleştirilen birlik oluşturma basit bir yoldur. Firmaların hisse senetlerinin belli bölümünü birbirleriyle değiştirilmesi ve hisse senetlerinin güvenilir ellere geçmesini sağlama neticesinde gerçekleşmektedir. Fakat, bu işlem bu aşamada kalırsa bu bir doğrudan yabancı yatırım değil, yalnızca portföy yatırımı niteliği taşımaktadır. Daha geniş kapsamlı olarak stratejik bir birlik oluşturma şeklinde gerçekleşir ise taraflar hem hisse senetlerini değiştirmekte hem de mal ve hizmetlerin üretimi amacına dönük olarak ortak bir girişim kurmaktadır. Bir diğer işbirliği yönteminde ise bir tarafın belirli piyasalarda diğerini temsil ettiği ortak pazarlama faaliyeti gerçekleştirme ve hizmet üretim

anlaşmaları yapılmaktadır. Bazen bu uygulamalar rekabeti sınırlandırıcı sonuçlar da doğurabilmektedir. Bu tür birleşmelere örnek olarak, elektronik, otomobil, telekomünikasyon ve gelişen uçak sanayileri verilebilir.

Stratejik birleşmeler, özellikle araştırma ve geliştirme masrafının altından kalkılamaz derecede yüksek olduğu ve ani hareket etmenin önem kazandığı piyasa girişinde zaman faktörünün önem taşıdığı yüksek teknoloji yatırımları için daha uygun yaklaşım olmaktadır ve bu durum onu avantajlı kılmaktadır.

3.2.2 Birleşmeler ve satın alma yatırımları

Şirketlerin bütün kaynaklarını birleştirerek bir araya getirmesi neticesinde, hukuki varlıklarını da kaybederek ortaya yeni bir işletme çıkarmaları neticesinde oluşan yatırım stratejisi şeklindeki şirket birleşmeleridir. Bu amaçla şirket birleşmeleri aynı zamanda şirket evliliği olarak da adlandırılmaktadır.

Şirket satın alma yatırımları ise bir şirketin diğer ülkelerdeki şirketlere ait hisse senetlerinin hepsini veya yönetimini ele geçirecek derecede çoğunluğunu satın alarak o şirketi kendi bünyesine katması söz konusu olmaktadır.

Bu tip yatırımlar ev sahibi olan ülkelerdeki sermaye stoklarında artışa neden olmamakta, ancak ve ancak yeni teknoloji yatırımları geliştirme ile yönetimde çağdaş bilgileri getirme gibi etkileri söz konusu olabilmektedir. Bu tip yatırımların yeni yatırımlara nazaran bazı avantajları olmaktadır. Bu avantajlar; daha ucuz olmasıdır ki çok uluslu şirketlere daha az maliyet getirmektedir ve çok uluslu şirketin yeni yatırım yapmasına göre daha hızlı bir şekilde piyasaya girişlerini sağlamaktadır. Sınırlar ötesi birleşmelerde ülke içindeki ekonomilere oranla büyük ölçek ekonomileri seviyelerine ulaşılmaktadır. Satın alma yatırımı konusunda ev sahibi ülkeler açısından çoğunlukla olumsuz yargılara varılmaktadır. Bunun sebebi ise yabancı şirketlerin yerli şirketleri satın alması sonucunda ülke ekonomisinin kontrolünün yabancıya geçeceği algılanmaktadır. Durum birleşme açısından da aynı şekilde algılanmaktadır. Bu gibi kaygı ve durumlardan ötürü ev sahibi ülke hükümetleri yabancı şirketlerin birleşme ve satın alma gibi yatırımlarını reddettiği görülmektedir. Şirket birleşmesi sonucunda çalışanların milliyetlerinin farklı olması ise toplu sözleşme hükümleri ve işçi ücretleri yönünden sorunlara yol açabilmektedir.

3.2.3 Ortak girişim

Ortak girişimler, birleşmelerden ve satın almalarından farklı olarak bir işbirliği şekli olarak düzenlenmektedir. Yerel bir şirketin amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla çok uluslu şirketin kaynak birleştirmesi yaparak oluşturdukları mülkiyete, sorumluluklara veya finansal risklere dayalı ana şirketlerden ayrı olarak üçüncü bir şirket oluşturmalarıdır. Diğer işletmenin tüzel kişiliği altında yapılmış olan bu birleşmeler ile hukuki ve ekonomik bağımsızlığı son bulmaktadır. Bu tür girişimler ortak girişim değil satın alma olarak adlandırılmaktadır. Ortak girişimleri oluşturan ortakların hukuki veya ekonomik kişilikleri yok olmamakta diğerlerinden ayrı olarak ekonomik ve hukuki kişilikleri oluşmaktadır.

Ortak girişim taraflarından birinin kumanda merkezi girişim faaliyetinin yapıldığı ülkenin dışında bulunmaktadır. Girişimin faaliyetleri, üretim, temel yatırım, yönetim politikasının belirlenmesi ve pazarlama bağımsız olan şirketin merkezinin kontrolünde yönetilmektedir.

Genellikle ortaklar genel yönetim bilgisi, teknoloji, makine, patent, teçhizat, pazarların hakkında bilgi, malzeme, dağıtım kanalı, finans, işgücü vb. kaynaklarla ortaklığa katılabilmektedirler. Böylelikle girişimciler yeterli olmayan kaynaklarını, diğer işletmelerin aracılığıyla elde ederek ürün geliştirilene kadar proje risklerini birlikte paylaşmaktadır.

Yabancı ortaklar tarafından yerel ortağın politik koşulları tanınması, ekonomi ve pazar hakkında geniş bilgiye sahip olması, genel yönetim becerisi, ürünlerin yerelde üretilmesi için pazarlara giriş imkânına sahip olması, pazarlama uzmanlığının sağlanması, yerel sermaye sağlaması, ortağın hükümet yönetimiyle ilişkiler kurması, fabrika yerleşimini sağlaması, yerel emek gücü oluşturma ve sendikalarla iletişim sağlaması, yakın malzeme tedarik etmesi, finansal iletişimi sağlaması gibi katkılarının olduğu belirtilmiştir. Yerel mülkiyetin gelişmesi sonucunda “yabancı olmama” düşüncesiyle ortak girişimler, siyasal karar vericilerin tutum ve davranışları sebebiyle ev sahibi olan ülkenin millileştirilmesi olasılıklarını azaltıcı özelliktedir.

3.2.4 Greenfield yatırımlar

GI (Greenfield Yatırımlar) bir tür doğrudan yabancı yatırım türüdür. Greenfield yatırımında şirketler ana merkezlerinin dışından farklı ülkede üretim ile operasyonlarını gerçekleştirmektedir. Tamamen sıfırdan başlamak ve tamamen yeni fabrika yada sermaye tesisleri kurulmasının söz konusu olduğu yatırımlara greenfield yatırımları denilmektedir. Türkiye’de ortaklıklar kurarak fabrika ve diğer yatırımları gerçekleştiren Ford ve Toyota gibi yabancı otomotiv şirketleri greenfield yatırımlarına güzel birer örnek verilebilmektedir. Yatırımın yapıldığı ülkenin sermaye stoklarını artırıcı etkileri vardır. Bu tür yatırımlar, katma değer yaratma potansiyeli olduğu için ve yeni iş fırsatları yarattığı için ev sahibi ülkelerce en çok tercih edilen ve talep edilen yatırım tiplerindendir.

Yatırımların proje riski fazla olmakla birlikte getirinin geri dönüş süresi uzun olup, başlangıçtaki maliyetleri yüksek yatırımlardır. Yeni gerçekleşen yatırımlarla birlikte yabancı yatırımcılar yatırım yapacağı ülkeye yalnızca sermaye götürmeyip, ayrıca söz konusu ülkeye yeni üretim tesislerinin oluşmasını gerçekleştirmektedir.

3.3 Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri

Doğrudan yabancı yatırımların girişi aşamasında belirleyici faktörler farklı başlıklar altında toplanmaktadır. Maliyet açısından; menşei ülke ile ev sahibi ülkenin üretiminde önemli derecede maliyet farkları olması yatırım yeri tercihinde rol oynamaktadır. Yatırımın çevresini etkileyen faktörler; Doğrudan yabancı yatırımlar sübvansiyonlar, vergiler, liberalleşme paketleri, fiyat kontrolleri ve para biriminin konvertibilitesini kapsayarak incelemektedir. Ülkenin makroekonomik düzeyde kalkınma stratejisi; ev sahibi ülkeye yurt dışı firma tarafından doğrudan yabancı yatırım gerçekleştirilmesi için gereken faktörler incelenmektedir. Küresel ekonomiyle birlikte artan tamamlayıcı üretim faktörleri ise geleneksel olmayan faktörlerdendir. Bu faktörler üretim için gerekli olan yerel girdiler, emek maliyeti ve ortalama eğitim süresi gibi faktörlerden oluşurken; kişi başına düşen gelir, yatırım yapılan ülkenin nüfusu, GSYİH büyüme oranları, risk faktörleri ile piyasaya giriş engelleri geleneksel faktörler olarak sayılmaktadır (Özcan & Arı, 2010, s. 68).

Doğrudan yabancı yatırımların mekansal belirleyicileri arz ile talep yönlü belirleyici olmak üzere iki gruba ayrılırlar. Birinci grup arz yönlü faktör; kurum vergileri, emek maliyetleri, emeğin kalitesi, yasal düzenleyici çevrelerin varlığı gibi faktörler ile ifade edilmektedir. İkinci grupta ise talep yönlü faktörler; pazarın büyüklüğü, kültürel özellikler ve ev sahibi ülkenin jeopolitik konum özellikleri en başta gelmektedir (Çiftçi, 2015, s. 185).

Uluslararası doğrudan yabancı yatırımların ekonomik gelişmeyi tamamlayamamış olan ülkelerdeki firmalar tarafından küresel rekabet gücü elde etmek için fırsat olmasının önemli nedenlerinden biriside bu yatırımların yatırım yapılan ülkeye getirdiği ileri teknolojinin sahip olduğu üretim yapılarıdır. Bu yatırımlar sonrasında yatırım yapan firmanın sahip olduğu yönetim bilgisi beraberinde iyi eğitim almış insan sermayesi ülkelerin dışa bağımlı olmasını azaltmakta ve uzun vadede bu faktörlerin ülkenin karşılama kapasitesine bağlı olarak yatırım alan firmalara da yayılmasıyla ithalata bağımlı endüstrilerden ihracata dayalı endüstri geçişlerini hızlandırdığı görülmektedir (Karaca, 2014, s. 723).

Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri arasında yatırım yapan menşei ülkeden kaynaklanan itici faktör ve yatırım yapılan ev sahibi ülkeden kaynaklanan çekici faktör şeklinde bir ayırım yapılmaktadır. İtici faktör; diğer ülkelerde meydana gelen ekonomik gelişmeler neticesinde sermayenin diğer ülkelere yönelmesinde etkili olan faktörleri kapsar. Çekici faktör ise; doğrudan yabancı yatırımların yönelmiş olduğu ekonominin iç dinamiklerindeki özelliklerden kaynaklandığı görülmektedir (Kar & Tatlısöz, 2008, s. 445-446). UNCTAD'ın yayınladığı “Dünya Yatırım Raporuna” göre de doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri politik, ekonomik ve yatırım ortamına ilişkin faktörler olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır (UNCTAD,1998).

Yatırım yapılan ülkede sosyal, ekonomik ve politik dengesizliklerin görülmesi yatırımların hükmü üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bu üç faktörden doğrudan yabancı yatırımların ülkeye getirilmesi konusunda en önemli olanı ekonomik faktör olarak başı çekmektedir. Ülkedeki yatırım teşvikleri, döviz kuru, büyüme oranı, altyapısı, dengeli yapısı, enflasyon oranı gibi faktörler yatırımın yapılacağı ülkenin seçilmesi döneminde önem arz etmektedir. Yabancı yatırımcılar, bu politik ve ekonomik faktörleri dikkate almak suretiyle tüm

ekonomik verileri, bu verilerin yıllara göre değişim oranlarına bakarak yatırım hükmüne karar vermektedirler. Buradaki ekonomik ve politik belirleyicilerin aslında ev sahibi ülkelerin kültürel seviyeleri ile sosyal değerlerinin belirleyicileri olarak söylenebilmektedir. Bu nedenle sosyal yapının da doğrudan yabancı yatırımlar için önem teşkil ettiği görölmektedir. Yabancı yatırımlara karşıt olan görüşteki ülkelerde bu tutum yeni yatırımlardaki risk düzeylerini artırdığı anlaşılmaktadır. Fakat sosyo-kültürel bakımdan yakın özellikleri barındıran ülkelerin yabancı yatırımların kararlarını kolaylıkla verebildiği bilinmektedir. Bunlara örnek olarak, ABD'nin yatırımlarda en çok Kanada ile İngiltere'ye öncelik verdiğini söylemek mümkündür. Yani, bütün ekonomik, politik ve sosyal faktörler yabancı yatırımcıların diğer ülkelere yatırım yapmasını etkilediği görölmektedir (Soydal, 2007, s. 28-30). Sonuç olarak doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri yatırımların amaçlarına göre şekillenmekte olduğu söylenmektedir.

3.3.1 Pazar büyüklüğü veya piyasa hacmi

Doğrudan yabancı yatırımın temel belireyenleri arasında yer almakta olan pazar büyüklüğü sermaye akımlarını olumlu olarak etkilediği görölmektedir. Genellikle pazar büyüklüğü GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) olarak ifade edilmektedir. Ülke pazar büyüklüğü ev sahibi ülke açısından ölçek ekonomisine olanak sağlamakta ve imalatı etkin kılmaktadır. Pazar büyüklüğü bu sebeple yatırımı gerçekleştiren ülkeye cazip gelmektedir. Geniş hacimli piyasalarada yabancı yatırımcılara üretimde uzmanlık, pazarlamada avantaj ve teknolojik yenilik ile beşeri ve finansal sermaye imkanlarını da sağlamaktadır.

Pazar büyüklüğünün yüksek olması kişi başına çıktı maliyetinin düşük olmasına imkan sağladığı için maliyeti azalttığı görölmektedir. Bu nedenle büyük pazar yapısında olan ekonomilerde yatırımcılar yatay doğrudan yabancı yatırımları yönlendirir ve pazar büyüklüğünün doğrudan yabancı yatırımlara olan etkisinin olumlu yönde olması beklenilmektedir.

Ev sahibi olan ülkenin GSYH'si piyasa hacminin oluşmasında genel belirleyicidir. Piyasa hacminin, kaynakların etkili ve verimli kullanımı açısından büyük piyasa yapısında olması gerektiği ifade edilmektedir. Özellikle gelişmemiş

ve gelişmekte olan ÷lkelerde doğrudan yabancı yatırımların ÷lkeye çekilebilmesinde piyasa hacminin önemli unsur olduğu yapılan birçok çalışma ile ortaya konulmuştur.

Pazar büyüklüğünün doğrudan yabancı yatırımı etkileyen bir unsur olmasında satış hacminin de bir etkisi olduğu düşün÷lmektedir (Genç, 2015, s. 52).

3.3.2 İşgüc÷ (emek) maliyetleri

Doğrudan yabancı yatırımı etkileyen belirleyiciler arasında olan ve üzerinde çok durulan faktörlerden bir tanesi de işgüc÷ ücretleri olarak belirtilmektedir. İşgücünün maliyet olarak düşük olması doğrudan yabancı yatırımların çekilebilirlik düzeyini önemi ölç÷de artırmaktadır. Fakat, ucuz işgücünün verimliliği konusu da doğrudan yabancı yatırımların çekilebilirliğinde etken olmaktadır. Yani ucuz işgücünün olduğu bazı ÷lkelerde verimliliğin düşük düzeylerde seyrettiği gör÷lmektedir. Genellikle emekğin yoğun olduğu endüstri dallarında düşük işgüc÷ maliyetlerinden yararlanmanın tercih edildiği söylenmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımlar emek maliyetlerinin ucuz olduğu ÷lkelerde daha fazla gör÷ldüğü belirlenmektedir. Fakat emek maliyetleri pahalı ise bu ÷lkelere doğrudan yabancı yatırımların yöneliminin azalacağı düşün÷lmektedir. Gelişmekte olan ÷lke ekonomilerine yapılan doğrudan yabancı yatırımlar emek maliyeti ile üretim maliyetlerinin düşük olması ile desteklemektedir. Emeğin ücretinin düşük tutarlara mal olması da daha avantajlı konuma getirerek gelişmekte olan ÷lkeye dikey doğrudan yabancı yatırım yönelmesiyle gerçekteşir. Teknolojik gelişmişlik gerektiren doğrudan yabancı yatırımlarda ise vasıflı olan işgüc÷ ucuz emek maliyetlerinin üzerinde tutulmaktadır. Ürün imalatında farklılaşmaya giden ve ayrıca yeni pazar arayışında olan firmalarda zengini olan ÷lkenin imalat teknolojisini sürdürebilecek yerli işçi gereksinimi oluşabilmektedir. Emek maliyetinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi kesin sonuçlar oluşurmamaktadır. Emek maliyetlerinin doğrudan yabancı yatırımlara etkisinin olmadığı konusunda ortaya atılan araştırmalarda, emeğin üretim sürecindeki maliyetler üzerinde bulunan payının tüm alanlarda olduğu gibi düş÷şte olduğu ileri sür÷lebilmektedir. Teknolojik olarak gelişim sağlamanın devam etmesiyle

vasıfsız olan işgücünün toplam üretimlerin maliyetleri içindeki payı zaman geçtikçe azaltmaktadır. Böylece emek maliyeti uluslararası firmalar için belirleyicilik özelliğini kaybettiği görülmektedir. Farklı bir görüşe göre ise, yalnızca ücretlerin değil verimlilik konusunun da dikkate alınması gerektiği ve emek maliyetinin ucuz olduğu ülkede verimliliğin daha az olduğu ileri sürülmüştür (Demirtaş, 2005, s. 40).

Yatırım yapan firmalar yatırım yapmak istedikleri ülkelerin ücret farklılıklarından yararlanarak kâr elde etmeyi amaç edinmektedirler. Bu durumun gerçekleşmesine bağlı olarak işgücündeki maliyetlerini minimuma düşürmüş olacaklardır. Belirtmek gerekirse özellikle işgücü yoğun olan sektörlerle doğru yapılan doğrudan yabancı yatırımlar gideceği ülkeyi ücret düzeylerini karşılaştırmak suretiyle tercih etmektedir. Bu karşılaştırmanın en önemli sebebi işgücünün yoğun olarak arandığı alanlarda nitelikli olmayan işgücünden faydalanılmak istenmesidir. Fakat yabancı firmaların ileri teknolojinin olmazsa olmaz olduğu alanlarında ise mutlaka nitelikli işgücünden faydalanılması gereklidir (Aras, 2012, s. 22) .

3.3.3 Doğal kaynaklar

Yatırım alanında bulunan doğal kaynaklar ekonomik faaliyetlerin hayata geçirilmesinde doğrudan yabancı yatırımlar açısından önem bir rol oynamaktadır. Coğrafi nedenlerden kaynaklı olarak doğal kaynaklar eşit bir dağılım göstermemekte olup bu durum bazı ülkeleri doğal kaynaklarca zengin kılmaktadır. Doğal kaynaklar yönüyle zengin olan ülkelere uluslararası firmaların para yatırmalarının gerkliliği kabul edilse de bu durum başlı başına yetersiz olarak görülmektedir. Emeğin ücretlendirilmesinde ve doğal kaynakların fiyatlarında ülkeler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu sebeple ihracat ve üretim yapan firmalar işgücünün ve doğal kaynakların taleplerini kaldırmak amacıyla doğal kaynakların bol olduğu ülkelere yöneldiği görülmektedir. Yabancı yatırımcılar çalışma planlarını hazırlarken maliyet üstünlüğü elde edebilmek hedefiyle hareket etmektedirler. Petrol çıkarıp yakıt üreten ülkeler petrolün çıkartılmasından son kullanıcıya ulaştırılmasına kadar geçen sürede tek firma altında yapılan çalışmalarda önemli maliyet üstünlükleri elde etmektedir (Mılık, 2019, s. 14).

3.3.4 Politik istikrar koşulları

Yatırımlara ev sahipliği yapan ülkedeki politik istikrar yatırımı belirleyen en temel faktörlerden olduğu söylenmektedir. Yatırım yapan ülke firmaları sermayelerini riske etmemek için politik istikrarın olmadığı riskli ülkelere yatırım yapmaktan uzaklaşmaktadırlar. Yatırımcılar tarafından politik işleyişleri bir düzene sahip, yıllar itibariyle gerçekleşmiş politik risklerin zayıf olduğu ülkeler daha cazip olarak görülmüştür. Yatırımın ardından kârın elde edilme süreci uzun olacağından temel itibarla güvenilirliğin olması yatırımcılar açısından önemlidir. Bu sebeple politik konularda oluşan olumsuzluklar ekonomik yapıyı ziyadesiyle etkileyerek zarar vermektedir. Bozulan ekonomik yapı pazarı negatif etkilediği görülmektedir. Yatırımcıların faaliyet göstermek istediği ülkede güvenliği karar merkezine alan yurt dışı yatırımcıların nakit akış öngörüsünü bozmaktadır. Olumsuzluklar sonucunda politik dengesizliğin yarattığı doğrudan yabancı yatırımcı girişi ülkede azaldığı görülmektedir. Yani yatırımlara etki eden faktörler arasında bulunan risk altına atacak yatırım kararları ve buna bağlı meydana gelebilecek dengesizlik, uzun süreli olarak düşünülen yatırımları ortadan kaldırmaktadır.

Yapılması düşünülen yatırımların farklı ülkelere yönelmesi mümkündür yada ülke sermayesinin dış ülkelere akmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle, doğrudan yabancı yatırımları çekmek isteyen ülkenin öncelikli olarak politik dengede bulunması önem arz etmektedir (Felek, 2016, s. 15) .

3.3.5 Ekonomik istikrar durumu

Doğrudan yabancı yatırımcıların, yapmış oldukları yatırımları güvende hissetmeleri için politik dengenin yanında ekonomik dengenin var olması ve istikrarlı bir ekonomiyi karşılarında görmeleri gerekmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımlar özelliklerinden kaynaklı olarak uzun süreli ve vadeli sermaye yatırımlarıdır. Dolayısıyla yabancılar sermayeyi transfer etmiş oldukları ülkede ekonomik dengesizlik sezdikleri anda sermayelerini o ülkeden hemen geriye çektikleri görülmektedir. Bu sebeple doğrudan yabancı yatırımlar açısından yatırım yapılan ülkelerin ekonomik dengesi yatırım yapılması aşamasında ve sonrasında verilen hükümler de büyük önem arz etmektedir.

Büyüme oranlarının istikrarlı olduğu yüksek ekonomik büyüme oranlarının görüldüğü ekonomilerde, doğrudan yabancı yatırımların çekilebilirliğinin de olduğu gözlemlenmektedir. İstikrarlı büyüyen ülke ekonomilerindeki kâr oranları daha avantajlı yatırım ortamlarını da sunabildiği belirtilmektedir. Bu etkinin derecesi, ülkelerin gelişme düzeylerine göre değişebildiği bilinmektedir. Bu nedenle, doğrudan yabancı yatırımları çekmek isteyen ülkenin ekonomik istikrarını da sürdürmek suretiyle dengede bulunması önem arz etmektedir.

3.3.6 Vergi oranları

Kurumlar vergisinin yükü, yatırımın gerçekleştirildiği ülkelerdeki oranlar ve sağlanan avantaj durumlarına göre yatırımı gerçekleştiren firmalar tarafından önemsenmektedir. Sadece vergi teşviki sağlamayla yatırım çekmeye yönelik etkiyi yakalamak mümkün değildir. Vergi teşvikleri ancak ekonomik yapının güç sahibi olmasıyla etkili sonuçları gerçekleştirmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar ülkelere göre vergi oranlarındaki değişimlere karşı oldukça hassasiyet göstermektedir. Bu durumda, yatırımların sürdürülebilmesini sağlamak üzere kurumsal işlem verimliliğinin de artırılması gereklidir (Aytekin, 2019, s. 264).

Vergi oranları ülkelerin arasındaki yatırım faaliyetlerini belirlemede önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yabancı yatırımcıları bilgilendirmek ve yatırım yapmaya çekmek için en bilinen yöntem vergi teşviklerini artırmak olarak kabul edile gelmiştir. Diğer koşullar sabitken vergi oranlarının fazla olması vergilendirme sonrasında elde edilen geliri azaltacağı için yapılmış olan vergi politikaları doğrudan yabancı yatırımların düzeyini ve ülkelerin tercihlerini açık bir şekilde etkilediği görülmektedir. Yatırım yapılan ülkenin gelir vergisi muafiyeti uygulaması doğrudan yabancı yatırımları yatırımcı açısından özendirici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çok uluslu şirketler yüksek vergi oranı olan ülkelere nispetle düşük vergi oranlarına sahip olan ülkelere daha fazla yatırım gerçekleştirdiği görülmektedir. Ülkeler çok uluslu şirketlerin ülke tercihlerini değiştirmek adına bazı vergi araçlarını yürürlüğe koymaktadırlar. Kurumlar vergisi önemli sayılabilecek bir ensturuman olarak bunlardan bir tanesi sayılmaktadır. Rekabette güç kazanmak amacıyla yüksek kurumlar vergisi oranına sahip olan ülkeler bazı farklı yollara

başvurduğu bilinmektedir. Örnek vermek gerekirse, ülkelerin seçilmiş olan bazı firmalara yada belirtilen sektörlerle yönelik olarak vergide avantaj sağlamaları gösterilebilmektedir. Yurt içinde vergi oranlarında indirim yapılması yurt dışı sermayedarlar açısından etkili birer faktör olarak gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda da sermayedarlar kazandıklarının büyük bir kısmını tasarruf etmek suretiyle saklayabilmektedirler. Vergi indirimleri yerli ekonominin yatırım zeminini geliştirmesi durumuyla toplam yatırımları yükseltmektedir. Toplam yatırımlar yükseldiği için yapılan bu vergi indirimleri ev sahibi ülkenin daha önce kazandığı vergi gelirlerinde bir düşüşe sebep olmamakta hatta bazen artış bile sağlamaktadır. Kamunun vergi gelirlerindeki düşüşünü engellenmek amacıyla bir çok ülke tarafından belirlenen firmalara veya sektörlerle yönelik olarak vergi indirimi yapıldığı görülmektedir. Bu durumun ekonomi açısından uzun dönemde yarar sağlayacak verimli olan sektörlerin geliştirilmesine de fırsat yarattığı anlaşılmaktadır (Bostan, 2010, s. 38).

3.3.7 Yolsuzluk

Ticari etkinliğin hukuki olarak kontrol edilemediği, daha fazla kamu kuruluşlarında, kamu kuruluşların da yerel yönetimlerinde olduğu yönünde varsayımlar sunulan, mevzuatın esnetilerek görmezden gelinmesi hali veya ihlaller gerçekleşirken bile bile göz yumulması halleri olarak tanımlanmaktadır.

Yolsuzluğun genellikle denetim faaliyetlerinin eksikliğinden doğduğu ifade edilmektedir. Yolsuzluk ve usülsüzlüğün hüküm sürdüğü alanlar kişisel hakkın hakkı olana ulaştırılması maliyetli bir işlem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında yolsuzluğun ortaya koyduğu büyük engeller rüşvet olarak diğer bir tehlikeyi beraberinde getirmektedir. Toplumsal düzen içerisinde boşluk doğuran yolsuzluklar arttıkça hükümetlerin etkinliği de o ölçüde zayıfladığı anlaşılmaktadır. Yolsuzluğa giden yolda ülke içerisinde bulunan unsurlar, adam kayırmacılık, nepotizme dayalı maaş farkları, hükümetlerin şeffaf olamaması, bürokrasinin artması ve nitelikli olmayan çalışanlar olarak sayılabilmektedir. Yabancı sermaye girişlerini artırmak isteyen ülkeler ekonomik kırılganlıkları üst safhaya çıkaracak bu gibi olumsuzlukları engellemeleri hatta hiç yaşanmayacak şekilde önlemler almaları gerekmektedir. Yolsuzluğun olmadığı ekonomik

güvenin tesis edildiği limanlar ancak doğrudan yabancı yatırımcı için bir uğrak yeri olacaktır.

3.3.8 Kurumsal yapı

Uluslararası şirketlerin önemli yatırım kararını etkilediği söylenen diğer bir faktörün yatırım yapılan ülkede bulunan firmaların ve hükümetlerin kurumsal yapısı olduğu bilinmektedir. Bu ülkelerde firmaların kurumsal yapılarında eğer aksaklıklar varsa uluslararası faaliyetleri kısıtlandığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple yatırımların avantajlarını ve riskini hesaplamak isteyen yabancı yatırımcı açısından birlikte iş yapacağı kurumun yükümlülüğünü yerine getirebilecek kurumsal yapıya sahip olması durumu verilecek kararı olumlu yönde etkilemektedir. Bu sebepten kaynaklı olarak kurumsal yapılar özellikle firmaların yönetim kalitelerini göstermektedirler. Kurumsal yapıların önemli belirleyicileri olarak kabul edilmiş olan ekonomik bağımsızlıklar, bireysel karar vermenin önünü açmakta ve ekonomik faaliyetle ilgili güvenilir bilgiler almaya neden olmaktadır. Piyasaların etkin çalışma yapılarının olması ve piyasa dışı aktörlerin etkisinin azalması yoluyla yatırım yerleri olumlu etkilenecek yatırım artışı sağlanmaktadır.

3.3.9 Döviz kuru

Yatırım çekmek isteyen ülkelerde yatırım gerçekleştiren çok uluslu şirketler, farklı para türünde ve miktarı yüksek döviz ile faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. Yatırımları yüklü bir şekilde devam ettirmekteyken döviz kurlarında oluşan küçük bir dalgalanma, toplam rakam içerisinde çok uluslu şirketler açısından ehemmiyet göstermektedir. Döviz kurlarının bu ani dalgalanmaları problem halinde görülebileceği gibi bazen fırsatlar yaratarak elverişli de olabildiği söylenmektedir. Bu nedenle döviz kurlarında meydana gelmesi mümkün olan herhangi bir dalgalanma yada kurdaki belirsizlik firmaların yatırım kararlarını hangi ülkeye doğru gerçekleştirecekleri konusunda belirleyicilik rolü göstermektedir. Kurlardaki belirsizlik artışının, kur riskini düşürmek adına firmaları riskten uzaklaştırmak için yatırım kararlarında değişikliğe gittiği söylenmektedir. Çok uluslu şirketler uzun dönemli plan oluşturabilmeyi üstün bir nitelik olarak görebilmektedir. Yatırımın gerçekleştirileceği ülkeye ait para biriminin değer kazanması ülke içerisindeki tüketicilerin alım kapasitelerini artıracığından yani

alım güçleri artacağından dolayı yerli pazara yönelik olarak doğrudan yabancı yatırım girişini de yükselttiği ifade edilmektedir (Süleymanlı, 2015, s. 69) .

3.3.10 Teknolojik gelişmişlikler

Uluslararası ekonomide, modern teknolojik yatırımlarla önemli yere sahip olan çok uluslu şirketler gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkilerde ekonomik ölçütlere öncelik vererek politik endişelerin ağırlığını hafifleten gelişme yolunda gelişme hamlelerinde psikolojik ölçütlere öncelik tanıyan diğer gelişmekte olan ülkelere kıyasla ayrıcalıklı görünüm kazanma şansına sahip oldukları liberal ekolün iktisat düşünürleri tarafından ileri sürülmektedir.

Yatırım alanları üzerinde faaliyet göstermekte olan firmaların uyguladıkları tekniklere ilişkin hızlı ve güvenli bir şekilde erişim sağlama imkânını sağlayacak iletişim ağı oluşturma yeteneğine sahip yabancı yatırımcılar öngörü sağlayan sistemi kurmayı amaçlamaktadırlar. Bu sebeple yatırım alanının bu hizmeti sunabilecek teknolojik özelliklere sahip olması yabancı yatırımcılar için belirleyici nitelik taşımaktadır. Yabancı yatırımcılar talep ve şikâyetleri değerlendirmek, sermayesini bu duruma göre şekillendirmek için üretim sonrasındaki aşamada teknolojik kapasitenin avantajlarından yararlanmaya ihtiyaç duymaktadır. Teknolojik kapasitenin avantajıyla üretilen ürünlerin, tüketicilerin tercih ettikleri kullanım amaçlarına daha yakın bir şekilde üretilebilmesi istenmektedir. Böylece tüketicilerin memnuniyeti sağlanırken firmalar müşteri ve pazar potansiyellerini artırmaktadır.

3.3.11 Taşıma maliyet avantajları

Doğrudan yabancı yatırımları belirleyen unsurlardan diğeri ise, yatırımı gerçekleştiren ve yatırım yapılan ülke arasındaki taşıma maliyetleri olarak sayılmaktadır. Ticaret yapan iki ülkenin mesafe olarak birbirlerine yakın olması durumu taşıma maliyetini de azalttığı anlaşılmaktadır. Bu durum ticaret olanaklarının artmasına buna bağlı olarak da doğrudan yabancı yatırımların ülke içine teşvik edilmesine neden olmaktadır. Taşımada özellikle büyük tonajlı ve taşınması güç olan malların ulaşım maliyetinin yüksek olduğu ifade edilmektedir. Buna örnek olarak kimyasal ürünlerin taşınması veya otomobil üretimi ile ilgili işletmelerdeki taşıma maliyetleri gösterilebilmektedir (Aytekin , 2019, s. 264).

Taşıma ile ulaşımdan kaynaklı giderlerde ortaya çıkan maliyetlerin fazla olmaması da yatırımcı açısından önem taşımaktadır. Ayrıca yatırımcı açısından haberleşme maliyetlerinin de belirli bir seviyenin altında olması önem kazanmaktadır. Bu alanlarda kurulacak olan etkin bir altyapının var olması durumu da önemli kabul edilmektedir. Taşıma ve ulaşımda yukarıda daha nce belirttiğimiz ağır ve geniş hacimli mallarda maliyetlerin yüksek olmasından dolayı firma, üretiminin nihai aşamasında yatırımı avantajlı yerlerde gerçekleştirebilmektedir.

Gerkli olan ara ve hammadde yatırımı gerçekleştiren ana ülkeden veya avantajlı yakın ülkelerden ithal edilebilmektedir. Türkiyede bulunan kimya, otomobil, ilaç gibi endüstrilerde yapılan yabancı yatırımlar genellikle bu nitelikte olduğu ifade edilmektedir.

3.3.12 Dışa açıklık durumu

Türk ekonomisinde 1980 sonrası dönemde serbestleşmeyi temel alan kararlar piyasalarda önemli farklılıklar oluşturmuştur. Dışa açıklık genellikle dış ticaret üzerindeki engellerin ortadan kaldırılarak ihracat ve ithalatta serbestleşme olarak ifade edilmektedir. Dışa açıklıkla beraber kapalı ülke ekonomisinden çıkılarak içyapının tüm uluslararası ekonomilerden etkilenmesi ve küresel etkiler doğrultusunda şekillenmesi öngörülmektedir. Dışa açıklık göstergesi, dış ticaret rakamlarının GSYİH içindeki payı olarak ifade edilmektedir. Serbestleşme ile birlikte görülen piyasa yapılarında ticari faaliyetlerin dışa açıklık göstergesinin ne düzeyde oluşacağına önemli bir rol üstlendiği görülmektedir.

Yatırım yapılan ülkenin dışa açıklık oranlarının artması durumunda ise bölgenin yabancı yatırımcılar açısından cazip hale gelmektedir. Bu nedenle dışa açıklık oranı yabancı yatırımcılar tarafından önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Uluslararası firmaları doğrudan yabancı yatırımlara iten birçok belirleyici unsura sahip olsa ev sahibi ülkenin dışa açık bir ekonomi politikası olmazsa avantajlarını fırsata çeviremediği görülmektedir.

Bir ülkenin ticaret fazlası olması, o ülke ekonomisinin yabancı yatırımların çekilebilirliğinde önemli bir unsurdur. Doğrudan yabancı yatırımcıların genellikle dış ticaret yapıları bakımından çok güçlü ülkelere yöneldiği bilinmektedir. Bunun tersi durumda ticaret açıkları bulunan ülke ekonomilerinin dinamik olmadığı ve

sağlıklı bir ekonomik yapı taşımadıkları genel kabul görmüş bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3.13 Yatırım ortamının durumu

Yatırımların ortamlarına ilişkin olarak belirleyicilerin yatırım teşvikleri, eğitim seviyesi ve şeffaflıktan oluştuğu anlatılmaktadır.

Yatırımlara yapılacak teşvikler, ekonomik üstünlük olarak algılanmakta ve yerel ülke tarafından bazı firmaların girişimlerini artırmasına neden olmaktadır. Bu teşvikler ile doğrudan yabancı yatırımcılar yatırımlarını ilgili ülkelerin kaynaklarına doğru çekebilmektedir (Öğrül, 2014, s. 22).

Yüksek eğitim seviyesi, yerel ülkenin işgücü kalitesini belirlemektedir. DYY yapılması için verilecek karara pozitif etki etmekte ve bilhassa üretim endüstrisi ve hizmet sektöründe rekabette etkili bir faktör olarak yer almaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımın yapılacağı ülkenin şeffaf olmaması, ayrıca doğrudan yabancı sermayenin devlet yetkililerince yasal sayılmayan kazanç yolu olarak görülmesi, bu sermayeleri ülkelere ileride birer tehdit algılayıp engelleyici tutumlar sergilemeleri ilgili ülkeye sermaye aktaracak olanları kararlarından vazgeçirebilmektedir. Şeffaf olmayan ekonomik politikalar ticarete ilave maliyetleri de beraberinde getirmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlarda artışı sağlamak için ülkenin öncelikli olarak şeffaf bir politik yapıyı beraberinde getirerek ve yolsuzluğun önlenmesini gerçekleştirmesi gerekmektedir.

3.3.14 Ar-Ge harcamaları

Araştırma ve geliştirme harcamalarının GSYH'nın içindeki yeri, o ülkenin araştırma ve geliştirme faaliyetlerine ne ölçüde değer verdiğini, gelişmişliğinin ve gelişim potansiyelinin öngörülebilmesi açısından önemli ölçütlerden bir tanesi olarak görülebilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlarda artışı sağlamak amacıyla Ar-Ge harcamalarına yapılan yatırımlar beraberinde gelişmişlik ölçütü üst seviyelere çekilmeli ve GSYH içindeki payı yükseltilmelidir.

Türkiye'de Ar-Ge faaliyeti yürütmekte olan yerli ve uluslararası şirketler çeşitli Ar-Ge teşviklerinden yararlanabilmektedir. Ar-Ge teşviklerinden faydalanmak

için uluslararası firmalar Türkiye’de Ar-Ge merkezi açmakta ve bu merkezlerde önemli miktarda istihdam sağlamaktadır. Türkiye’de binin üzerinde Ar-Ge merkezi bulunmaktadır. Bunlardan iki yüzün üzerinde sayıları bulan Ar-Ge merkezi global şirketlere aittir. Fiat, Ford, Daimler, AVL, Samsung, Siemens, Toyota, Unilever, Bosch, Renault ve Cisco gibi global ölçekte faaliyet gösteren şirketlerin Türkiye’de de Ar-Ge merkezleri bulunmaktadır. Ford’un ülkemizdeki açmış olduğu Ar-Ge merkezi global ölçekte yapmış olduğu yatırımlarda üçüncü büyük merkez olarak gösterilmektedir. Fiat’ın ise Bursa’da bulunan Ar-Ge merkezi şirketin ülkesi İtalya dışında Avrupa ülke pazarlarına hizmet veren tek merkezdir. Elektronik alanında hizmet veren Samsung şirketi 2015 yılında İstanbulda bulunan Teknopark’ta Ar-Ge merkezini, inovasyon merkezini de 2016 yılında faaliyete geçirmiştir. Ar-Ge harcamaları 2002 yılında dört milyar dolar seviyesinde iken bugün 25 milyar dolar seviyelerine yaklaşmıştır. Desteklenen araştırmacı sayısı da buna oranla artmış ve 2002 yılında 50 bin civarında olan araştırmacı sayısı bugün 240 bini aşmıştır.

3.3.15 Enerji maliyetleri

Yatırım yapılabilirliği açısından enerji maliyetlerinin de daha yüksek olan ülkelerle karşılaştırılmasında avantajlı olması önemli bir etkindir. İhracat ve üretim yapan firmalar üretim ve dağıtım aşamasında enerji taleplerini karşılamak amacıyla enerji maliyetlerinin düşük olduğu ülkelere yöneldiği görülmektedir. Yabancı yatırımcılar çalışma planlarını hazırlarken maliyet üstünlüğü elde edebilmek hedefiyle hareket ettikleri için bu yönde eğilim gösterebilmektedirler.

3.4 Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Türkiye vergi teşvikleri, coğrafi konumu, işgücü maliyetleri, piyasa hacmi, ekonomik altyapısı, istikrarlı görünen hukuki düzeni ve gerçekleştirdiği politikalar dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımlar konusunda avantaj sahibi bir ülke olarak görülmektedir.

Türkiye, coğrafi konumu itibarıyla Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan adeta arasında köprü görevi görmektedir. Milyarlarca tüketicinin kolayca erişebileceği Orta Doğu, Orta Asya ve Kuzey Afrika piyasalarına yakın bir konumda olması sebebiyle jeostratejik üstünlük sağladığı görülmektedir.

Türkiye'nin geniş çaplı piyasaların arasına yerleşmiş olması Türkiye'yi doğrudan yabancı yatırım yatırımcıları için cazip hale getirmektedir.

Türkiye'nin ayrıca emek maliyetlerinin durumu sebebiyle de doğrudan yabancı yatırımları ülkemize çekebilecek nitelikte olduğu gözlemlenmektedir. Türkiye açısından söz konusu emek maliyetlerin yüksek olduğu da ifade edilmektedir. Fakat bu maliyetlerin nispeten yüksek olması kayıt dışı oluşan ekonomiyi daha da artırmaktadır. Kayıt dışı istihdamı önlemek için emek piyasasında esneklik sağlanması gerektiği dile getirilmektedir. Emek piyasasındaki esnekliğin Türkiye'de yüksek seyretmesine karşın OECD ülkeleri nezdinde konulmuş olan işçilik kanunlarının katı oluşu sebebiyle ülkemizdeki esneklik OECD ülkelerine nispeten düşük düzeyde ölçülmektedir. Türkiye emek maliyetlerine uygulanan vergi gelirleri OECD ülkeleri içerisinde alt sırada yer almaktadır.

İleri düzeyde seyreden altyapısal bir dengeye sahip olan Türkiye'nin Doğu Avrupa'ya ve Orta Avrupa'ya ulaşan demiryolu hattı, Orta Doğu ile Kuzey Afrika'daki geniş coğrafyada bulunan pazarlara kısa mesafesi, bu kısa mesafede aktif olarak uyguladığı kara, deniz ve havayolu üstünlüğü ve iletişim şebekesiyle yabancı yatırımlarca avantajlı merkez niteliği taşıdığı ifade edilmektedir (Soydal, 2006, s. 584).

Türkiye açısından tarihsel süreçte doğrudan yabancı yatırımların başlangıcının 1838 Ticaret Anlaşması'na kadar uzandığı görülmektedir. İleriki süreçte 1929 ekonomik buhran ile sıkıntılı şartlar sebebiyle doğrudan yabancı yatırımlar oldukça olumsuz yönde etkilenmiştir. Daha sonar 1970'lerin sonuna değin tarım sektörüne dayalı yatırımlar yapıldığı görülmüştür. Ekonomideki ve siyasal hayattaki yapısal düzenlemelerin 1980'lerde uygulamaya konmasıyla doğrudan yabancı yatırımlar artmaya başlamıştır. İmalat sanayi bu dönemin en önemli sektöründen birisi olmaktadır. Ekonomi 1990'lı yıllarda daha statik bir yapıya kavuştuğu yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanmış olan krizler ile 1999'da 17 Ağustos depreminin cereyan ettiği yıllar yatırımları aşağıya indirmişken yatırımcıları imalat ve tarım sektörüne yönlendirdiği görülmüştür. Doğrudan yabancı yatırım girişlerinin 2000'li yıllarda Türkiye açısından öneminin daha da artmış olduğu söylenmektedir. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin negatif etkileri görülmesine rağmen sektörde çeşitliliğin artmış olduğu görülmüş, banka

birleşmeleri olmuş ve bilgi iletişim teknolojileriyle finansal hizmetlerin sektörel olara ön plana çıktığı görülmüştür. Yaşanmış olan bu gelişmelerin sonucunda yatırımlarda artış olmuştur. Bu dönemlerde Türkiye'ye en çok doğrudan yabancı yatırım girişlerini sağlayan ülkeler Hollanda, Fransa ve Almanya olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydemir, Arslan, & Uncu, 2012, s. 101).

Türkiye liberalizmin de etkisiyle dışa açıklığı kabullenmiş olarak 1981 yılı itibariyle doğrudan yabancı yatırım artışı olduğu gözlemlenmiştir. Sonraki yıllarla birlikte yaşanan buhranlı dönemlerde ekonomik açıdan yaratılmış olan olumsuzluklar 1990 sonrası dönemde doğrudan yabancı yatırımın azalış sebebi olarak görülmüştür. 21. yüzyılın ardından Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların ülkeye çekilmesinde bazı yıllarda düşüş olduğu gibi bazı yıllar artış sağlamıştır. Fakat dengenin tam olarak günümüze kadar ekonomik, siyasi, doğal ve politik problemler nedeniyle düzene oturtulamadı anlatılmaktadır.

Gelişme eğiliminde olan ülkeler, iç tasarrufların yetersizliği sebebiyle kaynak sıkıntısı çekmekte olup sürdürülebilir kalkınma hedefiyle gerekli olan büyüme oranlarına ulaşamadıkları anlaşılmaktadır. Küresel ekonomide oluşan liberalleşme süreciyle birlikte, gelişme eğiliminde olan ülkeler bu kaynak ihtiyaçlarını yaban sermayeden karşılama yoluna gitmeye başlamışlardır (Gür, 2014, s. 3). Portföy yatırımları ise, ev sahibi ülkede oluşan risklerden aniden etkilenmekte ve ülkeyi hızlı bir şekilde terk edebildiği gözlemlenmektedir (Seyidoğlu, 2007, s. 414). Bu sebeple gelişmekte olan ülkelerin, yatırımların devam edebilmesi ve ekonomik risklerden etkilenmemesi açısından daha çok doğrudan yabancı yatırımlar tercih ettiği görülmektedir.

Günümüze gelindiğinde Türkiye'ye yapılan yatırımlarda sektörel dağılım açısından listenin ilk sıralarında üretim endüstrisi bulunduğu anlaşılmaktadır. 2009 küresel kriz sonrasında üretim endüstrisine odaklanmış olan yatırımlar çoğunlukla sanayi yapısını ileriye taşımakta olan şehirlerde yapıldığı görülmüştür. Doğrudan yabancı yatırımların faaliyet gerçekleştirilen ülkeye kattığı üstünlüklerin doğrudan yabancı yatırımın türüyle de ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Yeni yatırımlar şeklindeki doğrudan yabancı yatırımlar yatırımın yapıldığı ülkeye yeni işletmelerin kurulması ve buna bağlı olarak işsizliğin azaltılması, gelişen ekonomik yapıyla yeni teknoloji altyapı oluşturması gibi

avantajları sağlamaktadırlar. Bu yatırım türleriyle yatırımın gerçekleştiği ülkede ekonomik genişleme ve ilerlemelerin kaydedilmesinde yararlı olmakta dolayısıyla yatırım çeşitlerinden daha çok tercih edilen yeni yatırımlar şeklindeki doğrudan yabancı yatırımlar olarak ifade edilmektedir (Kahveci, 2016, s. 19).

Ülkeye yapılan sermaye girişleriyle ülkenin kendi tasarruffundan daha fazla yatırım harcaması yapmasına imkân sağlayacağından dolayı, istikrarın ve ekonomik büyümenin oluşmasında yabancı yatırım miktarları çok önemli olmuşlardır (Mencinger, 2003, s. 491). Gelişmeyi sağlayamamış olan çoğu gelişmekte olan ülkenin yapısal problemlerinden kabul edilen tasarruf yetersizliği durumu bu ülkelerde yatırımların finansmanı için gerekli olan kaynakların ülke dışından çekilmesini elzem hale getirmektedir.

Yabancı yatırımları teşvik etmek amacı ile 2002’de yürürlüğe girmiş olan ve kararlı bir şekilde uygulanmaya başlanan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” kapsamında Türkiye’ye çekilmiş olan uluslararası doğrudan yatırım tutarı o yıla kadarki dönemde yaklaşık olarak 15 milyar dolarken, önemli bir artış göstererek 2003-2013 yılları arasında yaklaşık olarak 130 milyar dolar seviyelerine yükseldiği Ekonomi Bakanlığı tarafından belirtilmiştir.

2013 yılında yayınlanan “ Dünya Yatırım Raporu 2013” verilerine göre Türkiye uluslararası doğrudan yatırımların çekilmesi açısından 12.4 milyar dolar rakamıyla dünya sıralamasında 24. sırayı zapt etmektedir. İlk sırada bulunan Çin 121 milyar dolar doğrudan yabancı yatırımı ülkesinin ekonomisine katmaktadır. Ayrıca rapor Türkiye’nin yalnızca yabancı yatırım yapılan bir ülkeden ziyade doğrudan yatırım yapan ülkeler arasındaki trendi de yükselişini sürdürdüğüne dikkat çekilmiştir. Ülkemizden 2012 yılında gerçekleşen yabancı yatırımların %73 oranında artarak 4 milyar dolar civarına yükseldiğine vurgu yapılmıştır. Dolayısıyla Türkiye’nin önceki yıllara göre yabancı ülkelere yaptığı uluslararası doğrudan yatırım miktarının artırarak 4 milyar dolar seviyelerine ulaşması ülkenin verimli ve üretken çalışan firma sayısında gözle görülür bir artış olduğunu göstermektedir (UNCTAD, 2013).

1980’lerden itibaren başlayan küreselleşme süreciyle, çok uluslu şirketlerin sayısı artmış ve Türkiye’ye yönelik olarak yabancı sermaye girişleri hızla yükselmiştir.

Buna ilaveten alınmış olan 24 Ocak Kararları ithal ikameci sanayi stratejisinden ihracat odaklı yeni bir stratejiye geçilmiş olması sebebiyle, Türkiye'nin dış ticaret rakamlarını arttırmış ve uluslararası doğrudan yatırım miktarında yıllar geçtikçe önemli artışlar yaşanmıştır. Yeni yönetimin uygulamaya koyduğu “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” ile 2003 yılı itibari ile doğrudan yabancı yatırımın önündeki engeller kaldırılmış ve uluslararası standartlarda güvence altına alındığı görülmüştür. Bu uygulama beraberinde uluslararası doğrudan yatırımlara yönelik teşviklerin arttırılmasını ve Türkiye'ye yönelik yabancı sermaye girişlerinin hızlandırılmasını getirmiştir.

3.4.1 Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı

Cumhurbaşkanlığı yatırım ofisinin Türkiyede doğrudan yabancı yatırımları açıklamak için yayınladığı raporda 182 ülkeden 74 bin uluslararası şirketin istikrar ve güven sağladığı için Türkiye'yi tercih ettiği kaydedilmiştir. Son 18 yılda uluslararası yatırımcılar tarafından Türkiye’de 225 milyar dolar doğrudan yatırım yapıldığı merkez bankası verilerine dayanarak ifade edilmiştir. Türkiye’de 210 Ar-Ge merkezi uluslararası yatırımcılar tarafından işletilmekte ve bu merkezlerde teknoloji transferi gerçekleştirilmektedir. Yine bu raporda 2001-2020 yılları arasında uluslararası şirketler tarafından dört bini aşan teşvik belgesiyle 338 milyar TL yatırım gerçekleşmiş ve bu yatırımlarla 356 bin kişiye istihdam sağlandığı belirtilmiştir.

Raporda Türkiye'nin güçlü ekonomi, geniş iç piyasa, stratejik konum, genç nüfus, nitelikli iş gücü, kesintisiz reform süreci, liberal yatırım ortamı, kapsamlı teşvikler ve Ar-Ge ekosistemi gibi özelliklere sahip olduğu vurgulanmıştır. Yine bu raporda sektörel fırsatlar; bilişim teknolojileri, enerji, gıda ve tarım, kimya, lojistik, makine, otomotiv, sağlık, savunma ve havacılık, turizm, inşaat ve gayrimenkul sektörleri olarak sıralanmıştır.

Doğrudan yabancı yatırımlar özelinde Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı yatırımlar 2002-2019 yılları arasında incelendiğinde ilk on ülkeyi Hollanda, İngiltere, ABD, Avusturya, Almanya, İspanya, Lüksemburg, Belçika, Fransa ve Azerbaycan oluşturmaktadır. Türkiye'nin en büyük yatırımcısı Avrupa Ülkeleri ve ardından ise Asya ülkeleri olarak belirtmek mümkündür. Sektörler bazında da ele

aldığımızda hizmetler sektörü oranının %62 ile en büyük paya sahip olduğu görülmektedir. Sanayi yatırımları açısından bakıldığında %38 oran ile gerçekleştiği görülmüştür. Tarım sektörüne yapılan yabancı yatırımları %0,3 gibi düşük bir düzeye sahip olduğu belirtilmektedir.

Türkiye diğer gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında uluslararası doğrudan yatırım miktarını ülkesine çekmede başarısız olduğu görülmektedir. Bu durumun yaşanmasında ekonomik sebepler ve ekonomik olmayan sebepler olarak ayırarak açıklanabilmektedir. Yabancı yatırımcılar ülkedeki faaliyetleri döneminde işlem maliyetlerinin yüksek olması, yaşanan yüksek enflasyon düzeyi, ekonomideki dengesizlikler, 1980'lere kadar dışa açılmamış olan içe dönük yapı, sınai ve fikri sahiplik haklarının gözetimindeki belirsizlik, altyapı yetersizliği, yaşanan politik dengesizlikler gibi problemlerle karşılaşmaktadır. Yaşanan bu olumsuzluklar ülkenin doğrudan yabancı yatırım çekmesini engellemiştir (Yıldırım, 2010, s. 22).

Türkiye yatırımları artırmak, iş olanaklarını artırarak işsizliği azaltmak, reel sektörü desteklemek ve imalatı sanayisini artırmak için borçlanma dışında doğrudan yabancı yatırımları da kendisine kaynak edinmektedir. Kaynak edinmiş olduğu doğrudan yabancı yatırımları elinden çıkarmamak için ise bunları daha da artırmak amacıyla çeşitli teşvik politikaları geliştirdiği görülmektedir. Bu kapsamda oluşturulmuş olan Türkiye'deki yurt içi yatırımcıların ve yabancı yatırımcıların eşit bir şekilde yararlanabilecekleri teşvik sistemi hazırlanmıştır. Bu teşvik sistemiyle genel yatırımların teşvik rejimi, bölgesel ve sektörel teşvikler, büyük ölçekli yatırımlara yönelik teşvikler, AR-GE destekleri, sanayi tezi programları, KOBİ destekleri, teknolojiyi geliştirmeye yönelik projelerin kredileri, eğitim destekleri ve ihracata yönelik olarak oluşturulan devlet teşvikleri sayılabilmektedir (Erdoğan, 2012, s. 135).

3.5 Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülke Ekonomileri Üzerindeki Etkileri

Sermayenin ülkeler arasında hızlı hareket etmesi sonucunda gelişmekte olan ülkeler arasında yıllardır var olan rekabet giderek daha da artmaktadır. Doğrudan yabancı yatırım ile uluslararası ticaret ilişkisi, genelde tamamlayıcılık ilişkisi olarak sınıflandırılarak aktarılmaktadır. İkame ilişkisine vurgu yapan litaretürdeki çalışmalar, doğrudan yabancı yatırımların ülkeler arasında yatay olarak

dağılmakta olduğunu varsayımlarken, tamamlayıcılık ilişkisini aktaran çalışmalar doğrudan yabancı yatırımların ülkeler arasında dikey üretim zincirleri oluşturacak şekilde dağıldığını söylemektedirler. Yabancı yatırımcılar üretim yapmak amacıyla girdikleri ülke pazarlarında üretim tesisi kurarak yüksek yük getiren taşımacılık maliyetleri gibi faktörleri yok ederek üretim maliyetlerini kısmayı hedeflemektedirler. Bu durumda doğrudan yabancı yatırımları ülkelere yatay şekilde dağıtmakta ve dolaylı olarak doğrudan yabancı yatırımlarla uluslararası ticaret arasında ikame ilişkisi oluşmaktadır. Fakat çok uluslu şirketler “maliyet açısından en avantajlı yerde üret ve üretilen yerde sat” politikalarını benimseyerek üretimin gerçekleştirildiği ülkeleri dikey olarak birbirine bağlayan yatırımlar gerçekleştirmektedirler. Doğrudan yabancı yatırımlarla uluslararası ticaret arasında birbirini tamamlayıcılık ilişkisi oluşturmaktadır. Bu ilişki durumu, yatırımı gerçekleştirmekte olan yabancı yatırım sağlayıcı ülkenin uluslararası ticareti yatırımcıların hedeflerine göre şekillendirmek suretiyle sonuçlandırdıklarını göstermektedir (Çeştepe, Yıldırım, & Bayar, 2013, s. 9).

Ülkelerin iktisadi açıdan ekonomik yapılarının belirlenmesinde ve gelişmişlik seviyelerinin ölçülmesinde faktör donatımları önem arz etmektedir. Üretilen ürünlerin ulusal ve uluslararası ticaretin gerçekleşmesi aşamasında mal fiyatlarının oluşmasında ürünün içerdiği emek ile sermayenin ücreti, sermayenin hareket etmesinde ise faiz, belirleyicilik rolü üstlenmektedir (Şeker & Şimdi, 2017, s. 3).

Ülkemizde görüldüğü gibi gelişmekte olan ülkeler için sermayenin hızlıca yer değiştirebilmesiyle karşılaşılan temel sorun, sermaye oluşumundaki yetersizlik olarak belirlenmektedir. Türkiye genellikle düşük olan tasarruf oranı ve yüksek ölçülenmekte olan dış ticaret açıkları ile karşı karşıya kalmaktadır. Ülkemizde yabancı yatırımların arttığı dönemlerde sermaye açığının azaldığı görülmekte, üretimde geleneksel üretim araçlarının yerine yeni teknolojik makinaların kullanılması neticesinde üretimde verimliliğin artmasına, Türkiye’nin yeni dış pazarlarına açılmasına ve pazar payını büyütmesine olanak sağlayabilmektedir.

Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım ve uluslararası ticaret ilişkisi üzerine yapılan yerli ve yabancı literatür taraması ile daha önce yapılan uygulamalı

Çalışmaların sonuçları doğrudan yabancı yatırım ve uluslararası ticaret ilişkisinin genel itibariyle pozitif yönlü bir seyir izlemiş olduğunu göstermektedir.

Gelişmekte olan ülkeler daha fazla doğrudan yabancı yatırımı ülkesine çekebilmek için bazı düzenlemeler yapmaktadırlar. Bu tür girişimler, bu ülkeler için daha fazla istihdam ortamı, teknoloji transfer edilmesi ve emeğin kalitesinin artmasını sağlamaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı yatırımları çekmek için birbirleriyle kıyasıya rekabet edebilmekte ve yapmış oldukları mevzuatı düzenlemeleri yürürlüğe koyma konusunda son derece istekli davranabilmektedir. Küresel ekonomide ayrıcalıklı statülerinin keyfini süren çok uluslu şirketler devlet garantileri, vergi imtiyazları, düşük ücret, sübvansiyonlar gibi avantajları istifade aracı olarak görmekteyken, gelişmekte olan ülkelerin kendilerine olan ihtiyaç yksekliliğini görmekte ve daha fazla imtiyazı bu ülkelerden talep etmektedirler. Bu imtiyazlar genellikle şu şekilde özetlenebilmektedir: Düşük cret politikası uygulanması, eğitimli ve vasıflı işgücü kullanılması, teşviklerin artırılması, serbest ticaret bölgeleri kurulması ve patent/lisans kullanımı gibi.

3.6 Yatırım Teşviklerinin Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkileri

Yatırım teşvik sistemlerini incelediğimiz ikinci bölümde de görüldüğü gibi özellikle yatırımları artırıcı etkiye sahip teşvikler doğrudan yabancı yatırımları da artırmaktadır. şüphesiz olarak uluslararası yatırım gerçekleştiren firmalar yatırım yeri seçerken vergi yükünü de göz önünde bulundurmaktadır. Yüksek vergi oranlarının uygulandığı ülkelere yatırım yapılması sonucunda, yatırımın vergi sonrası net getirisinin düşmesine yol açmaktadır. Bu sebeple kurumlar vergisi oranlarının yüksek olduğu ülkeler, diğer faktörler sabitken, yabancı sermaye açısından daha az çekici oldukları görülmüştür. Klasik teoride sermayenin eğer önünde engel yoksa, vergi oranlarının yüksek olduğu ülkeden kaçmakta ve az vergilendirildiği ülkelere doğru yerleşim göstermektedir. Bu durum dengenin kurulduğu başlangıç noktasına yani sermayenin vergilendirilmesinden getirilerinin eşitlenmesi sürecine kadar devam etmektedir. Bu durumdan hareketle yabancı sermayeyi lkereine daha fazla çekmek için rekabet eden ülkeler vergisel mevzuatlarında yapacakları düzenlemeleri artırmak zorunda kalmaktadır.

Yabancı yatırımların artırılması sonrasında daha kolay elde edilebileceği umulan bazı kazanımlar söz konusu olmaktadır. Söz konusu bu kazanımların neler olduğunu belirtmeden önce vergisel teşviklerin yatırımları çekme etkisini tartışmak gerekmektedir. Söz konusu olan kazanımların elbette ki doğrudan yabancı yatırımlar eliyle kazanılması olasıdır. Fakat yabancı yatırımların bu kazanımları sağlamadaki başarısı değil de, teşviklerin (özellikle vergisel teşvikler) yatırımları çekmedeki etkisi belirlenmelidir. Vergisel teşviklerin yatırımları ülkeye getirmede etkisinin düşük olduğu; temel faktörlerin yanında yardımcı faktör olduğu belirtilmektedir. Teşvik sistemlerine sıkça sarılmasının nedenlerini belirlemenin en pratik yolu teşvik mekanizmalarını ortaya koyan politika yapıcılarının doğrudan yabancı yatırımlardan beklentileri sebebi ile olduğu düşünülmektedir. UNCTAD vergisel teşvik sisteminin devreye sokulmasının amaçlarını bölgesel kalkınmayı temin etmek, bazı seçilmiş olan sektörleri geliştirmek, ihracat ve istihdamda performans artışı sağlamak ve teknoloji transferi başlıklarıyla ele alarak açıklamaktadır (UNCTAD, 2000, s. 12).

Vergi tatili ve vergi oranlarının düşürülmesi gibi vergi ağırlıklı teşviklerin yanında bazı sektöre özel ayrıcalıklı kredi sağlanması, sübvansiyon uygulanması, belirlenen piyasa önceliği verilmesi, altyapı ve tekelleşme hakları gibi bazı finansal teşviklerin de uygulandığı görülmektedir. Bununla birlikte, vergi alanında yapılan teşviklerin zararlı vergi rekabeti doğurması gibi maliyetle sonuçlanması olası bir durum söz konusu olabilmektedir. Bunun yanında, yüklü miktardaki bir vergi tutarından vazgeçilmesiyle ülkelerin ulusal düzeyde karşılaştıkları bir maliyet unsuru görülmektedir (Benk, 2005, s. 189).

Fayda maliyet analizi yapılmadan ortaya konarak verilen teşviklerin aşırı kullanımı sonucunda devletin gelirlerinin önemli kısmını özel sektör firmalarına bırakılması anlamını da taşımaktadır. Fakat vergi rekabetlerinin vergi gelirinde azalmaya neden olmasının yanında, özellikle gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların artmasıyla birlikte vergilenmenin sağlanmasında etkinlik artırıcı özelliği bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere nazaran vergi rekabetinden kârlı bir sonuç elde ederek çıkma olasılığı yüksek olarak görülmektedir (Savaşan, 2006).

3.7 Yatırım Teşviklerinin Uluslararası Ticarete Etkileri

Bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltarak geri kalmış bölgeler ile gelişmekte olan bölgelere yatırımı aktarmak ve istihdamı özendirici yatırım geliştirmek amacıyla devlet tarafından sağlanan yatırım teşvikleri uluslararası ticareti de doğrudan olmasa da dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Geri kalmış ülkelerin kalkınmasında uygulanan devlet politikalarıyla kamu kaynaklarının adil olarak dağıtılmasında devlet teşviklerinin önemi büyük öneme sahiptir. Devlet teşviklerin daha etkili kullanımının sağlanabilmesi amacıyla, teşviklerden yararlanan bölgelerin, sektörlerin ve işletmelerin ne düzeyde ihtiyaç sahibi olduğu doğru tespit edilmesi ve memnuniyet düzeylerinin değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Ekonominin küreselleşmesine bağlantılı olarak, gelişmekte olan ülkelerin refah düzeyleri ile ekonomik kalkınma düzeylerini iyileştirmek amacıyla ekonomik, sosyal ve politik faaliyet alanlarında girişimlerini sürdürmeye devam etmektedir. Bu bağlamda, sektörlerin hangilerinin daha fazla ihtiyaç duyup ne ölçüde müdahale edilmesi gerektiği tartışma konusu olmaktadır. Genel itibariyle devlet teşvikleri ismiyle adlandırılmakta olan bu müdahalelerin, piyasanın üzerinde bulunan ekonomi politikası araçları kullanmak suretiyle stratejik hedeflerine de ulaşmak için ülkelerin kullandıkları önemli birer ulaşım vasıtalarıdır. Ülkemizde de üretim ve ihracat potansiyelini arttırmak hedefiyle düzenlenen yatırım teşvikleri, katma değeri yüksek ihracat avantajının sağlanması ve uluslar arası rekabet ortamının oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadır.

Dünya ekonomisinin küreselleşmesiyle birlikte de ülkeler ekonomik kalkınma ve hane halklarının refah hedefleri doğrultusunda aynı anda siyasal, sosyal, politik, coğrafi ve ekonomik olarak geniş bir yelpazede faaliyetlerini sürdürdükleri görülmektedir. Devlet teşviklerinin özel amaçları olmakla birlikte, sonuç itibariyle ülkenin refah seviyesini arttırmayı hedeflenmektedir. Bu kapsamda faaliyetlerini sürdüren ülkeler, belirli sektörlerin diğerlerine göre daha avantajlı olarak büyümesini ve sürdürülebilir olarak kalkınmasını desteklemek amacıyla piyasaya nakdi ve gayri nakdi yardımlar vermektedirler. Devlet teşvikleri şeklinde adlandırılan bu nakdi ve gayri nakdi yardımlar sağlamak suretiyle yapılan müdahaleler, devletin piyasa üzerinde ekonomi politikası araçlarını kullanarak

stratejik amaçlarını gerçekleştirmesinde en önemli unsurlarındandır (şeker, 2020, s. 2312).

Uluslararası ekonomi küreselleşme ile birlikte, ülkeler arasındaki etkileşim daha da artmış ve bunun sonucunda ülkelerin uluslararası ticaret rakamları yükselme eğilimi göstermeye başlamıştır. Küreselleşme döneminde ülkeler önemli fırsatlar elde etmekle birlikte, kureselleşme sürecinin etkisiyle bazı tehditler de oluşmaya başladığı da görülmüştür. Artmakta olan uluslararası rekabet ortamında gelişimini tamamlayamamış gelişmekte olan ülke ekonomileri gelişmiş ülkelerin birer pazarları olma, küreselleşen pazarda rekabete açılma sonrasında endüstriler bu rekabetlerden olumsuz etkilendiği şeklinde problemler ortaya çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkeler, bu nedenle uluslararası rekabet ortamına hazırlanmak ve yerel ekonomilerini kalkındırmak amacıyla devlet tarafından birtakım destek ve teşviklere başvurmuşlardır.

Bu nedenle özellikle gelişme sağlayan ekonomilerin üretim kapasitelerini geliştirmek ve uluslararası rekabet koşullarına uyum sağlamak amacıyla teşvik sistemleri önemli ekonomi politikası aracı olarak görülmektedir. Özellikle belirlenmiş olan bazı üretim sektörlerinin daha fazla gelişerek ülke ekonomilerine katkı sağlaması amacıyla önemli teşvik uygulamaları geliştirilmektedir (şeker, 2020, s. 2323).

Ülkemizde uygulamaya konulmuş olan yatırım teşviklerinin denetimlerinin yapılmasıyla etkin olarak kullanılmakta olan teşviklerin imalat, sanayi, tarım ve hizmet sektörleri ihracat alanında önemli artışlar sağlayacağı hedeflenmektedir. Türkiye ekonomisinin cari açığı azaltılmasında hizmet ticaretinin önemi dikkate alınarak, hizmet sektörlerinde teşviklerin verimliliği artırılarak yüksek düzeyde hizmet ihracatının sunulabileceği öngörülebilmektedir.

4. EKONOMETRİK ANALİZ

Tez çalışmasının bu kısmında yatırım teşviklerinin doğrudan yabancı yatırımlar ve uluslararası ticaret üzerindeki etkisi incelenecek ve literatür taraması ortaya koyulacaktır. Bu doğrultuda, yatırım teşviklerinin ihracata etkisi yapısal kırılmalı birim kök testi, eşbütüleşme ve nedensellik testleri analiz edilecektir.

Yatırım teşviklerine ilişkin teorik yaklaşımlar ve literatür araştırmaları çerçevesinde yapılan bu çalışma kapsamında, yatırım teşvikleri ile Türkiye'nin uluslararası ticareti ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında kısa ve uzun dönemli ilişkilerin olması beklenmektedir.

4.1 Literatür Taraması

Literatürde yatırım teşvikleri ile ilgili bir çok çalışma olmakla birlikte diğer ülkelerde de yatırım teşviklerinin ekonomi üzerindeki çeşitli yönleriyle etkilerini inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Yatırım teşviklerinin etkilerini inceleyen ve tarihi süreç içerisinde küreselleşmenin hissedildiği dijital çağda öne çıkan çalışmalara yer verilerek literatür taraması yapılmıştır. Teknolojik gelişme ile birlikte ilerleyen süreçte uluslararası ticaretin de artmasıyla yatırım teşviklerinin ekonomik durum göstergeleriyle ilişkisi bu bölümde değerlendirilmiştir. Uluslararası ekonomi literatürüne bakıldığında, yatırım teşvikleriyle diğer değişkenlere etkileri ile ilgili çok sayıda çalışmalar bulunmakla birlikte, yatırım teşvikleri ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki etkinlik ilişkisini inceleyen çalışma sayısına pek az rastlanmaktadır.

İlk olarak, Türkiye'nin yatırım teşvikleri ile doğrudan yabancı yatırımlara olan ilişkisini inceleyen ampirik çalışmalar incelenecektir. Daha sonra, yatırım teşvikleri ile uluslararası ticaret ilişkisini araştıran çalışmalar değerlendirilecektir.

Yatırım teşvikleri ile ihracat arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalarda yüksek kalitedeki ürünlerin ihracatını gerçekleştirmek için gerekli yatırım teşvikleri ve sübvansiyonları sağlaması gerektiği belirtilmiştir (Zou, Spencer, & Vertinsky, 2000). Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde bu sebeple yatırım teşviklerine

ihtiyaç duyulduğu ve teşvikler vasıtasıyla ihracatın artabileceği ileri sürülmüştür. (Şeker, 2020, s. 2315)

Stratejik politikalar çizgisinde uluslararası ticaret ile yatırım politikaları arasında bulunduğu düşünülen tamamlayıcılığı araştıran çalışmalar da yapılmıştır. Bu çalışmalarda az gelişmiş olan küçük ölçekli ülkelede bölgesel olarak ihracatın artırılması amacıyla yatırımların teşvik edilmesinin gerekliliği ifade edilmektedir (Blanchard, 2007) ; (Şeker, 2020, s. 2315).

Yapılan bazı çalışmalarda ise, uluslararası ticaret bölgeleri için yatırım teşviğinin üreticiler bakımından anlaşılması ve yatırımcıları gruplandırarak ayırıp uluslararası ticaret açısından daha verimli olan teşvik politikalarının oluşturulması gerektiği belirtilmiştir. Teşvikleri, inovasyonu ve ihracatı aralarındaki ilişki düzeyleri ile inceleyen çalışmalar devlet tarafından sağlanan teşviklerin firmaların inovasyonu üzerinde önemli etkileri olduğunu ve bu doğrultuda ihracatın da olumlu olarak etkilendiği ortaya koyulmaktadır (Luo, Yang, Luo, & Liu, 2016).

Literatürde de bugüne kadar yatırım teşviklerinin farklı değişkenler üzerinde etkinliğini çeşitli yöntemlerle incelenmiş çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan yatırım teşviklerine yönelik literatüre ve yatırım teşviklerinden uluslararası ticaret ve küresel ekonomi boyutunda etkilendiğini düşündüğümüz doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin literatüre yer verilmiştir. Çalışmanın konusunu oluşturan yatırım teşviklerine ve doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin olarak literatürde yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından yapılan akademik çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Çizelge 4.1: Literatürde geçmişten günümüze yapılan bazı çalışmalar.

<u>Arastirmaci</u>	<u>Konu</u>	<u>Metodoloji</u>	<u>Bulgular</u>
(Schalk & Untiedt, 2000)	Batı Almanya’da uygulanmakta olan bölgesel yatırım teşviklerinin talep, büyüme ve istihdam gibi değişkenler üzerindeki etkileri	1978 - 1989 yılları arasında alınan veriler ile panel veri analiz yöntemi	Uygulanmakta olan bölgesel yatırım teşviklerinin yatırım ve istihdam üzerinde pozitif yönde etkilediği görülmüştür.
Amiti (2000)	Amerika Birleşik Devletleri ile 26 ülkede (1983-1994) doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret ilişkisi	(1983-1994) doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret verileri panel veri analiz yöntemi	Doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret tamamlayıcılık ilişkisi bulunmuştur
(Tung & Cho, 2001)	Çin’de uygulanmakta olan vergi oranları ve vergi teşvik politikalarının doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkileri	1988 - 1994 yıllarına ait vergi oranları, vergi teşvikleri, işsizlik oranları, altyapı ve ücret gibi değişkenlere ait veriler regresyon analizi	1991 yılından sonra daha fazla vergi teşviki verildiği ve düşük vergi oranı uygulanan bölgelerde yabancı yatırımların daha fazla olduğu tespit edilmiştir.
Fabry (2001)	Orta Avrupa ve Doğu Avrupa Ülkelerinin doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracat	doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret verileri zaman serisi analizi yöntemi	Doğrudan yabancı yatırımlar ın ihracat üzerinde bir etkisinin bulunmadığı saptanmaktadır.

Liu, Burridge & Sinclair (2002)	Çin 1981-1997 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımlar, GSYH ve dış ticaret verileri	Doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret verileri zaman serisi analizi, VAR analizi, Granger nedensellik testi JJ eşbütünleşme için , VECM (Vektör Hata Düzeltme Modeli)	Doğrudan yabancı yatırımlar $\Rightarrow$ ihracat , İhracat $\Rightarrow$ ithalat, doğrudan yabancı yatırımlar $\Rightarrow$ ithalat, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlar tamamlayıcıdır
Ay (2005)	Yatırım teşvikleri ile toplam sabit sermaye yatırımları arasındaki ilişki	Türkiye’de 1980 - 2003 yılları arasındaki toplam sabit sermaye yatırımları, milli gelir, ithalat, yatırım teşvikleri ve hazine bonusu faiz oranlarına ilişkin veriler regresyon analizi	Yatırım teşviklerinin toplam sabit sermaye yatırımlarını pozitif yönde etkilemiştir.
Erden ve Karaçay Çakmak (2005),	Yatırım teşvik, kredi ve kamu yatırımı politikalarının özel imalat sanayi yatırımları üzerindeki etkilerini	Türkiye’den seçilen 24 ilin 1991 - 1999 yıllarına ait verilerinin kullanıldığı çalışma da panel veri analizi ile incelemişlerdir.	Kamu yatırımları ile özel sektör yatırımları arasında birbirini tamamlayıcı bir ilişki bulunurken yatırım teşvik ve kredi politikaları ile özel sektör yatırımları arasında ilişki bulunmamıştır.
Hsiao ve Hsiao (2006)	Doğu Asya Ekonomileri 1986-2008 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımlar GSYİH ve ihracat ilişkisi	Doğu Asya Ekonomileri 1986-2008 yılları arasında Panel veri analizi, Granger nedensellik testi, VAR analizi, VECM (Vektör Hata Düzeltme Modeli)	İhracat $\Rightarrow$ doğrudan yabancı yatırımlar, doğrudan yabancı yatırımlar $\Rightarrow$ ihracat, doğrudan yabancı yatırımlar ihracatı etkilemektedir.
Karagöz (2006)	Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat ilişkisi	1980-2002 yılları verileri zaman serisi analizi eşbütünleşme, Granger nedensellik testleri uygulanmıştır.	İhracat’dan doğrudan yabancı yatırımlara anlamlı bir ilişki vardır. İhracat’ın doğrudan yabancı yatırımlar üzerine olumlu etkisi vardır. İhracat ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında karşılıklı nedensellik bulunmamaktadır.

Porsse vd. (2007)	Bölgesel vergi teşviklerinin etkileri	Brezilya’da ki belirlenen bölgelerde genel denge yaklaşımı kullanılmıştır	Vergi teşvik politikaları; istihdamın, tüketicilerin, hane halkının refahının ve ekonomik kalkınmanın üzerinde pozitif yönde etki yapmıştır.
Akan ve Arslan (2008)	Yatırım teşviklerinin sektörel bazda istihdama olan etkileri	Doğu Anadolu Bölgesinde 1980 - 2006 yılları arasındaki teşvik yatırımları ile istihdam verilerine regresyon analizi yapılmıştır	Yatırım teşvikleri ile istihdam arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ve yapılan yatırımların yeni istihdam imkanları yarattığı görülmüştür.
Samsu, Derus, Oois, Ghazali (2008)	Malezya’da 1970-2003 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımlar GSYİH ve ihracat ilişkisi	Malezya’da 1970-2003 yılları verileri zaman serisi analizi, Granger nedensellik testi JJ eşbütünleşme için , VAR analizi, VECM (Vektör Hata Düzeltme Modeli)	Doğrudan yabancı yatırımlar ⇒ ihracat, doğrudan yabancı yatırım girişlerinin uzun vadede ihracat üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır.
Altıntaş (2009)	Doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret arasındaki ilişki	1996-2007 yılları verilerine zaman serisi analizi, VAR Analizi, JJ eş bütünselleme analizi, Granger nedensellik testi uygulanmıştır.	Türkiye’de ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlar artışı karşılıklı olarak birbirinin artışına yol açmaktadır. Ayrıca ithalat ve ihracat artışı birlikte doğrudan yabancı yatırım artışına neden olmaktadır.
Düzakın ve Kıran Bulğurcu (2010)	İllerin kamu yatırımları, teşvik belgeli yatırımlar ve banka kredilerinin katma değer yaratmadaki etkileri	KÖY kapsamında bulunan 49 ilin 1995 - 2000 yılları arasındaki verileri veri zarflama analizi modellerinden süper aylak tabanlı modeli ile analiz edilmiştir.	Özellikle 1996 yılı olmak üzere genellikle etkin olmayan il sayısının etkin olan il sayısından daha fazla olduğu tespit edilmiştir.
Yavuz (2010)	Makine teçhizat yatırımlarına yönelik sektörel teşviklerin istihdam üzerindeki etkileri	Türkiye’de 1980 - 2000 yıllarını kapsayan korelasyon ve regresyon analizleri	Yatırım teşviklerinin istihdam üzerinde pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

Iqbal (2010)	Pakistan 1998-2009 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımlar GSYİH ve ihracat ilişkisi	Zaman serisi analizi, VAR Analizi yöntemleri kullanılmıştır.	Doğrudan yabancı yatırımlar GSYH, İhracat ve GSYH üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu görülmüştür.
Yavan (2011)	Yatırım teşviklerinin yatırımlar ve bölgesel ekonomik büyüme ile ilişkisi	Türkiyedeki bütün illerin 2000 yılına ait verileri GSYİH ve kişi başına GSYİH bağımlı değişken olarak kullanılırken; teşvik belgesi, teşvik belgeli yatırım ve teşvik belgeli istihdam bağımsız değişken olarak kullanılmıştır.	Yatırım teşviklerinin bölgesel ekonomik büyümeye olumlu yönde etki ettiği, teşvikler vasıtasıyla yapılan yatırımların artması halinde o ildeki GSYİH ve kişi başına GSYİH'nın arttığı ortaya çıkmıştır.
Şahin ve Uysal (2011)	Yatırım teşvik belgelerinin bölgelere göre dağılımı	Türkiye'nin 2002 - 2009 yılları arasındaki sabit yatırım, istihdam ve yatırım teşvik tutarlarının sektörlere göre değişim verileri ile shift-share analizi yapılmıştır.	Teşviklerin geri kalmış bölgelerde yeterli olmadığı ve teşvikler aracılığıyla yapılan yatırımların bölgesel dengesizlikleri gidermede tek başına yeterli olmadığı tespit edilmiştir.
Acaravcı ve Öztürk (2012)	Avrupada bulunan 10 Geçiş ülkesi 1994-2008 yılları arasında GSYH, İhracat ve İthalat arasındaki ilişki	Panel veri analizi, ARDL analizi Eş bütünleşme, Granger nedensellik	Seçilmiş olan ülkelerin ülkenin dördünde ihracat, doğrudan yabancı yatırımlar ve GSYH arasında nedensellik ilişkisi bulunmaaktadır.

Dökmen (2012)	Kamu politikası araçlarının bölgesel yenilik üzerindeki etkileri	2. düzey bölgelerinin 1999 - 2008 yılları arasındaki verileri panel veri seti kullanarak analiz edilmiştir.	Devlet tarafından verilen yatırım teşvikleri ile devlet üniversitelerinde yapılan yüksek teknoloji yatırımların bölgesel yenilik sistemlerine etki etmediği tespit edilirken diğer taraftan kamu yatırımları ile bölgesel yenilik arasında pozitif yönlü ilişki görülmüştür.
(Aras, 2012)	Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Uygulaması	Phillips ve Perron testi, Zivot ve Andrews testi, Sınır Testi yöntemi	Uygulama sonuçları, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi kısa ve uzun dönemde yurtiçi sermayeden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye ekonomisinin büyüme dinamikleri içinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermiştir.
Çiftçi ve Koç (2013)	Yatırım teşvik belgesi kapsamında yapılan yatırımların istihdama katkısı	1980 - 2011 yıllarını kapsayan 85000 adet teşvik belgesi verileriyle veri zarflama analizi kullanılmıştır.	Analiz gerçekleştirilen yıllarda bazı dönemlerde ilişki zayıflasa da tüm bölgelerdeki teşvik belgelerinin istihdama pozitif etkiler sağladığı görülmüştür.
Şengül vd. (2013)	Bölgelerin ekonomik etkinlikleri	2. düzey bölgelerini kapsayan çalışmada bölgelerin 2007 - 2008 yıllarına ilişkin verileri istatistikî bölge birimleri sınıflandırması yapılmıştır.	Yapılan analizlerin sonucunda, TR33 ve TR51 bölgeleri etkin bulunmuştur. Analiz sonucunda en az etkin çıkan bölgeler ise 2007 yılında TR90 bölgesi çıkarken, 2008 yılına gelindiğinde TRA1 bölgesi olmuştur.

Shawa ve Shen (2013)	Tanzanya’da 1980-2012 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımlar GSYİH ve ihracat ilişkisi	1980-2012 yılları arasındaki verilere zaman serisi analizi Eşbütünleşme testi, Granger Nedensellik testi uygulanmıştır.	Değişkenler incelenmiş ve arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Doğrudan yabancı yatırımlardan ihracata tek yönlü bir nedensellik, Doğrudan yabancı yatırımlar $\neq$ GSYH
Bakırcı vd. (2014)	Bölgesel kalkınma politikalarının bölgesel istihdam üzerinde etkileri	Türkiye’de 2007 - 2012 yılları arasında 12 Düzey 1 Alt Bölgesini kapsayan analizde veri zarflama yönteminden yararlanılmıştır.	Yatırım teşvik ve kamu yatırımı araçlarının istenilen şekilde gerçekleşmediği tespit edilmiştir.
Selim vd. (2014)	Sabit yatırım ve yatırım teşvik belgelerinin istihdama katkıları	Türkiye’de 2001 - 2012 yıllarında tüm illerin ; teşvik belge sayısı, sabit yatırım tutarları ve yatırım teşvik belgeleri aracılığıyla yapılan istihdam verileri alınarak panel veri analizi kullanılmış.	Gerek sabit yatırımların gerekse yatırım teşvik belgelerinin istihdam üzerinde pozitif yönde etkileri görülmüştür.
Karaalp (2014)	Kamu yatırımları ve firma temelli yatırım teşviklerinin istihdam üzerindeki etkileri	Türkiye’de 2002 - 2011 yıllarında tüm illerin ; eğitim ve altyapı yatırımları, istihdam, özel sigortalı zorunlu kişi sayısı gibi değişkenlere ait verileri alınarak panel veri analizi kullanılmış.	Kamu yatırımları ve yatırım teşvikleri istihdam üzerinde pozitif yönde etkiler meydana getirmiştir.

Sevinç vd. (2016)	2004 - 2012 yılları arasında Türkiye’de yatırım teşvik politikalarının dağılımında değişkenlerin etkiliği	26 Düzey 2 Alt Bölgede bölgenin sosyal, ekonomik ve siyasal durumunu gösteren vergi gelirleri, işsizlik oranları, Ar - Ge faaliyetleri, beşeri sermaye, ithalat ve ihracat oranları, kamu harcamaları, kredi miktarları, bölgedeki OSB sayıları ve bölgedeki suç miktarları verileri kullanılarak panel veri analizi kullanılmıştır.	Ar - Ge faaliyetleri, ihracat, kişi başına gelir ve kredi miktarı gibi değişkenlerde meydana gelen artışların yatırım teşvik politikalarını da pozitif yönde etkilediği ve yatırım teşvik tutarlarında artışa neden olduğu görülmüştür.
Öz & Buyrukoğlu (2017)	Yatırım teşvik politikalarının çeşitli unsurlar üzerindeki etkisi	1980 - 2012 yılları arası doğrudan yabancı yatırımlar, kişi başına GSYİH, toplam kamu harcamaları, teşvikle yapılan toplam sabit yatırım tutarı, devlet iç borçlanma senedi faiz oranı, teşvik belge sayısı ve TÜFE verileri ile VAR modeli analiz edilmiştir.	Yatırım teşvik politikaları, büyüme ve teşvikle sağlanan istihdam üzerinde olumlu katkılar meydana getirmiştir.
Acaravcı & Akyol (2017)	Türkiye’de GSYH, Dış Ticaret, Ekonomik büyüme arasındaki ilişki	1998- 2015 yılları arasındaki verilere zaman serisi analizi Johansen eşbütünleşme, Granger nedensellik testi, VAR analizi uygulanmıştır.	İthalatdan GSYH, ithalattan doğrudan yabancı yatırımlara, GSYH’dan ihracata etki vardır ve nedensellik bulunmaktadır.

Baykul vd. (2019)	Yatırım teşviklerinin bölgeler ile istihdama olan etkileri	26 Düzey 2 Alt Bölgede 2017 yılı kamu yatırımları tahsisleri ile teşvik belgeli sabit yatırımların tutarı, teşvik belgesi kapsamında sağlanan istihdam verilerinden yararlanılarak yapılan çalışmada veri zarflama analizinin kullanılmıştır	�� bölge etkin çıkarken, diğ�r bölgeler etkin çıkmamıştır. En etkin bölgeler ise; TR42, TRC2 ve TRC3 gibi gelişmemiş bölgeler olarak tespit edilmiştir.
----------------------	--	--	---

Çizelge 4.1’de literatür araştırmasında yatırım teşvikleri, dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin çalışmalar hedef alınarak bu değişkenlerin ekonomik kalkınma, GSY H, istihdam, ihracat, banka kredileri ve vergiler gibi diğ r bağımlı değişkenler üzerine etkileri çok defa çalışıldığı görülmüştür. Bu çalışmalarda da ülke, bölge ve verileri alınarak çalışılan dönemlerin farklı olması sebebiyle bulgularda farklılıklar ile karşılaşılmaktadır.

Ekonomik kalkınmanın sağlanması ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının giderilmesi gelişmekte olan ülkelerin kalkınması için temel ama larındır. Devletler bu amaçların gerçekleşmesine yönelik olarak çeşitli politikalar uyguladığı anlaşılmaktadır. Yatırımlar için sağlanan teşvik politikaları özellikle bu amaçlara hizmet ettiği görülmektedir. Gelişmekte olan ülkede yatırımların artması ekonomik büyümeyi ve yatırımların yapıldığı bölgenin bir anda gözle görülür gelişimini sağlamaktadır. Bu nedenle geri kalmış bölgelere geliştirilme ve kalkınmaya yönelik olarak yatırım desteklerine önem verilmelidir.

 hracata yönelik devlet teşviklerinin etkinliği Türkiye  l eğinde araştırmaları sonucunda son dönemlerde teşvik düzeylerinin arttığı ve ekonomik krizler süreci haricinde ihracat performanlarının da arttığı sonucuna varılmaktadır (Mete & Akyazı, 2017).  hracat performansının planlandığı gibi istenilen düzeylere erişebilmesi için katma değeri yüksek sektörlerde ihracatın artması için teşvik verilmesi gerektiği ortaya koyulmaktadır (şeker, 2020, s. 2316).

4.2 Veri Seti ve Araştırma Modeli

Çalışmanın analiz bölümünde Türkiye’de gerçekleştirilen yatırım teşviklerinin ihracat ve Türkiye’ye gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkileri ekonometrik analizler vasıtasıyla incelenmiştir. Bu kapsamda analizlerde, 2001-2021 yılları arasındaki çeyreklik dönem verilerine başvurulmuştur. Araştırma modeli kapsamında bağımlı değişkenler olarak Türkiye’nin ihracatı ve Türkiye’ye gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar ele alınmıştır. Modelde yer alan kontrol değişkenleri ise Türkiye’nin gayrisafi yurtiçi hasılası ile reel döviz kuru iken, araştırma değişkeni Türkiye’de gerçekleştirilen yatırım teşvikleridir.

Modelde yer alan Türkiye’nin ihracatına ilişkin veriler Türkiye İstatistik Kurumu’ndan elde edilirken Türkiye’ye gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar, Türkiye’nin gayrisafi yurtiçi hasılası ile reel döviz kuru ile ilgili verilere Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi veri tabanından ulaşılmıştır. Türkiye’de gerçekleştirilen yatırım teşvikleri ise T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı istatistik veri tabanından temin edilmiştir.

Araştırma modelinde yer alan değişkenlerin açıklamaları aşağıdaki gibidir;

$ln(ihracat)_t$: Türkiye’nin ihracatı

$ln(dyy)_t$: Türkiye’ye gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar

$ln(gsyih)_t$: Türkiye’nin gayrisafi yurtiçi hasılası

$ln(rdk)_t$: Türkiye’nin reel döviz kuru

$ln(teşvik)_t$: Türkiye’de gerçekleştirilen yatırım teşvikleri

Verilen bilgiler doğrultusunda Türkiye’de gerçekleştirilen yatırım teşviklerinin ihracat ve Türkiye’ye gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkilerini analiz etmek için oluşturulan zaman serisi modelleri aşağıdaki gibidir (4.1, 4.2):

$$ln(ihracat)_t = \beta_0 + \beta_1 ln(gsyih)_t + \beta_2 ln(rdk)_t + \beta_3 ln(teşvik)_t + \varepsilon \quad (4.1)$$

$$ln(dyy)_t = \beta_0 + \beta_1 ln(gsyih)_t + \beta_2 ln(rdk)_t + \beta_3 ln(teşvik)_t + \varepsilon \quad (4.2)$$

Türkiye’de gerçekleştirilen yatırım teşviklerinin ihracat ve Türkiye’ye gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkilerini tespit etmek amacıyla oluşturulan modelde yer almakta olan, t zaman kavramı olarak ifade edilmektedir. β katsayısı ise, sırasıyla gayri safi yurtiçi hasıla, reel döviz kuru ve Türkiye’de uygulamaya koyularak gerçekleştirilen yatırım teşviklerinin katsayılarını ifade etmektedir.

4.3 Birim Kök Analizleri

Analiz kapsamında değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek açısından değişkenlerin düzeylerinde ya da birinci farklarında durağan olmaları beklenmektedir. Zaman serisi analizlerinde değişkenlerin birim kök içermelerinin, başka bir ifade ile durağan olmamalarının önemli bir sebebi de ülke ekonomilerinde gerçekleşen yapısal kırılmalardır. Ekonomide ortaya çıkan yapısal kırılmaların analizde kullanılan seriler ait ortalamaları, trendleri ya da her ikisini saptırabileceği ve bu durumun neticesinde sahte birim kök oluşturabileceği ileri sürülmektedir. Başka bir deyişle ekonomide oluşan yapısal kırılmaları dikkate almayan birim kök testlerinin, serilerin birim kök içermesine rağmen durağanmış gibi sonuçların alınması söz konusu olabilmektedir.

Analizlerde ülke ekonomilerinde meydana gelen yapısal kırılmaları ve ekonomik şokları dikkate almayan birim kök testlerinin uygulanması halinde, sonuçların sapmalı çıkabileceği ve yanlış sonuçların elde edilebileceği belirtilmektedir. Türkiye ekonomisinin 2001-2021 yılları arasındaki dönemi incelediğimizde, yapısal kırılma ihtimalinin yüksek olması sebebiyle çalışma kapsamında yapısal kırılmayı içsel olarak analizlere dahil eden Zivot-Andrews (1992) birim kök testi kullanılmıştır. Zivot-Andrews yapısal kırılmalı birim kök testi kapsamında model A yalnızca sabitteki, model B yalnızca trenddeki kırılmayı sınarken ve model C sabit ve trenddeki bir kırılmayı sınamaktadır. Zivot & Andrews (1992) tarafından oluşturulan model A, model B ve model C aşağıdaki gibidir (4.3, 4.4, 4.5):

$$\text{Model A} \Rightarrow \Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \delta Y_{t-1} + \theta DU_t + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4.3)$$

$$\text{Model B} \Rightarrow \Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \delta Y_{t-1} + \gamma DT_t + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4.4)$$

$$\text{Model C} \Rightarrow \Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \delta Y_{t-1} + \theta DU_t + \gamma DT_t + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4.5)$$

Çizelge 4.2: Zivot - Andrews yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçları.

Değişken	Z&A (Düzy)			Z&A (1. Fark)			Model
	Kırılma Tarihi	k	Test İstatistiği	Kırılma Tarihi	k	Test İstatistiği	
<i>ln(ihracat)</i>	2020Q2	1	-2.974	2020Q2	0	-12.988	A
	2008Q1	9	-3.487	2020Q3	0	-11.666	B
	2003Q3	0	-3.537	2020Q2	0	-13.276	C
<i>ln(dyy)</i>	2019Q3	5	-2.634	2020Q2	0	-16.966	A
	2019Q3	5	-2.738	2004Q3	0	-15.742	B
	2008Q4	2	-3.321	2006Q1	0	-16.467	C
<i>ln(gsyih)</i>	2019Q3	4	-3.151	2003Q3	0	-9.471	A
	2004Q2	0	-3.892	2002Q3	0	-9.223	B
	2004Q2	0	-4.024	2003Q3	0	-9.454	C
<i>ln(rdk)</i>	2014Q4	0	-2.261	2018Q3	0	-9.899	A
	2003Q2	0	-1.852	2002Q2	0	-9.456	B
	2003Q2	0	-2.148	2018Q3	0	-9.932	C
<i>ln(teşvik)</i>	2019Q3	7	-0.999	2002Q2	0	-12.762	A
	2012Q3	4	-4.032	2002Q3	0	-12.616	B
	2012Q4	3	-3.814	2002Q2	0	-12.585	C
Kritik Değerler	Model A => %1: -4.9491 ; %5: -4.4436 ; %10: -4.1936						
	Model B => %1: -5.0674 ; %5: -4.5248 ; %10: -4.2611						
	Model C => %1: -5.7191 ; %5: -5.1757 ; %10: -4.8939						

Çizelge 4.2’de modelde görüldüğü üzere değişkenlerin bir yapısal kırılma etkisinde durağanlığını sınavan Zivot & Andrews (1992) birim kök testinin sonucu bulunmaktadır (Zivot & Andrews, 1992). Analiz sonuçlarına göre, ihracat, doğrudan yabancı yatırımlar, gayrisafi yurtiçi hasıla, reel döviz kuru ve yatırım teşviklerinin bir yapısal kırılma altında birim köklü oldukları, yani durağan olmadıkları tespit edilmiştir. Fakat değişkenlerin birinci farklarında, durağan hale geldikleri görülmüştür.

Değişkenlere ait serilerin yapısal kırılma tarihleri incelendiğinde, Türkiye’nin ihracatında 2020 yılının ikinci ve üçüncü çeyreklerinde yapısal kırılmaların gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum, 2020 yılının başları itibariyle küresel anlamda koronavirüs salgının başlaması ve küresel tedarik zinciri ile arz-talep dengesinin bozulmasının uluslararası ticarete önemli şoklar yarattığını göstermektedir. Türkiye’ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlarda ise, 2004 yılının üçüncü, 2006 yılının birinci ve 2020 yılının ikinci çeyreklerinde yapısal kırılmalar bulunduğu gözlemlenmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlarda yaşanan bu kırılmalar, yatırımların hem Türkiye’deki yapısal dönüşümler hem de küresel salgın gibi şoklardan etkilenildiğini ortaya koymaktadır. Gayrisafi yurtiçi

hasıla değişkenine ait seride, 2001 krizinin de etkileri ile 2002 ve 2003 yıllarının üçüncü çeyreğinde yapısal kırılmalar gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Reel döviz kurunda 2002 yılının ikinci çeyreği ve 2018 yılının üçüncü çeyreğinde yapısal kırılmaların meydana geldiği tespit edilmiştir. Yatırım teşviklerinde ise 2002 yılının ikinci ve üçüncü çeyreğinde yapısal kırılmaların olduğu görülmektedir.

Değişkenlere ilişkin serilerde meydana gelen yapısal kırılma dönemleri incelendiğinde, küresel ve ulusal ekonomik yapıda ortaya çıkan ekonomik şokların Türkiye ekonomisini etkilediğini göstermektedir. Uluslararası ve ulusal ekonomik sorunların yol açtığı 2001 krizinin etkileri, Çin-ABD ticaret savaşları dolayısıyla gümrük tarifelerinin arttırılması ve COVID-19 küresel salgınının Türkiye'nin ihracatı, Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımları, üretimi, döviz kuru ile yatırım teşviklerinde yapısal kırılmalara neden olduğu görülmüştür.

4.4 Eşbütünleşme Analizi

Yapısal kırılmaların mevcut olduğu seriler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin analizlerinde daha tutarlı sonuçlar elde etmek için yapısal kırılmaları dikkate alan testlere başvurulması gerekmektedir. Engle ve Granger (1987) tarafından ortaya koyulan eşbütünleşme testinin geliştirilmiş bir versiyonu olan Gregory-Hansen (1996) testi, yapısal kırılmaları içsel olarak tahminlemesi dolayısıyla daha tutarlı sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır. Yapısal kırılma altında eşbütünleşme ilişkilerinin test edilmesi amacıyla Gregory-Hansen (1996) tarafından üç tahmin modeli geliştirilmiştir. Bunlardan ilkinde düzeyde yapısal kırılma, ikincisinde trendle birlikte düzeyde yapısal kırılma ve üçüncüsünde rejimle birlikte düzeyde yapısal kırılma dikkate alınmaktadır (Gregory & Hansen, 1996, s. 103).

$$y_t = \mu_1 + \mu_2 \varphi_t + \alpha_1 x_t + \alpha_2 z_t + \alpha_3 e_t + \alpha_4 s_t + \varepsilon_t \quad (4.6)$$

$$y_t = \mu_1 + \mu_2 \varphi_t + \beta_t + \alpha_1 x_t + \alpha_2 z_t + \alpha_3 e_t + \alpha_4 s_t + \varepsilon_t \quad (4.7)$$

$$y_t = \mu_1 + \mu_2 \varphi_t + \alpha_1 x_t + \alpha_{11} \varphi_t x_t + \alpha_2 z_t + \alpha_{22} \varphi_t z_t + \alpha_3 e_t + \alpha_{33} \varphi_t e_t + \alpha_4 s_t + \alpha_{44} \varphi_t s_t + \varepsilon_t \quad (4.8)$$

Modelde yer alan $\alpha 1$, $\alpha 2$, $\alpha 3$ ve $\alpha 4$ rejim kaymasından önceki eşbütünleşme eğim katsayılarını, $\alpha 11$, $\alpha 22$, $\alpha 33$ ve $\alpha 44$ eğim katsayılarındaki değişikliği ifade etmektedir.

Çizelge 4.3:Gregor-Hansen yapısal kırılmalı eşbütünleşme test sonuçları.

Araştırma Modeli	Tahmin Modeli	Kırılma Tarihi	ADF İstatistiği	%1 Kritik Değeri	%5 Kritik Değeri
İhracat Modeli	Düze y	2018Q2	-8.01	-5.77	-5.28
	Trend ve Düze y	2018Q1	-7.38	-6.05	-5.57
	Rejim ve Düze y	2017Q3	-8.33	-6.51	-6.00
DYY Modeli	Düze y	2005Q1	-5.35	-5.77	-5.28
	Trend ve Düze y	2008Q4	-5.67	-6.05	-5.57
	Rejim ve Düze y	2005Q3	-6.13	-6.51	-6.00

Çizelge 4.3'te bulunan Gregory-Hansen yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi sonuçlarına göre ihracat modelinde 2017 ve 2018 yıllarında, doğrudan yabancı yatırımlar modelinde ise 2005 ve 2008 yıllarında yapısal kırılmalar gerçekleştiği tespit edilmiştir. Ticaret savaşlarının yoğunlaştığı 2017 ve 2018 yıllarında Türkiye'nin ihracatında kırılmalar meydana geldiği ve küresel ekonomik kriz ile ekonomik durgunluğun olduğu 2008 yılında Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlarda da yapısal kırılmanın gerçekleştiği görülmektedir. Analizler sonucunda, modellere ait ADF test istatistiklerinin ihracat modeli için %1, doğrudan yabancı yatırımlar modeli için %5 kritik değerlerinden mutlak değerce büyük olmaları dolayısıyla değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığı boş hipotezi reddedilmektedir. Başka bir ifade ile ihracat ve doğrudan yabancı yatırımlar ile gayrisafi yurtiçi hasıla, reel döviz kuru ve yatırım teşvikleri arasında uzun dönemli bir ilişki bulunduğu görülmektedir.

4.5 Nedensellik Analizi

Çalışma kapsamında oluşturulan araştırma modellerindeki değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunduğunun ortaya konmasının sonrasında, ilgili değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri test edilecektir. Bir değişkenin geçmiş değerlerinin, diğer değişkenin tahminlenmesine imkan sağlaması halinde aralarında Granger nedensellik ilişkisi olarak tanımlanmaktadır (İşığışok, 1994:94).

Engle ve Granger (1987) modelinde yer alan değişkenlerin aralarında uzun dönemli bir ilişkinin olması durumunda, bu değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunabileceğini ifade etmektedir (Engle & Granger, 1987). Granger nedensellik analizleri aşağıdaki modeller vasıtasıyla tahminlenmektedir (4.9, 4.10):

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \dots + \beta_p Y_{t-p} + \theta_1 Z_{t-1} + \dots + \theta_p Z_{t-p} + u_t \quad (4.9)$$

$$Z_t = \beta_0 + \beta_1 Z_{t-1} + \dots + \beta_p Z_{t-p} + \theta_1 Y_{t-1} + \dots + \theta_p Y_{t-p} + e_t \quad (4.10)$$

Çizelge 4.4: Granger nedensellik test sonuçları.

Nedensellik Yönü	F-Değeri	Olasılık
$\ln(ihracat) \nRightarrow \ln(gsyih)$	3.553**	0.011
$\ln(gsyih) \nRightarrow \ln(ihracat)$	1.003	0.412
$\ln(ihracat) \nRightarrow \ln(rdk)$	1.589	0.187
$\ln(rdk) \nRightarrow \ln(ihracat)$	1.707	0.158
$\ln(ihracat) \nRightarrow \ln(teşvik)$	3.754***	0.008
$\ln(teşvik) \nRightarrow \ln(ihracat)$	0.359	0.837
$\ln(dyy) \nRightarrow \ln(gsyih)$	1.437	0.201
$\ln(gsyih) \nRightarrow \ln(dyy)$	2.421**	0.025
$\ln(dyy) \nRightarrow \ln(rdk)$	1.681	0.123
$\ln(rdk) \nRightarrow \ln(dyy)$	1.144	0.348
$\ln(dyy) \nRightarrow \ln(teşvik)$	0.666	0.719
$\ln(teşvik) \nRightarrow \ln(dyy)$	2.044*	0.057

⁶

Çizelge 4.4'te yer alan Granger nedensellik analizi sonuçlarına göre; Türkiye'nin ihracatından gayrisafi yurtiçi hasıla ve yatırım teşviklerine doğru; gayrisafi yurtiçi hasıla ve yatırım teşviklerinden de Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Döviz kuru ile ihracat ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

Nedensellik testinin sonuçları, Türkiye'nin ihracata dayalı sanayileşme stratejisi ve ihracat hacminin arttırılmasıyla ekonomik büyüme ve yatırım teşviklerini sürdürülebilir hale getirilebileceğini göstermektedir. Bununla beraber, ihracat ile desteklenen ekonomik büyüme ve yatırım teşvikleri vasıtasıyla Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımların özendirilebileceği bir ilişkinin

⁶ Gecikme uzunlukları AIC bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

olduğu ortaya koyulmuştur. Bu doğrultuda, Türkiye’de öncelikle ihracat pazarlarının genişletilmesi ve ihracat hacminin arttırılmasına yönelik politikaların uygulanmasının gerekliliği görölmüştür. Buna bağlı olarak sağlanacak sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve yatırım teşvikleri ile birlikte, Türkiye’nin yatırım gerçekleştirmek açısından yabancı yatırımcılar için daha cazip hale getirilebileceği ve bu duruma uygun ekonomi politikalarının geliştirilmesi gerektiği öngörülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülke ekonomilerinin gelişmesine ve bölgesel aksaklıkları düzeltmesi sebebiyle ortaya konan yatırım teşvikleri ve sermaye ihtiyacına binaen ülke ekonomisine kazandırılan doğrudan yabancı yatırımları, kuşkusuz ki ülke ekonomilerinin üzerinde dönüştürücü ve pozitif bir etkiye sahip olmaktadır. Türkiye’de de doğrudan yabancı yatırımlar ülke ekonomisine kazandırılma kabiliyeti açısından küreselleşmesinin de hız kazanmasıyla birlikte son 40 yılda gözle görülür bir ivme yakalanmıştır. Türkiye’nin bu süreçte birçok ülkeyle imzalamış olduğu “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması” ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlarını güvence altına alarak korunmasına ve teşvik edilmesi neticesinde artmasına olanak sağlamıştır.

Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımları korumaya ve geliştirmeye yönelik olarak, yabancı yatırımların güvence altına alınmasından ticari olarak yapılanmasına, çevre hukukundan rekabet hukukuna, iş hukukundan mülkiyet haklarına kadar alanlarda düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemeler kapsamında yabancı yatırımcılara yönelik olarak gayrimenkul alma, vatandaşlık edinme, çalışma izni, iş kurma izni, oturma izni gibi çeşitli idari haklar verilmiştir.

Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların kapsamına, amacına, veriliş aşamasına ve kullanılmakta olan araçlara göre farklı teşvik türleri uygulamaya konulmaktadır. Türkiye’de 2003 yılından itibaren geçerli olmuş 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” kapsamlı olarak düzenlenmiştir. Bu kanun kaynak yaratan ülkeler tarafından olumlu olarak karşılanmakta olup söz konusu kanun, gelişmekte olan birçok ülkenin bu alandaki düzenlemeleriyle kıyaslanması neticesinde, yabancı yatırımcı açısından lehte bir içeriğe sahip ve bu alanda kapsamlı bir düzenleme olduğu görülmektedir.

Türkiye’nin sahip olduğu çoğunluğu gençlerden oluşan nüfus ve nitelik açısından da avantajlı iş gücüyle birlikte oluşturulan liberal ekonomik düzenin uygulandığı yatırım ortamı kâr marjı yüksek sektörlerde yabancı yatırımların gerçekleştirilmesiyle sonuçlanmaktadır. Türkiye, 83 milyonu aşan nüfusu içerisindeki 33 milyona yaklaşan iş gücüyle Avrupada Rusya ve Almanyadan sonar en büyük iş gücüne sahip ülke olarak kabul edilmektedir.

Stratejik konumu ve lokasyonu itibariyle Türkiye doğrudan yabancı yatırımlar açısından artı değer elde etmektedir. Ülkeleri ve kıtaları birbirine bağlayan köprü olması durumu diğer ülke pazarlarına ulaşım sağlamayı kolay hale getirmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımcılara sunulan stratejik nitelikteki yatırım teşviklerinin, öncelikli alanlar kapsamındaki yatırım teşvikleri, bölgesel kalkınma amaçlı yatırım teşvikleri ve genel yatırım teşvikleri yatırımları gerçekleştiren ülkeler kadar Türkiye için de olumlu sonuçların ekonomi üzerinde etkisi görülmektedir. Verilen teşviklerin dışında hibe kredileride yabancı yatırımcılar açısından olumlu birer ekonomik unsur olarak karşılanmaktadır. Türkiye'nin liberal ekonomik yapıya geçişiyle birlikte 1980 sonrası dönemde doğrudan yabancı yatırımlar artmış olarak görülmüş olsa da bu artışın talep edilen seviyede olmadığı görülmüştür. Ancak Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinin canlanması bakımından 1996 da Gümrük Birliği'ne dahil olmasıyla doğrudan yabancı yatırım girişinde artış olduğu saptanmıştır. 2000 sonrası dönemde belli yıllarda yapılmış olan düzenlemeler de bu artışı körüklemiştir. Fakat bu körükleme tam istenen seviyeye ulaşmamakla birlikte zaman zaman kırılmalara neden olsada doğrudan yabancı yatırımların artışı devam etmiştir. Türkiye'de, 2000 öncesi dönemde yabancı sermayeli firma sayısı yalnızca 78 iken bu sayı sonraki dönemlerde beş bini aşmıştır.

Küresel ölçekte dönem dönem yaşanan krizler doğrultusunda bazı dönemlerde düşüş yaşamış olsa bile Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım girişleri, artarak devam ettiği görülmüştür. Doğrudan yabancı yatırım girişlerinde, sırasıyla Avrupa ülkeleri, Amerika ve ardından Asya ülkeleri gelmektedir. Sektörel verilere bakıldığında ise; sırasıyla finans ve sigortacılık sektörü , imalat sektörü, toptan ve perakende sektörü gibi sektörler daha fazla giriş yapılmaktadır. 2019 yılsonu itibari ile Çin'de ortaya çıkan ve 2020 yılı başında hızla tüm ülkeleri etkileyen COVID-19 pandemisi beraberinde birçok alanı değiştirdiği gibi doğrudan yabancı yatırımlar alanında da dönüşüm yaşanmıştır. 2020 yılının ikinci ve üçüncü çeyreklerinde Türkiye'nin ihracatında yapısal kırılmaların gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum, 2020 yılının başları itibariyle küresel anlamda koronavirüs salgının başlaması sonucunda arz-talep dengesinin bozulması uluslararası ticarete önemli şoklar yaratmıştır. Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde ise, 2004 yılının üçüncü, 2006 yılının birinci ve

2020 yılının ikinci çeyreklerinde yapısal kırılmalar bulunduğu gözlemlenmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlarda yaşanan bu kırılmalar, yatırımların hem Türkiye'deki yapısal dönüşümler hem de küresel salgın gibi şoklardan etkilenildiğini ortaya koymaktadır.

Bu sebeple Türkiye, değişen dünya düzenine karşı, doğrudan yabancı yatırım alanında da yeni yol haritaları ortaya koymalı ve yabancı yatırım girişinin artırılması için alınması gereken önlem ve tedbirleri bir an önce gerçekleştirmelidir. Koronavirüs pandemisi nedeniyle ertelenmiş olan ihracatı artırıcı yatırımlara yönelik çalışmalarına hız vermeli, bu yatırımların yabancı yatırımcılarca cazip görülerek yatırımları Türkiye'ye çevirecek hamlelerde bulunması elzemdir. Yatırım ortamında katma değeri yüksek ihtiyaçların karşılanması amacıyla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi'nin işbirliğinde hazırlıklanan Doğrudan Yabancı Yatırım Stratejisi'nin, Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırım girişini artırması istenmektedir.

Gayrisafi yurtiçi hasıla değişkenine ait seride, 2001 krizinin de etkileri ile 2002 ve 2003 yıllarının üçüncü çeyreğinde yapısal kırılmalar gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Değişkenlere ilişkin serilerde meydana gelen yapısal kırılma dönemleri incelendiğinde, küresel ve ulusal ekonomik yapıda ortaya çıkan ekonomik şokların Türkiye ekonomisini etkilediğini göstermektedir. Uluslararası ve ulusal ekonomik sorunların yol açtığı 2001 krizinin etkileri, Çin-ABD ticaret savaşları dolayısıyla gümrük tarifelerinin arttırılması ve COVID-19 küresel salgınının Türkiye'nin ihracatı, Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımları, üretimi, döviz kuru ile yatırım teşviklerinde yapısal kırılmalara neden olmuştur. COVID-19 pandemi döneminin kontrol altına alınması sonrası normale dönmesi beklenen piyasalarda, kaynak ülke yatırımcılarının isteklerine uygun politikalar ile doğrudan yabancı yatırımlar açısından aranmakta olan cazip bir ülke olunmasına öncelik vermelidir. Pandemi sonrasında ciddi anlamda dönüşüm yaşanacak sektörler belirlenerek bu sektörler için yapılması gereken proje ve politikalara yabancı yatırımları çekme potansiyeli açısından yatırım teşviklerine öncelik verilmelidir.

KAYNAKLAR

- Akdeve, E., & Karagöl, E. T.** (2013). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(37), 329-350.
- Akyol, M.** (2016). Bölgesel kalkınma ve yeni yatırım teşvik sisteminin ekonomik etkilerinin analizi. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 5(9), 49-61.
- Aras, O.** (2012). Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Uygulaması. *Yüksek Lisans Tezi*. Sivas: C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı.
- Arslan, Ü.** (2011, Ocak). Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği. *Ege Akademik Bakış*, 11.(1), 11(1), 73-80.
- Atay, A., & Karabulut, Ş.** (2017). Türkiye’de Mali Teşvik Sistemi ve Yatırımlara Sağlanan Mali Teşviklerin Değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 189-202.
- Aydemir, C., Arslan, İ., & Uncu, F.** (2012). Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya’daki ve Türkiye’deki Gelişimi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(23), 69-104.
- Aytekin Koç, G.** (2019). DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR, BELİRLEYİCİLERİ VE EKONOMİK ETKİLERİ. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 255-278.
- Aytekin, G.** (2019). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Belirleyicileri ve Ekonomik Etkileri. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 255-278.
- Aytekin, G. K.** (2019). DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR, BELİRLEYİCİLERİ VE EKONOMİK ETKİLERİ. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 255-278.
- Bali, O.** (1979, Ekim). Yatırım ve Teşvik Rehberi,, Ekim, Ankara. Ankara: Doruk Matbaacılık.
- Benk, S.** (2005). Vergisel Teşvikler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları. *Vergi Dünyası*(206), 183-191.

- Blanchard, E. J.** (2007). Foreign direct investment, endogenous tariffs, and preferential trade agreements. *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*, 7(1), 1–50.
- Borotov, K.** (2012). *Türkiye İktisat Tarihi 1908 – 2009*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bostan, F.** (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Makroekonomik Etkiler. *Yüksek Lisans Tezi*. Hatay: M.K.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Coşkun, A.** (2003). Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi. *Atatürkçü Düşünce Dergisi*, 72-77.
- Çeştepe, H., Yıldırım, E., & Bayar, M.** (2013). DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM, EKONOMİK BÜYÜME VE DIŞ TİCARET: TODA-YAMAMOTO YAKLAŞIMIYLA TÜRKİYE’DEN NEDENSELLİK KANITLAR . , 13 (27) , . Retrieved from. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 13(27), 1-37.
- Çiftçi, H.** (2015). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım İkliminin Oluşturulmasını Belirleyen Faktörler. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(2), 173-192.
- Çiftçi, H., & Koç, M.** (2013). İstihdamın Artan Önemi ve Teşvik Belgeli Yatırımlar Etkinlik Analizi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 19-41.
- Dağ, M., & Çelik, M.** (2018). Yatırım Teşvikleri Nedir? Kavram ve Kapsamı Üzerine Bir Değerlendirme. *BEÜ SBE*, 863-875.
- Demirtaş, G.** (2005). Kurumsal Faktörlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. *Yüksek Lisans Tezi*. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- DPT.** (2007). *Devlet Yardımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, .: DPT. Ankara: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/politika/ök682.pdf>.
- DTM.** (2002). *Vergi Politikalarının Üretim ve İhracata Etkileri*. www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/.../vergi.doc (Erişim Tarihi 12.08.2010).
- Duran, M.** (1998). Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998). (19). Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel.
- Duran, M.** (2003, Ocak). Teşvik Politikaları Ve Doğrudan Sermaye Yatırımları. *Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü*. Ankara: Araştırma İnceleme Dizisi.

- Duran, M.** (2003). *Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)*. Ankara: Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Durgan, S.** (2016). TÜRKİYE’NİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM POTANSİYELİNİN ÇEKİM MODELİ KULLANILARAK BELİRLENMESİ. EKONOMİK MODELLER VE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ.
- Eğilmez, M.** (2016, Nisan 20). *Kendime Yazılar*. Retrieved Kasım 1, 2021, from <https://www.mahfiegilmez.com/2016/04/faiz-dususunun-ekonomik-analizi.html>
- Elmas, G.** (2001). *Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler AB ve Türkiye*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Enayat, W.** (2017). Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Hindistan Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Engle, R. F., & Granger, C. W.** (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 251-276.
- Erdem, M., Şenyüz, D., & Tatlıoğlu, İ.** (2017). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Erdoğan, İ.** (2012). 2001-2009 Döneminde Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomiye Etkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkan, H., & Tatlıdil, R.** (1990). *Serbest bölgelerde uygulanacak teşvik tedbirlerinin sektörlere katkıları yönünden değerlendirilmesi*. İstanbul (Vol. 175). İstanbul: TOBB Yayını.
- Eser, E.** (2011). Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Eşiyok, B. A.** (2012). Teşvikler, Kamu Sabit Yatırımları ve Bölgesel Eşitsizliklerin Çözümüne Yönelik Bir Öneri. *İktisat ve Toplum Dergisi*(26), 49-60.

- Felek, Ş.** (2016). Türkiye’de AB Doğrudan Yatırımları, Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Analizi. *Yüksek Lisans Tezi*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Programı.
- Genç, E.** (2015). Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Belirleyicileri, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Yabancı Portföy Yatırımları Bağlamında Bir Analiz. *Doktora Tezi*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Gerçek, A.** (2010). Türkiye’de Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikaları ve Etkinliği. [http://: idari. cu. edu. tr/igunes/makale/tesvik. doc](http://idari.cu.edu.tr/igunes/makale/tesvik.doc) (Erişim Tarihi 23.09. 2010).
- Giray, F.** (2014). *Maliye Tarihi, 5. Baskı*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gökmen, S.** (2012). Yeni Teşvik Sisteminin Sağlayacağı Destek Unsurları. *Vergi Sorunları Dergisi*(284), 135-144.
- Göze Kaya, D., & Durgun, A.** (2009). 1923 - 1938 Dönemi Atatürk’ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları. *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 233-249.
- Gregory, A., & Hansen, B.** (1996). Residual-Based Tests for Cointegration in Models With Regime Shifts. *Journal of Econometrics*, 70(1), 99-126.
- Gür, N.** (2014). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Yerli Şirketler Üzerine Etkileri*. İstanbul: MÜSİAD.
- Hazman, G. G., & Kaya, B.** (2018). Bölgesel Teşvik Uygulamaları İle İhracat İlişkisinin Afyonkarahisar İli Örneğinde Regresyon Analizi ile Değerlendirilmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 42-57.
- Işığçok, Erkan** (1994). Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- İnce, M. G.** (2008). Yatırım Teşviklerinin Yatırım Kararlarına Olan Etkisi ve Türkiye Uygulaması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İncekara, A.** (1995). *Türkiye’de Teşvik Sistemi* . İstanbul: İTO Yayınları.
- Kabaş, T.** (2015). *Türk Kamu Politikası Modelinin Doğuşu ve Gelişmesi*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

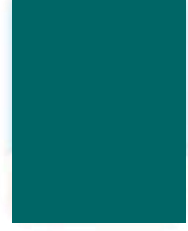
- Kahveci, Ş.** (2016). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (1984-2013). *Yüksek Lisans Tez*. Trabzon: K.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kar, M., & Tathısöz, F.** (2008). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. 10(14), . *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(14), 436-458.
- Karaca, C.** (2014). Kamu Müdahalelerinin Küresel Rekabet Gücü ve Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği,11(1),. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 11(1), 715-740.
- Karasioğlu, F., & Kınalı, F.** (2017). Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilme ve Finansal Raporlama Süreci. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*(20), 140-150.
- Köksal, M.** (2009). Genel Teşvik Sisteminin Değerlendirilmesi ve Bazı Öneriler. *Amme İdaresi Dergisi*, 105-147.
- Leblebici, F.** (2002). *Devlet Yardımları Uygulamasının Maliyeti Ve Ekonomik Göstergelerle Mukayesesi*. Devlet Planlama Teşkilatı. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Luiz Villela, A. B.** (2002). *Taxation and investment promotion*. Inter-American Development Bank.
- Luo, L., Yang, Y., Luo, Y., & Liu, C.** (2016). Export, subsidy and innovation: China’s stateowned enterprises versus privately-owned enterprises. 4(2), . *Economic and Political Studies*, 137-155.
- Mazlum, M., Yücel, İ., & Tekeoğlu, M.** (1990). *Özel Kesim Yatırım İmkanları ve Yatırım Kararlarında Teşviklerin Etkinliği*. Ankara: TOBB Yayınları.
- Mencinger, J.** (2003). Does Foreign Direct Investment Always Enhance Economic Growth? *Kyklos International Review for Social Sciences*, 56(4), 491-508.
- Mete, E., & Akyazı, H.** (2017). Avrupa Birliği ve Türkiye’de ihracata yönelik devlet yardımları. *KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 85-109.
- Mılık, Ö.** (2019). Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Dış Ticaret Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Hatay: H.M.K.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Öğrül, E.** (2014). Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörler. *Yüksek Lisans Tezi*. Bolu: A.İ.B.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öz, E., & Buyrukoğlu, S.** (2015). Osmanlı Döneminden Günümüze Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları ve Etkinliği. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*(6), 35-59.
- Özcan, B., & Arı, A.** (2010). DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ: OECD ÖRNEĞİ. *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 65–88.
- Özcan, M.** (2021, Şubat 01). *dogrudan-yabanci-yatirimlar-ve-tesvik-sistemi-uzerine-kisa-bir-degerlendirme*. Retrieved Kasım 21, 2021, from Dünya Gazetesi: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/>
- Özçelik, Ö., & Tuncer, G.** (2007). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 253–266.
- Özdaş, Y.** (2009). Türkiye' de Uygulanan Yatırım Teşvikleri ve Diyarbakır Bölgesinde Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özerol, H.** (2002). *Finansçı Olmayanlar İçin Finans*. Antalya: Academyplus Yayınevi.
- Romer, P. M.** (1993). Idea Gaps and Object Gaps in Economic Development, Journal of Monetary Economics. *Journal of Monetary Economics*, 32(3), 543-573.
- Samuelson, P. A.** (1955). *Economics: An Introductory Analysis*. New York: McGrawHill.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.** (2021, Haziran). YATIRIM TEŞVİK UYGULAMALARI. *Yatırım Teşvik Uygulamaları Rehberi*. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.
- Sarıöz, Y.** (2006). Türkiye'de 1990 Sonrası Uygulanan Yatırım Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Savaşan, F.** (2006, Kasım). VERGİSEL TEŞVİKLERİN YABANCI DOĞRUDAN YATIRIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ. *Mevzuat Dergisi*, 9(107), 1-18.
- Schalk, H. J., & Untiedt, G.** (2000). Regional Investment Incentives in Germany: Impacts on Factor Demand and Growth. *The Annals of Regional Science*(34), 173-195.

- Selen, U.** (2011). *Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Uygulamaları*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Seyidoğlu, H.** (2003). *Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama* (15 ed.). İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seyidoğlu, H.** (2007). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama* (16 ed.). İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Soydal, H.** (2006). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Verimlilik Analizi: Otomotiv Sektörü Üzerine Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(16), 577-604.
- Soydal, H.** (2007). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Verimlilik Analizi: Otomotiv Sektörü Üzerine Bir Uygulama. *Doktora Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Süleymanlı, J.** (2015). Azerbaycan’da Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Uygulama. *Yüksek Lisans Tezi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Şahin, H.** (2006). *İktisada Giriş*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Şahin, M., & Uysal, Ö.** (2011). Bölgesel Kalkınma Çerçevesinde Yatırım Teşviklerinin Shift-Share. *Maliye Dergisi*(160), 112.
- Şeker, A.** (2020). Türkiye’de İhracat ve Yatırım Teşvikleri Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi - MANAS Journal of Social Studies*, 9(4), 2311-2326.
- Şeker, A., & Şimdi, H.** (2017). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Sabit Sermaye Yatırımlarının İhracat Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi. *Anadolu International Conference in Economics* (pp. 1-16). Eskişehir.: econ-anadolu.
- T.C. Resmi Gazete.** (1963). 202 Sayılı Kanun. *Gelir Vergisi Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar*.
- T.C. Resmi Gazete.** (1964). 474 Sayılı Kanun. *Gümrük Kanununa Bağlı Gümrük Giriş Tarife Cetveli”nin Değiştirilmesi Hakkında Kanun*.
- T.C. Resmi Gazete.** (2002). 4367 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar*. (09/07/2002 tarih, 24810 sayılı T.C. Resmi Gazete).

- T.C. Resmi Gazete.** (2003). 4842 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (24/03/2003 tarih, 25088 sayılı T.C. Resmi Gazete).
- T.C. Resmi Gazete.** (2004). 5084 Sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (06/02/2004 tarih, 25365 sayılı T.C. Resmi Gazete).
- T.C. Resmi Gazete.** (2007). 5615 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (04/04/2007 tarih, 26483 sayılı T.C. Resmi Gazete).
- T.C. Resmi Gazete.** (2009). 15199 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar*. (16/07/2009 tarih, 27290 sayılı T.C. Resmi Gazete).
- T.C. Resmi Gazete.** (2009). 5838 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (28/02/2009 tarih, 27155 sayılı T.C. Resmi Gazete).
- T.C. Resmi Gazete.** (2010). 5951 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (05/02/2010 tarih, 27484 sayılı T.C. Resmi Gazete).
- T.C. Resmi Gazete.** (2012). 2012/1 Numaralı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ. (20/06/2012 tarih, 28329 sayılı T.C. Resmi Gazete).
- T.C. Resmi Gazete.** (2012). 3305 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar*. (19/06/2012 tarih, 28328 sayılı T.C. Resmi Gazete).
- T.C. Resmi Gazete.** (2012). 3802 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar*. (13/10/2012 tarih, 28440 sayılı T.C. Resmi Gazete).
- T.C. Resmi Gazete.** (2013). 4288 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar*. (15/02/2013 tarih, 28560 sayılı T.C. Resmi Gazete).
- TDK.** (2021, Kasım 1). *Genel Türkçe Sözlük*. Retrieved Kasım 22, 2021, from Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr> adresinden alındı
- Tezel, M.** (2014). *Türkiye’de 1980-2010 Yılları Arasında Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İBBS Çerçevesinde Bölgesel ve Sektörel Dağılımı ve Bölgesel Gelişme Farkları İle İlişkisi Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Teşvik Politikaları*. (M. N. Bozdoğan, Ed.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Topal, M. H.** (2006). Uluslar arası Kuruluşların Teşvik Sistemine Bakışı Ve Türk Teşvik Sisteminin Bu Çerçeve Analizi. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Tung, S., & Cho, S.** (2001). Determinants of Regional Investment Decisions in China: An Econometric Model of Tax Incentive Policy . *Review of Quantitative Finance and Accounting*(17), 167-185.
- Uluatam, Ö.** (1971). *Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- UNCTAD.** (2000). *United Nations Conference on Trade and Development*. UNCTAD.
- UNCTAD, U. N.** (2004). Incentives. United Nations New York and Geneva: UNCTAD.
- Ülgener, S. F.** (1991). *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*. İstanbul: Der Yayınları.
- Varlık, B.** (1976). *Türkiye’de Sermayenin Teşviki*. Ankara: ODTÜ- İFÖD.
- Yayar, R., & Demir, Y.** (2012). Bölgesel Kalkınma Ve Yatırım Teşvikleri: Tokat İlinde. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(39), 119-146.
- Yıldırım, K.** (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam ve Ücretler Üzerine Etkileri: Türkiye Ekonomisi İçin Bir Uygulama. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Yılmaz, H.** (2020). Türkiye’de Yatırım Teşvik Sisteminin Tarihçesi . *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 431-441.
- Zivot, E., & Andrews, D.** (1992). Further evidence on the great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251-270.
- Zou, D., Spencer, B. J., & Vertinsky, I.** (2000). Strategic trade policy with endogenous choice of quality and asymmetric costs. *NBER WORKING PAPER SERIES*.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Ertan SEVİNÇ
Doğum Tarihi ve Yeri : **.**.**** - *****
E-posta : *****@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : **2013**, Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü.
2020, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü.
- **Yüksek Lisans** : **2022**, Bursa Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ekonomi Politikası Tezli Yüksek Lisans Programı.